91.952

V. KOVAČEVIĆ

NEKA ISKUSTVA IZ BORBI U HRVATSKOM PRIMORJU I GORSKOM KOTARU

1941 1943

MALA VOJNA (24) BIBLIOTEKA

CENTRALNA BIBLIOTEKA JNA
Inv. br. 21.252

MALA VOJNA BIBLIOTEKA

General-potpukovnik
VELJKO KOVAČEVIĆ

NEKA ISKUSTVA IZ BORBI U HRVATSKOM PRIMORJU I GORSKOM KOTARU OD 1941 — 1943 GODINE

24

BEOGRAD
1955

VOJNOIZDAVAČKI ZAVOD »VOJNO DELO«

UREĐIVAČKI ODBOR »MALE VOJNE BIBLIOTEKE«

General-potpukovnik *Blažo Janković*, general-major *Sredoje Urošević*, general-major *Vekoslav Kolb*, general-major *Branko Popović*, general-major *Drago Đukanović*, pukovnik *Špiro Srzentić*, major *Radomir Đurašinović* (zastupa odgovornog urednika)

Štampa »Vojno-štamparsko preduzeće«, Beograd, Takovska 34

USLOVI ZA RAZVOJ USTANKA I BORBE DO PROLJEĆA 1942 GODINE[1])

Vojnogeografski i politički položaj Hrvatskog Primorja i Gorskog Kotara uslovio je posebne i izuzetne teškoće u razvoju ustanka i vođenju borbi.

Planinski teren Gorskoga Kotara sa velikim padavinama, dugim i teškim zimama sa velikim snijegom, otežavao je razvoj i dejstvo partizanskih jedinica. Osim toga, pasivnost ovoga kraja i siromaštvo stanovništva, koje je u bivšoj Jugoslaviji živjelo isključivo od zarade na šumskim radovima i od pečalbarstva i koje je u ratu okupator još više osiromašio, stvarali su ogromne teškoće za snabdjevanje i materijalno obezbjeđenje partizanskih snaga.

Željeznička pruga Zagreb—Rijeka, veći broj puteva koji vezuju Primorje i njegove luke sa unutrašnjošću teritorije, ogromna šumska bogatstva i razvijena industrija bili su za italijanskog okupatora od velikog značaja. Zbog toga su jedan dio ove teritorije Italijani anektirali, a ostali zaposjeli dijelovima 5 armiskog korpusa i drugim jedinicama, kao i policijom.

Razvoj oružane borbe u ovom pretežno hrvatskom kraju i na samoj staroj italijansko-jugoslovenskoj granici bio je već u početku težak udarac za Pavelića i Italijane, a naročito zbog toga što se borba mogla brzo prenijeti i na porobljeni narod Istre i čitavu Julisku Krajinu (kao što je to kasnije i bilo). Ovo je davalo politički značaj razvoju ustanka i borbi.

---

[1]) Pojedini bojevi i operacije koji su dotaknuti kroz ovu temu obrađeni su samo djelimično, koliko je najneophodnije za izvlačenje iskustava, što je i zadatak ovoga rada.

U takvim složenim uslovima, ustanak se razvijao postepeno, nalazeći u toku razvoja odgovarajuće oblike dejstva i vojne organizacije, najprije kroz partizanske čete, bataljone i odrede. Od 1942 godine, kada je ustanak primio karakter opšteg ustanka ovoga kraja, formiraju se borbene regularne jedinice sposobne za izvršenje sve složenijih operacija na ovom širokom i važnom području.

1941 godina karakteriše se stvaranjem većeg broja manjih partizanskih jedinica (vodova i četa), jačine od 20—50 boraca, formiranih u dva teritorijalna bataljona u okviru jednog odreda, čiji je osnovni zadatak bio da neprekidnim dejstvima na najosjetljivije neprijateljske objekte razviju što veću aktivnost s ciljem da mu se nanesu gubici, zaplijeni naoružanje i drugi materijal da bi se naoružale postojeće i nove jedinice.

Partizanske jedinice bile su raspoređene po čitavoj teritoriji i vezane za kraj i mjesto gdje su formirane (sk. br. 1). To nije omogućavalo njihovu centralizovanu upotrebu ni uskupno dejstvo u izvođenju bojeva i operacija, ali u tom periodu to i ne bi bilo cjelishodno, jer je trebalo najprije razviti aktivnost na što široj teritoriji, obezbijediti prisustvo naših jedinica svuda i na taj način ispoljiti njihovu mobilizatorsku ulogu i iskoristiti ustaničko raspoloženje naroda toga kraja, koji je čuo glas Tita i Partije i shvatio da nema oslobođenja bez oružane borbe.

Za proširenje borbe i za uspješno manevrisanje naših snaga postavljen je, između ostalog, od samog početka zadatak da se stvori slobodna teritorija. Međutim, naše su snage bile još male po broju i slabo naoružane da bi se napadima na pojedina mjesta mogao ostvariti takav krupan zadatak, pogotovu protiv tako jakih snaga sa kojima je neprijatelj zaposjeo ovaj kraj.

Zato je u početku odlučeno da brojno nadmoćnijem neprijatelju naše brzopokretne snage nanose gubitke aktivnim dejstvima u vidu zasjeda, raznovrsnih diverzija i napada na kolone u pokretu, željezničke pruge i druge neprijateljske komunikacije, što je pružalo najpovoljnije uslove za postizanje uspjeha manjim snagama. Ovo je primoravalo neprijatelja da se pojedinih komunikacija potpuno odrekne, a za važnije da veže jake

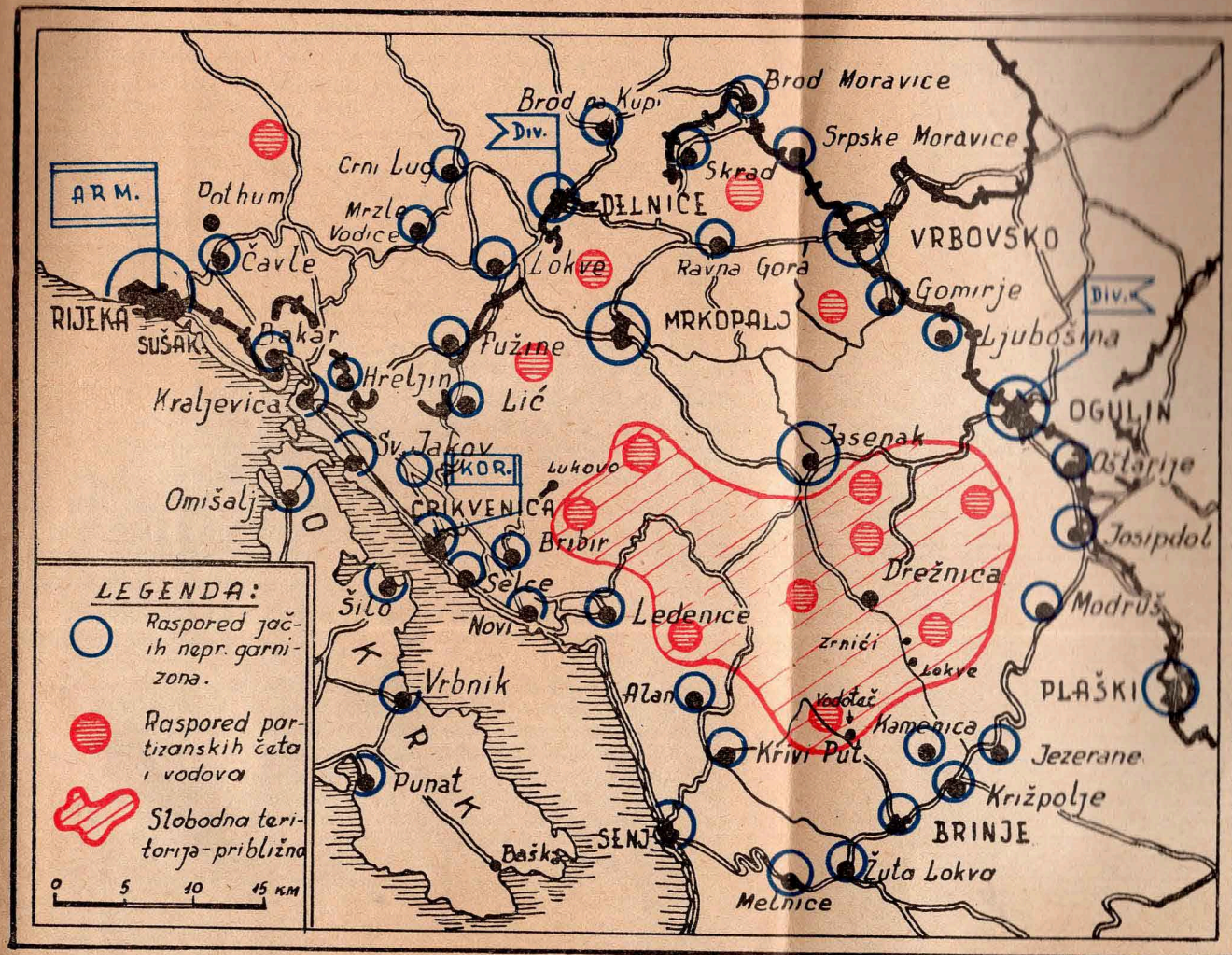
ARM.
Brod na Kupi
DIV.
Brod Moravice
Srpske Moravice
Crni Lug
Dothum
Mrzle Vodice
DELNICE
Skrad
VRBOVSKO
Čavle
Lokve
Ravna Gora
Gomirje
DIV.
RIJEKA
SUŠAK
Bakar
Pužine
MRKOPALJ
Ljubošina
Hreljin
Lić
Kraljevica
OGULIN
Sv. Jakov
KOR.
Lukovo
Jasenak
Oštarije
Omišalj
CRIKVENICA
Bribir
Josipdol
Drežnica
Selce
Ledenice
Modruš
Novi
Zrnići
Lokve
Vrbnik
Alan
PLAŠKI
Vodotač
Kamenica
Križ. Put
Jezerane
Punat
Križpolje
BRINJE
SENJ
Baška
Žuta Lokva
Melnice
LEGENDA:
Raspored jačih nepr. garnizona.
Raspored partizanskih četa i vodova
Slobodna teritorija - približna
0 5 10 15 KM

snage, da bi ih zadržao pod svojom kontrolom i obezbijedio kakav-takav saobraćaj.

Pod stalnim napadima, ugrožavanjem i pritiskom naših jedinica, koje su danonoćno dejstvovale, neprijatelj je bio prisiljen da napusti pojedine rejone. Tako je već u oktobru 1941 godine stvorena prva slobodna teritorija, koja je obuhvatala opštinu Drežnicu, zatim Gornji Kraj sa više sela Brinjskog sreza, nekoliko primorskih sela i ceste između Ogulina i Primorja.

Stvaranje slobodne teritorije bilo je od ogromnog značaja za dalji porast naših jedinica, za njihova dalja dejstva i za proširenje oružane borbe i na krajeve koji još nijesu bili obuhvaćeni borbom.

Takvom taktikom, koja je u to vrijeme bila jedino moguća, naše neuporedivo slabije snage prisiljavale su neprijatelja da se povlači iz manjih garnizona, da brani samo veća mjesta i najvažnije komunikacije, utvrđujući ih u poljskom tipu i ojačavajući ih bunkerima i preprekama od bodljikave žice. Inicijativu su zadržale partizanske jedinice, koje su shvatile da je jedino aktivnim dejstvima i iznenadnim napadima i zasjedama na najpogodnija mjesta moguće postizati uspjehe i nad znatno nadmoćnijim neprijateljem.

Izvještaj štaba odreda od 9 oktobra 1941 godine, između ostalog, glasi:

> »Kao posljedica stalnih i neprekidnih akcija partizana u tome kraju i teških udaraca koje je pretrpio neprijatelj, te rušenjem svih njegovih komunikaciskih linija, neprijatelj se povukao u veća garnizona mjesta.....
>
> ..... Sve ceste koje vode u opštinu razrušene su i presječene i povaljena su na njih stabla. U tim akcijama su seljaci uveliko pomogli partizanima. Na ulazima u oslobođeni kraj nalaze se zasjede. Italijanska okupatorska vojska je na nekim mjestima uspjela da popravi ceste, ali su one naredne noći još više razrušene«.

Ovaj izvještaj jasno odražava karakter tadašnjih naših dejstava i način odbrane slobodne teritorije, koji daje veliki značaj zaprečavanju i ulozi stanovništva, koje se masovno angažovalo, aktivno učestvovalo i pružilo punu pomoć oružanim odredima.

A evo kako karakteriše način partizanskih dejstava komandant 5 armiskog korpusa u svome izvještaju od 5 oktobra 1941 godine:

»U danima 25 i 26 septembra neočekivano se pojačala aktivnost srpskih i komunističkih bandi, koje su se odmetnule na teritoriji armiskog korpusa. Mnogo jedinica i izolovanih objekata bilo je predmet zasjeda i napada.

Na planinama jugozapadno od Jasenka radi se o nekoj bandi, možda ne mnogobrojnoj, ali veoma hrabroj, dobro naoružanoj i spretno vođenoj...

Odvijaju se široke operacije čišćenja i kaznene ekspedicije: od strane divizije »Re« u predjelu oko Vrhovina; od strane pješadiske divizije »Lombardija« u saradnji sa trupama armiskog korpusa i graničara u zoni jugozapadno od Jasenka«.

Ovaj citat je neosporno najbolji dokaz kako su male partizanske snage (koje krajem 1941 godine nijesu prelazile jačinu od 500 boraca podeljenih u dva bataljona) mogle postići veliki uspjeh i za sebe vezati znatne neprijateljske snage zahvaljujući takvom načinu dejstva i svojoj manevarskoj sposobnosti.

U cilju likvidacije slobodne teritorije i naših snaga, neprijatelj je preduzeo ofanzivnu operaciju. Od kolikog su značaja bila partizanska dejstva može se vidjeti po tome što je neprijatelj za ovu ofanzivu bio prisiljen da angažuje dijelove 5 armiskog korpusa sa divizijama »Lombardija« i »Re«, kaznene ekspedicije »Crnih košulja«, nekoliko bataljona graničnih jedinica i brojne ustaško-domobranske snage[2]).

Neprijatelj je glavninu svojih snaga angažovao prema slobodnoj teritoriji, koncentrično napadajući drumovima i šumskim putevima koji na nju izvode a sa manjim snagama napadao je naše jedinice u Primorju i Gorskom Kotaru koje su dejstvovale na njegove najvažnije komunikacije. Na taj način čitava operativna prostorija bila je obuhvaćena neprijateljskim operacijama.

U takvoj situaciji naša dva bataljona mnogo je pomogao narod oslobođene teritorije koji je masovno uče-

[2]) Ne raspolažemo tačnim podacima o jačini, sastavu i rasporedu neprijateljskih snaga. Zato ćemo i dalje navoditi podatke o neprijateljskim snagama samo koliko je potrebno za razumijevanje borbi.

stvovao u rušenju i zaprečavanju komunikacija. Partizanske snage su izbjegavale svaku frontalnu borbu, a svoja dejstva su sasredile na pozadinu neprijateljskih trupa napadajući njegove manje kolone i komore.

Naše manje snage nijesu mogle zadržati neprijatelja i spriječiti mu prodor u oslobođenu teritoriju i glavne ustaničke baze, ali su zato ipak primorale neprijatelja da poslije jednomjesečnih operacija ponovo napusti »zauzete« krajeve i povuče svoje snage dublje, uz samu obalu mora i duž željezničke pruge. Neprijatelj je bio prisiljen da napušta i neke manje garnizone, koje je dotada držao, ili da u njima ostavlja kao spoljno obezbjeđenje svojih glavnih snaga — isključivo ustaško-domobranske jedinice, koje su ubrzo postale naš plijen.

Izučavajući partizanska dejstva, a naročito u ovom periodu, može se vidjeti da se ne mogu odvajati dejstva oružanih jedinica od nenaoružanog naroda, koji je imao ne samo ulogu snabdjevača već i aktivnog učesnika u borbi, naročito u rušenju i u prikupljanju podataka o neprijatelju.

Iskustva stečena u toku prve neprijateljske ofanzivne operacije bila su od ogromne koristi za dalji razvoj borbe i dejstva partizanskih jedinica u Primorju i Gorskom Kotaru, kao i za razvitak naše taktike.

Zahvaljujući dobrim obavještenjima kojima su naše jedinice raspolagale, neprijatelj nije postigao operativno iznenađenje, ali je postigao puno taktičko iznenađenje skoro kod svih jedinica koje su se nalazile na slobodnoj teritoriji, kao i kod onih koje su živjele po šumskim logorima, zato što su imale vrlo slabo obezbjeđenje i taktičko izviđanje, tako da su se mnoge našle u potpunom okruženju. Zahvaljujući samo visokoj borbenoj vrijednosti jedinica i slaboj borbenosti italijanskih trupa, one su uspjele da se u većini slučajeva probiju bez većih žrtava, nanoseći pritom znatne gubitke neprijatelju. Tako su, naprimjer, Drežnička, Bribirska i Sušačka četa bile najprije potpuno opkoljene, zbog slabog obezbjeđenja, a potom napadnute takoreći na spavanju. Sve tri jedinice, iako iznenađene, uspjele su da se probiju bez velikih gubitaka, zahvaljujući samo izvanrednoj hrabrosti svojih boraca. Naročito je karakterističan slučaj Bribirske čete

(svega 30—40 boraca), koju je napao noću i po velikom snijegu bataljon Italijana. Mada je iznenađenje bilo potpuno, jer se četa nalazila na spavanju sa vrlo slabim obezbjeđenjem (svega jedan stražar), njoj je uspjelo ne samo da se oslobodi obruča nego je čitav bataljon odbacila tako žestoko da su Italijani bježeći bacali oružje i opremu, ne zaustavljajući se skoro do Crikvenice. Četa je i dalje ostala na stanovanju u istom logoru.

Iznenađenje je bilo uslovljeno i činjenicom što je neprijatelj imao dobre podatke o rasporedu naših jedinica, koje su tada živjele u stalnim logorima u blizini naseljenih mjesta. Iznenadan snijeg i ofanziva ograničili su njihovu aktivnost na najuže rejone njihovih logora i sveli je na minimum. To je omogućilo neprijatelju da u okviru svoje jednomjesečne velike operacije čišćenja organizuje niz manjih operacija na pojedine naše jedinice i da ih redovno iznenađuje u logorima, dovodeći ih u težak položaj i prisiljavajući ih na povlačenje u izrazito planinske predjele po velikom snijegu i bez hrane.

Nemanje prethodnog iskustva iz defanzivnih borbi uslovilo je mnoge slabosti i teškoće koje su se vidno ispoljavale.

Mada se operacija završila neuspjehom za neprijatelja, jer mu nije uspjelo da nam nanese teže gubitke ona je otkrila i mnoge naše slabosti. Naše jedinice nijesu bile dovoljno opremljene za zimske uslove ratovanja. Te godine snijeg je pao već u oktobru, što je ograničavalo pokretljivost i manevarsku sposobnost jedinica. Većina boraca bili su dobri smučari, ali pribor nije blagovremeno nabavljen, iako ga je bilo u dovoljnim količinama na terenu. Ta greška nije imala težih posljedica, jer je snijeg pao u toku operacija, te je iznenadio i neprijatelja i primorao ga da svoju aktivnost ograniči isključivo na niže predjele i duž komunikacija.

Iskustvo je pokazalo da je na tako izrazito planinskom terenu sa velikim sniježnim padavinama potrebno raspolagati dobrim smučarskim jedinicama koje se u takvim uslovima mogu održati i biti stalno aktivne. Zato je uvedena obavezna obuka u smučanju, te su većina jedinica postale takoreći smučarske, što je u kasnijim operacijama omogućilo njihovu veliku pokretljivost i manevarsku

sposobnost. To je bila ogromna prednost u manevru nad neprijateljem koji je bio skoro nepokretljiv i prema tome nesposoban za tako složene uslove ratovanja. Dok je snijeg u početku neprijateljske ofanzive bio naš veliki neprijatelj sada je postao naš saveznik, jer je napadao toliko visoko da je zatvorio sve komunikacije i prilaze koji vode u oslobođeni kraj. Tako je bilo moguće osloboditi skoro sve partizanske snage sa slobodne teritorije za manevrisanje i zadavanje udaraca neprijatelju u njegovoj dubljoj pozadini, a ovo je zaista pretstavljalo najbolji način odbrane slobodne teritorije.

Neprijatelj je bio paralisan, a naše jedinice iskoristile su teren i preuzele inicijativu.

Povukavši se isključivo na obalu i posijedajući željezničku prugu u cilju njene zaštite od danonoćnih napada i diverzija partizanskih jedinica, nestali su svi neprijateljski pokreti van obale i najjače branjenih komunikacija. U novonastaloj situaciji onemogućeno je naše dotadašnje dejstvo na neprijateljske kolone duž komunikacija gde se najlakše postizao uspjeh i dolazilo do naoružanja.

Vlast okupatora svela se na logore i veće garnizone, a naša na cjelokupnu ostalu teritoriju. Željeznička pruga Karlovac — Rijeka, uprkos jake odbrane, ipak je pružala povoljne mogućnosti za dejstva naših snaga, što su ove u punoj mjeri, i iskoristile rušeći željeznička postrojenja i uništavajući vozove. Glavne snage neprijatelj je vezivao za prugu koja je pretstavljala jedinu, ali nesigurnu vezu između Zagreba i Rijeke; saobraćaj preko nje bio je samo povremen.

Neprijatelj se morao tražiti u naseljenim mjestima, gdje se dobro utvrdio i ogradio žicom. Pretstojala je dakle borba za naseljena mjesta. Pred naše snage, rasute po širokoj teritoriji, brojčano još uvijek male, slabo naoružane, bez ikakvog iskustva u borbi za naseljena mjesta, postavljao se vrlo složen zadatak. Takav zadatak nijesu više mogle izvršavati pojedine čete i vodovi, koji su dotad na komunikacijama postizali velike uspjehe svaki za sebe, gotovo bez ikakvog taktičkog sadejstva. To se moglo postići prikupljanjem većeg dijela jedinica u cilju po-

stizanja brojne nadmoćnosti i izborom objekata za napad da bi se postigli sigurni uspjesi.

U prvom periodu kao najpogodniji ciljevi birani su ustaško-domobranski garnizoni, koji su služili kao spoljno obezbjeđenje jačih italijanskih garnizona. Da bi se postigao uspjeh bila je potrebna brižljiva priprema, dobro izviđanje, planiranje i iznenadnost napada. Brzi noćni marševi omogućavali su neopaženo približavanje objektima posle čega je slijedio silovit napad. Da bi neprijatelj bio potpuno uništen, bilo je potrebno da se prethodno okruži i potpuno izoluje od svih okolnih garnizona odakle bi moglo stići pojačanje. Ovo se postizalo posijedanjem i temeljitim zaprečavanjem komunikacija, kao i kidanjem svih telefonskih veza. Potpunu izolaciju napadnutog mjesta u toku zime nije bilo teško postići, jer su veliki snjegovi ograničavali pokretljivost neprijatelja, koji nije bio opremljen za zimsko ratovanje.

Borbe su vođene u vrlo teškim i složenim zimskim brdskim uslovima, iako je intervencija neprijatelja iz većih garnizona bila ograničena. Napad na Jasenak u januaru mjesecu izveden je na hladnoći od —30°C po snijegu visokom metar i po. Uprkos tome, pokretljivost naših jedinica bila je velika, zahvaljujući smučarskoj opremi i obući, što je omogućavalo kako brzi udar i manevar, tako i brzu intervenciju na ugroženim pravcima.

Zauzimanje utvrđenih garnizona Brezno, Jasenak, Ravna Gora, Mrkopalj, Brod na Kupi i dr. bilo je od neobičnog značaja za dalji razvoj ustanka i porast jedinica. U tim borbama likvidirane su skoro sve ustaške, domobranske i žandarmeriske Pavelićeve jedinice, osim onih u najvećim mjestima. Proširivanjem slobodne teritorije i povezivanjem sa slobodnom teritorijom Slovenije ostvarene su široke operativne mogućnosti za koordinaciju i sadejstvo naših i susjednih slovenačkih partizanskih snaga. To sadejstvo naročito je došlo do izražaja 1942 godine u borbama u dolini Kupe, u bojevima za Osilnicu, za Bosljivu Loku, a 1943 godine u zajedničkim operacijama oko Delnica (skica br. 2).

Tako je krajem 1941 i prvih mjeseci 1942 godine u vrlo teškim borbama oslobođen čitav niz naseljenih mjesta centralizovanim dejstvom skoro svih naših snaga koje

Osilnica
Banja Luka
Dragotuš
Brod na K.
Zdihovo
DELNICE
RAVNA GORA
VRBOVSKO
Lokve
MRKOPALJ
Fužine
Bijelolazica
1533
OGULIN
Viševica
1428
Jasenak
CRIKVENICA
v. Jabornik
1375
Lika
NOVI
Drežnica
Modruš
Ledenice
Jadransko More
Krivi Put
SENJ
BRINJE
Lipice
Žuta Lokva
0 5 10 15

su privremeno prikupljene pod jedinstvenom komandom. Teškog naoružanja nije bilo, njega su nadoknađivale zapaljive flaše, eksploziv i druga improvizovana sredstva, pred kojim se nije održao skoro nijedan napadnuti neprijateljski objekat.

Poslužićemo se sa nekoliko neprijateljskih izvještaja iz toga perioda koji vjerno odražavaju situaciju i teškoće u kojima se neprijatelj nalazio.

U izvještaju velikog župana Modruške županje od 15 marta 1942 stoji:

»Na području velike župe Modruša primjećuje se sve jača djelatnost komunističkih i partizanskih odreda...

Komunistički odredi imaju inicijativu u svojim rukama, a time i sve prednosti napadača, kako one moralne tako i vojničke.[3]) Naše vojničke snage, domobranstvo i oružništvo, italijanske vojničke snage, smatraju za osobiti uspjeh ako odbiju neprijateljski napad.

Tu nemoć naših i italijanskih snaga pučanstvo dobro uočava, posebno, pak, ono seosko, te je primorano silom prilika da se prilagođava, da pravi kompromise koji su često u vrlo oštroj suprotnosti sa postojećim zakonskim propisima«.

Nekoliko dana kasnije 31 marta 1942 isti župan izvještava:

»Prilike od toga vremena pa naovamo nisu krenule najbolje. Izvjesna predviđanja koja su na prvi pogled izgledala pretjerana u svrhu stvaranja štimunga, nažalost ubrzo su se pokazala kao potpuno ispravna i nimalo pretjerana. Naprotiv, prije bi se moglo reći da su ovdašnja predviđanja bila čak i prilično skromna, jer događaji koji su potom slijedili nadmašuju sva predviđanja i očekivanja.

Komustičko-partizanski odredi i dalje imaju inicijativu u svojim rukama, a time i sve prednosti napadača, kako one moralne tako isto i vojničke.[3]) Naše oružane snage, oružništvo i domobranstvo, u borbi sa komunističko-partizanskim odredima ne pokazuju najblaže rečeno, dovoljno uspjeha. Slučajevi ako ne otvorene predaje, a ono svakako pomanjkanje vojničke stege, ponosa i samoprijegora na dnevnom su redu. Talijanske oružane snage povlače se iz dijela ugroženih krajeva i mjesta, opravdavajući to bilo prometnim poteškoćama za uredno opskrbljivanje trupa, bilo nedovoljnim brojem ljudstva. Od 7 rujna 1941 godine kojeg su dana italijanske oružane snage preuzele dužnost održavanja javnog mira i reda i poretka u t. zv. obalskom pojasu, one su ispraznile Brod na Kupi, Kupjak, Mrkopalj, Sunger (kotar Delnice), Jasenak, Drežnicu, Musolinski Po-

[3]) Podvukao V. K.

tok i Modruš (kotar Ogulin), Severin na Kupi. Ravnu Goru (kotar Vrbovsko), a u ostalim krajevima koje Italijani nisu ispraznili (a to su sjedišta kotarskih vlasti i mjesta koja leže na željezničkoj pruzi) italijanske trupe povlače se u najstrožiji centar, utvrđuju se, zaokružuju se bodljikavom žicom, jednom riječju preduzimaju pripremne radove ne za toliko očekivano čišćenje i konačno pacifiziranje ovih krajeva, nego za odbranu«.

U istom izvještaju dalje se navodi:

»Izvjesna područja ove župe uopće nisu nadzirana od naših ili talijanskih oružanih snaga. Po jednoj procjeni koja ne reflektira na apsolutnu tačnost, jedna trećina ove župe nalazi se pod nadzorom komunističko-partizanskih odreda, a mnoga druga manja mjesta po šumskim obroncima i zaselci prepušteni su sami sebi i čine neku vrstu »ničije zemlje«. U posljednja 3 do 4 mjeseca naše i talijanske oružane snage nisu zabilježile nijedan uspjeh spomena vrijedan. U drugoj polovici mjeseca ožujka komunisti su naprotiv zabilježili nekoliko značajnih uspjeha. 19 ožujka jedan komustičko-partizanski odred osvojio je mjesto i općinu Mrkopalj (kotar Delnice), a nekoliko dana kasnije mjesto i općinu Ravna Gora. Ovaj uspjeh povećan je još i zauzimanjem mjesta Kupjak i Divjak općine Skrad, kotar Delnice. Talijanske trupe ispraznile su Mrkopalj i Ravnu Goru 15 ožujka, a naša oružnička posada u Mrkoplju u jačini od nekih 40 momaka savladana je, razoružana od komunista i upućena u zarobljenički logor u Jasenak, a oružnička posada u Ravnoj Gori se također povukla bez borbe«.

Njegov kolega veliki župan župe Vinodol — Podgorje istih dana u svome izvještaju od 16 marta 1942 godine navodi sljedeće:

»U ranijim svojim izvještajima obavještavao sam naslov o teškom stanju javne sigurnosti na području ove župe. Ukazivao sam na događaje i akcije odmetnika i predlagao razne mjere u svrhu zaštite života i imovine u području župe. Ukazivao sam na razvoj događaja, koji je dao naslućivati da će se uz posvemašnu pasivnost italijanske vojske, a našu nemoć, doći jednog dana do anarhije. U početku su se akcije odmetnika ograničavale na pojedine građane ili imetke imućnih Hrvata. Danas su od odmetnika ugrožena čitava naselja (Lupoglav, Bater, Krasica, Juršići, Krmpote i Smoljčići, opština Ledenice, Serdari, Kraljičevo, Vrataruša i Mrzli Dol — opština Krivi Put. *Odmetnici suvereno vladaju tim selima...*«[4])

U maju isti župan izvještava:

»Iz gornjih podataka vidljivo je da su odmetnici u posljednje vrijeme razvili vrlo jaku djelatnost i da svakim

[4]) Podvukao V. K.

danom postaju drskiji, jer se već približavaju većim naseljima, gdje se nalazi veliki broj savezničke vojske. Dok se ranije njihova djelatnost razvija samo u manjem opsegu i manjim mjestima, oni posljednjih dana svoju djelatnost proširili i na veća područja. Tako su, naprimjer, oni iz Gorskog Kotara razvili svoju djelatnost prema Plasama, glavnoj i jedinoj željezničkoj postaji za ovaj kraj. Oni svakako nastoje da onemoguće saobraćaj na ovoj pruzi i tako presijeku spoj ovih krajeva sa Zagrebom, sa namjerom da onemoguće dovoz živežnih namirnica za ove najsiromašnije krajeve.

Oni iz Kotara novljanskog ugrožavaju promet prema kotarima Crikvenica i Senj, a oni iz Like spuštaju se prema kotaru Karlobag i Senju.

Tako malo pomalo stvaraju jedan obruč oko svih glavnih mjesta ove župe i jednog dana može se dogoditi da zauzmu veća i glavna mjesta — da postanu gospodari na području cijele župe.

Savesno sa naprijed izloženim ponovo molim naslov da žurno i povoljno riješi prijedlog ove župe, koji je naslovu predložen pod ovdašnjim brojem V.T. 114 od 13 travnja t.g. *Razvoj prilika na području ove župe upućuje na sve moguće katastrofalne posljedice za koje otklanjam svaku odgovornost«.*[5]

Ovim citatima nijesu potrebni komentari da bi se dobila opšta slika situacije. Oni očigledno govore o strahovitom učinku našeg dejstva i o nemogućnosti neprijatelja da mašta drugo učini, sem povlačenja i odbrane. Neprijatelj je otvoreno priznao naše prednosti kao napadača, naše vojničke i moralne kvalitete i nesposobnost svoje mnogostruke nadmoćnosti za efikasno dejstvo, dok je za naročiti uspjeh smatrao odbijanje ponekog partizanskog napada. U takvim uslovima on nije ni mogao vidjeti neke perspektive, osim katastrofe koja neminovno prijeti pred sve većom partizanskom aktivnošću.

Nemoguće bi bilo ocijeniti karakter naših dejstava i uspjeha u tom periodu kad se ne bi imao pred očima cjelokupan odnos neprijateljskih i naših snaga. Obično se kad je reč o vojnim operacijama, polazi od obostranog odnosa snaga. Međutim, za strategiju NOV to nikada nije bio bitan elemenat, jer je upravo i najkarakterističnije da je opšti odnos bio u korist neprijatelja. U taktičkom pogledu mi smo u najviše slučajeva uspijevali da ostvarimo nadmoćnost, koristeći prednosti koje nam je pružalo zemljište i velika manevarska sposobnost naših je-

[5]) Sve u tekstu podvukao V.K.

dinica kao i iznenadnost dejstva, dok brojna nadmoćnost, naročito u prvoj godini rata, nije bila u našu korist, a o tehničkoj nadmoćnosti ne može se ni govoriti.

Samo na ovoj teritoriji nalazio se skoro cjelokupan 5 armiski korpus, Štab italijanske 2 armije sa dijelovima, brojne granične i ustaško-domobranske jedinice, prema samo jednom partizanskom odredu koji je u ovome periodu imao dva do tri teritorijalna bataljona. Pa ipak te naše male snage postigle su ogroman uspjeh, prisiljavajući neprijatelja da se povuče i pređe potpuno u odbranu, da napusti skoro sve komunikacije i žrtvuje mnogo manjih garnizona na koje smo stalno napadali. Ovo je očit primjer nadmoćnosti naše taktike koja omogućava da se i mnogo slabijim snagama tuče znatno jači neprijatelj.

Takvim načinom dejstva u zimu 1941/42 uspjeli smo da postignemo velike rezultate. Partizanske jedinice ostvarile su relativno veliku slobodnu teritoriju na ovom isturenom dijelu naše zemlje u blizini same italijansko-jugoslovenske granice i neprijatelju nanijele velike gubitke. Ovi uspjesi omogućili su proširenje narodnog ustanka i dalje jačanje borbenih jedinica i formiranje novih.

Makoliko ova partizanska dejstva izgledala razjedinjena, s obzirom na veliku teritoriju i na to što su jedinice bile teritorijalnog karaktera, one su ipak izvođene po jednom opštem planu, radi postizanja jedinstvenog cilja.

U ovom slučaju nije bio odlučujući odnos snaga, nego način dejstva i sposobnost naših snaga da vode borbu po najtežoj zimi i po velikom snijegu, uz najveće teškoće i napore koje je mogla da savlada samo vojska najvišeg morala — svjesna ciljeva rata i revolucije.

Svega su dva do tri partizanska bataljona uspjela da oslobode ovoliku teritoriju i da primoraju snage skoro čitavog jednog korpusa na povlačenje i pasivnu odbranu, time što su razvijala punu aktivnost i iznenada napadala na željezničku prugu i ostale komunikacije i na manje branjena mjesta, a stalno uznemiravala veća mjesta. Ovo jasno govori da su partizanska taktika i sposobnost naših boraca bili naše najubitačnije oružje.

Jedan od učesnika u ovim operacijama, italijanski oficir Giuzeppe Angelini, u svojoj knjizi »Fuochi di Bivacco in Croazia« (Logorske vatre u Hrvatskoj), koja je izašla u Italiji u cilju veličanja poražene italijanske fašističke vojske i klevetanja naše borbe, između ostalog, piše u zaključcima:

»Isprva smo imali utisak da se nalazimo nasuprot jedne neorganizovane i nekoordinirane akcije hiljade ustanika koji tu i tamo operišu samo sa ciljem da uznemiravaju okupatorsku vojsku na komunikacijama. Tada smo mislili da ćemo se uspješno suprotstaviti ustanku ako se bude prišlo povećanju broja garnizona i sprovođenju drakonskih mjera javnog reda. Ali kada se malo kasnije partizanski pokret razvio u široku organizaciju, primajući isključivo ofanzivni karakter tako da je nekoliko naših uporišta bilo iznenadno opkoljeno i savladano, a drugi prisiljeni na uporan otpor, pokušali smo ispraviti zabludu, ali sa zakašnjenjem. Suočivši se tako sa imponentnom aktivnošću partizanske borbe koja je, osim što se protegla na cijelu teritoriju pod našom kontrolom, nastojala da udari na životne dijelove naše organizacije, kako bi paralisala život i pokret okupatorskih trupa, morali smo smanjiti broj uporišta i preći na njihovu odbranu«.

PORAST NAŠIH SNAGA — NEPRIJATELJSKE PROLJEĆNE OPERACIJE 1942 GODINE

Postignuti uspjesi na bojnom polju i masovni politički rad uslovili su stalni porast ustanka, jačanje postojećih i formiranje novih bataljona, što je u velikoj mjeri povećalo udarnu snagu naših jedinica i izazvalo njihovu mnogo širu aktivnost. Takav razvoj omogućio je, pored ostalog, početkom proljeća 1942 godine, formiranje dva odreda sa po tri bataljona u okviru jedne operativne zone. Brojno stanje odreda stalno se povećavalo, tako da je u maju i junu iznosilo preko 2.000 naoružanih boraca, dok je broj nenaoružanih bio nesrazmjerno veći. Njihovo je naoružavanje zavisilo isključivo od plijena. Organizacija je i dalje ostala teritorijalna; prvi odred dejstvovao je uglavnom jugoistočno od željezničke pruge Ogulin — Plase, a drugi severozapadno od nje u Čabarskom, Delničkom i Sušačkom srezu.

Organizacija komandovanja u Hrvatskoj u tom periodu zasnivala se, po naređenju Vrhovnog štaba, na teritorijalnom principu. Čitava teritorija bila je podijeljena na pet operativnih zona, od kojih je jedna bila Hrvatsko Primorje i Gorski Kotar, u koju je kasnije uključena i Istra. Ovakva teritorijalna vojna organizacija ostala je sve dok nisu naglo porasle jedinice NOV i POJ, do formiranja brojnih brigada i divizija. Kasnije je uglavnom u okviru dotadašnjih zona formirano pet korpusa.

Porast ustaničkih snaga i pojačana aktivnost naročito u anektiranom dijelu prijetili su da žarište borbe prenesu u Istru i na naročito važne komunikacije između Rijeke

i Trsta. To je primoralo okupatora da i na ovome dijelu traži rješenje u odbrani i da jakim snagama zaposjedne fortifikaciske objekte duž bivše granice.

Proljetnih mjeseci 1942 godine okupator dovlači nove snage i otpočinje pripreme ofanzivnih operacija, kako bi likvidirao ustaničke snage, preuzeo inicijativu, a time oslobodio od stalnog pritiska svoje važne komunikacije, koje su vezivale njegove luke sa unutrašnjošću.

Očigledno je bilo da neprijatelj koncentriše trupe i da se sprema da poslije pola godine stalnog povlačenja ponovo prijeđe u napad.

Ofanzivni pokreti neprijateljskih trupa dolaze u momentu naglog porasta ustanka; tada su bile u toku formiranja nove, još nedovoljno opremljene jedinice sa malim brojem u borbi oprobanog ljudstva, a na planinama Kapeli, Risnjaku i Snežniku nalazio se veliki broj izbjeglog stanovništva.

U takvoj situaciji pred naše snage postavljao se kao prvi i najvažniji zadatak da ofanzivnim dejstvima parališu neprijateljske namjere i ne dozvole da se koncentriše i preuzme inicijativu.

Pojačanom aktivnošću bilo je potrebno da se neprijatelj dovede u zabunu. U tom cilju mijenja se težište borbe iz dana u dan, zahvaljujući velikoj pokretljivosti i manevarskoj sposobnosti partizanskih jedinica. Objekti napada biraju se s ciljem da se postigne potpuno iznenađenje i da se neprijatelj obmane u pogledu jačine i rasporeda snaga.

Jedinice su bile slobodne u manevru, osim što su morale osigurati hiljade izbjeglica, koje su se sklonile pod zaštitu partizana u planinske zbjegove.

Italijansko komandovanje bilo je u stanju da otpočne ofanzivne operacije tek u maju mjesecu 1942 godine poslije dugih priprema. Okupator se mogao, bar privremeno, osloboditi stalnog pritiska na svojim glavnim komunikacijama i ponovo zauzeti izgubljenu teritoriju samo ofanzivnim operacijama. U toku maja i juna on preduzima dvije veće operacije, u kojima učestvuju oko dvije divizije 5 armiskog i dijelovi Tršćanskog korpusa kao i razne ustaško-domobranske jedinice. I ovog puta glavne snage neprijatelj je usmjerio prema slobodnoj teritoriji, napadajući sa svih strana duž komunikacija.

CENTRALNA BIBLIOTEKA JNA
Inv. br. 21.952

U toj situaciji, kada su naše jedinice angažovane u borbi sa nastupajućim italijanskim snagama, dolazi do naglog jačanja četničkih snaga i njihovog aktiviranja u našoj pozadini. Prelazak Gomirske čete, u koju su se bili uvukli razni neprijateljski elementi, na stranu Italijana i otvorena borba protiv naših snaga čestim upadima u našu pozadinu, stvaraju stalnu nesigurnost i još više otežavaju ionako tešku situaciju. Jačanje četnika pod okriljem Italijana na samoj »granici« slobodne teritorije prisiljavalo nas je da na tim mjestima vežemo znatan dio naših snaga sve do potpune likvidacije četnika 1943 godine.

Cjelokupan odnos snaga bio je nesrazmjeran — nekoliko moderno opremljenih divizija prema dva partizanska odreda jačine oko 2.000 ljudi.

Naš je glavni zadatak bio tada, kao i kasnije, očuvati snage, slobodnu teritoriju i zaštititi desetine hiljada izbjeglica, koje su živjele po šumskim logorima. Ovakav zadatak nije se mogao izvršiti prihvatanjem pasivnih odbranbenih bojeva i povlačenjem. Trebalo je ostati na terenu, tu se boriti i kretati i ne dozvoliti neprijatelju da istisne naše snage sa toga vojišta zbog njegove vojne i političke važnosti.

Makar i po cijenu privremenog gubitka slobodne teritorije nije bilo cjelishodno frontalno braniti pojedine pravce, koji izvode na teritoriju, jer bi se na taj način naše snage izložile udaru znatno nadmoćnijih snaga i lišile slobode manevra.

Polazeći sa toga gledišta, manji dio snaga (pojedini vodovi i čete) ostavljen je na najvažnijim pravcima s ciljem da dejstvuje iz zasjeda, da usporava neprijateljsko napredovanje i da jačim snagama stvori uslove za manevar i dejstvo na bokove i pozadinu, a posebno za obračun sa četnicima. Dakle, glavnina snaga dejstvuje u pozadini nastupajućeg neprijatelja što je bilo u punoj mjeri i omogućeno blagodareći uslovima pod kojima su operacije izvođene (planine, velike šume, osposobljenost jedinica da se kreću po svakom zemljištu i da izvode smjele i brze manevre).

Primorje i Gorski Kotar bili su u to vrijeme izolovani od drugih naših ustaničkih krajeva. Ove prostorije

bile su ograničene sa južne strane morem, sa zapada starom jugoslovensko-italijanskom graničnom zonom, dobro utvrđenom, zaposjednutom i branjenom sa sjevera rijekom Kupom, a sa istoka jakim koridorom ustaških i italijanskih trupa na liniji: Senj — Brinje — Oštarije — Ogulin, koji se tada pružao između tri glavna ustanička centra u Hrvatskoj: Like, Korduna i Primorja sa Gorskim Kotarom. Zato je mogućnost manevrovanja naših snaga bila ograničena isključivo na Primorje i Gorski Kotar. Planinski masivi Gorskog Kotara sa bogatim i nepreglednim šumama pružali su povoljne uslove partizanskim snagama da vode uspješnu borbu sa nadmoćnijim neprijateljem, uprkos mnogim teškoćama koje je trebalo savladati. Naši odbranbeni radovi sastojali su se u temeljitom uništavanju svih komunikacija koje vode u oslobođenu teritoriju, uz masovno učešće stanovništva.

Jedino je tako bilo moguće održati se na tome terenu i osujetiti planove mnogih i čestih neprijateljskih operacija, što je potpuno odgovaralo duhu Titove taktike, sprovedene od samog početka rata.

U svojim direktivama Glavnom štabu Hrvatske 1941 g. drug Tito kaže:

> *»Ne primati frontalne borbe sa okupatorom, već vršiti prepade po komunikacijama ... Osvojene varoši ne treba braniti frontalnom odbranom, nego presjecanjem puteva, zasjedama i bočnim dejstvom na neprijatelja, koji bi se kretao komunikacijama ... U izvršenju dodijeljenih zadataka odredi se moraju potpomagati ... Pri izvršenju svih tih zadataka starati se da naturimo neprijatelju borbu tamo gdje mi želimo. Dakle, neprijatelja treba iznenaditi, a inicijativu uvijek držati u svojim rukama«* (str. 102—103).

Ističući značaj ovakvog načina ratovanja drug Tito kaže:

> *»Umješnost, hrabrost i sposobnost starješina cijeniti po tome kako se neprijatelj napada: iz pozadine ili frontalno«.*[6])

[6]) Svi citati druga Tita uzeti su iz knjige: Josip Broz Tito — Stvaranje i razvoj Jugoslovenske armije.

Dosljedno sprovođenje ovih direktiva omogućavalo je vođenje uspješne borbe sa znatno nadmoćnijim snagama neprijatelja.

Posmatrajući u cjelini, naš način borbe sa znatno nadmoćnijim neprijateljskim snagama, koje su nastupale u najužem rejonu komunikacija, svodio se na neposrednu odbranu pojedinih pravaca manjim dijelovima, dok su glavne snage korišćene za manevar u cilju nanošenja udara na bokove i u pozadinu neprijatelja.

Naša odbrana nije bila ni poziciska ni manevarska, mada je imala u izvjesnom smislu elemente oba vida odbrane. Suština naše odbrane sastojala se u stalnom manevrisanju snagama u cilju nanošenja udaraca na bokove i pozadinu neprijatelja. To je osujetilo njegove namjere da se probije dublje u oslobođenu teritoriju, jer bi time još više izložio svoje izdužene i nezaštićene komunikacije. Sa manjom slobodnom teritorijom kojom smo raspolagali u nesrazmjernom odnosu snaga svaka druga odbrana omogućila bi neprijatelju da nam nanese poražavajuće udarce.

Naša odbrana u tom periodu ne bi se mogla uvrstiti pod odgovarajuće forme savremene odbrane, ali je ona tada za nas bila cjelishodna, jer joj je suština u manevru, a ne u zaposjedanju pojedinih linija, koje bi neprijatelj zahvaljujući svojoj nadmoćnosti i tehnici brzo probio.

Dvije neprijateljske proljetne operacije protiv naših snaga podržane masom artiljerije i avijacijom, pa čak i vatrom sa ratnih brodova (koji su tukli duboko u našu pozadinu sa linije: Senj — Crikvenica), pretrpjele su neuspjeh. Uspjesi neprijatelja bili su samo lokalni; zauzeo je nekoliko naših najisturenijih dijelova slobodne teritorije u blizini same obale i željezničke pruge, kao: Brod na Kupi Mrkopalj, Ravnu Goru, ne uspjevši da se probije dalje u oslobođene krajeve.

Nemoć neprijatelja i otvoreno priznanje neuspjeha vidi se i po izvještaju komandanta snaga Tršćanskog korpusa, koji je imao zadatak da protjera naše snage sa Snežnika i Risnjaka. U ovom izvještaju upućenom višem komandantu između ostalog navodi:

»Draga ekselencijo, šaljem Vam na čitanje operativni plan da malo razbijete dosadu za vrijeme praznika, koji ako nije imao uspjeha na terenu protiv ustanika koji

su se zasada izvukli, može ipak da vam da pretstavu šta mi možemo danas da uradimo, kao i o onome što ćemo moći sutra još bolje organizovanjem većih operacija od kalabreških hajduka za neumoran lov šumskih razbojnika«.

Karakteristično je za prve proljetnje ofanzivne operacije da su one u neku ruku bile generalne u odnosu na ovu teritoriju; neprijatelj je pretendovao da je potpuno očisti a to je dovodilo do rasplinjavanja snaga na velikoj širini i do gubljenja udarne moći. Zato ove operacije nisu okupatorskoj vojsci donijele skoro nikakvog uspjeha, a našim snagama su davale još više mogućnosti širokog manevra.

Pokret i manevar neprijatelja bio je paralisan našim pokretom. Neprijatelj opterećen tehnikom bio je vezan za dobre komunikacije prilikom izvršenja manevra; nasuprot tome, naše jedinice mogle su izvršiti brze manevre na svakovrsnom zemljištu.

U potpunosti se nije isključivalo ni posijedanje povoljnih položaja za odbranu pojedinih pravaca, a naročito u vezi sa manevrom naših jedinica iz pozadine. Ukoliko je i bilo ovakvih slučajeva, oni su nam pokazali mnoge naše slabosti ne samo tada već i mnogo kasnije, a koje su se sastojale u tome da se skoro nikada položaji nijesu utvrđivali, te su bili i neodrživi pod dejstvom artiljeriske vatre i avijacije. Partizani su uspijevali često da zadrže Italijane po čitav dan, natjeravši ih da se razviju za borbu i izvrše napad, a kada bi to uradili, ovi više nisu bili tu.

Iskustvo ovih operacija pokazalo je da bi bilo ubitačno suprotstaviti se nadmoćnijim neprijateljskim snagama posijedanjem pojedinih položaja i njihovom upornom odbranom, jer bi ih neprijatelj, zahvaljujući svojoj nadmoćnosti, brzo mogao probiti ili izmanevrisati.

Ove neprijateljske ofanzivne operacije pokazale su između ostalog da nije više cjelishodna stara organizacija čisto teritorijalnih partizanskih odreda, kakva je dotada postojala.

Odbrana pojedinih pravaca i izvršenje manevra postizalo se jedino jedinicama koje su teritorijalno bile vezane za taj pravac. Takva organizacija umanjivala je mogućnosti koncentrisanja većeg dijela naših snaga. To je znatno

umanjivalo našu udarnu sposobnost i onemogućavalo postizanje nadmoćnosti bar na pojedinim dijelovima tako širokog fronta.

Zato su još za vrijeme neprijateljskih operacija od odredskih snaga formirana dva udarna bataljona kao grupe potpuno samostalne u odnosu na teritorijalne odrede i slobodne za nanošenje udara tamo gdje je to najpotrebnije. Oni su u svome sastavu imali tri streljačke čete i po jedan mitraljeski vod ili četu, što je zavisilo od raspoloživih sredstava. Njihova jačina kretala se od 300—350 boraca. Oni nisu mogli zamjenjivati brigade, ali može se reći da je to prva faza njihovog formiranja. Operativna situacija je nametala stvaranje takvih jedinica koje bi poslužile kao brzopokretne udarne pesnice, a odredske snage bi ostale i dalje rasturene po čitavoj teritoriji, dejstvujući po dosadašnjem načinu, a i kao mobilizator novih boraca. Mada su i tada postojale mogućnosti za oformljenje brigade, u tom momentu nije to bilo cjelishodno, jer bi se znatno oslabile snage odreda a time i naša kontrola na tako širokoj teritoriji, što bi se negativno odrazilo na dalje jačanje i proširenje ustanka. Ovi bataljoni izvršili su mnogo teških i složenih zadataka kao što su zauzimanje Modruša, Krivog Puta, Blagaja na Kordunu i čitavog niza drugih mjesta.

Kao po pravilu poslije svake neprijateljske ofanzive u toku Narodnooslobodilačkog rata naše jedinice izlazile su jače i odmah prelazile u protivofanzivu. Tako su i poslije proljetnih neprijateljskih operacija naše jedinice brojno znatno porasle, organizaciono ojačale, još se više disciplinovale i osposobile da bi tako ojačane pošle u napad. Neuspjeh neprijateljskih operacija i ponovno preuzimanje inicijative od naših jedinica uslovilo je nagli porast ustanka i masovni priliv novih boraca, čiji se broj popeo na 2.500.

NAŠE I NEPRIJATELJSKE OPERACIJE U LJETO 1942 GODINE

U cilju pravilne ocjene karaktera dejstava naših snaga poslije neprijateljskih ofanzivnih operacija potrebno je ukazati i na zadatke koji su se postavljali pred svaki odred u takvoj situaciji. Pred Prvi odred, koji je imao jače snage (tri odredska bataljona kojima su sadejstvovala dva udarna bataljona), postavljen je zadatak da dejstvuje jugoistočno između željezničke pruge: Ogulin — Delnice — Plase i mora, sa osloncem na dosta veliku slobodnu teritoriju,[7]) da stalno napada branjena mjesta i proširi slobodnu teritoriju, koordinirajući svoja dejstva sa ličkim i kordunaškim jedinicama u cilju razbijanja neprijateljskog koridora na liniji Senj — Brinje — Ogulin, jer je pretstavljao jaku prepreku za uže operativno sadejstvo sa pomenutim snagama.

Drugi odred, koji je dejstvovao u mnogo težim uslovima, sjeverozapadno, između pruge, rijeke Kupe i stare jugoslovensko-italijanske granice, dobio je zadatak da stalno napada sa većim snagama na komunikacije (koje je neprijatelj još uvijek djelimično koristio) i ostvari slobodnu teritoriju, bez koje se nije mogao ni zamisliti duži opstanak našim relativno većim snagama na tom naročito isturenom dijelu. Od stvaranja slobodne teritorije u ovom pograničnom pojasu zavisilo je i efikasno prenošenje dejstava u Istru.

---

[7]) Slobodna teritorija poslije proljetnih neprijateljskih operacija obuhvatala je uglavnom prostor između željezničke pruge Ogulin — Delnice i mora, izuzimajući najuži primorski pojas i naselja na pruzi.

Neprijatelj je nastojao da po svaku cijenu preuzme inicijativu i pokuša da kontroliše komunikacije čestim ispadima jačih snaga, naročito u pograničnom pojasu, kako bi obezbijedio neometan saobraćaj. Neprijatelj se grčevito borio da ga partizanske snage ponovo ne zatvore u garnizone, našta je bio prisiljen u toku čitave zime.

Samim tim ponovo je pružena izvanredno povoljna prilika za vođenje borbe sa Italijanima duž komunikacija na otvorenom prostoru, bar na ovom dijelu fronta. To je za nas bio najpovoljniji način borbe za koju nijesmo imali prilike u zimsko doba. Razvijajući široku aktivnost u pograničnim krajevima, naše snage (Drugi odred) uspjele su da za vrlo kratko vrijeme na širokoj prostoriji potpuno parališu svaki neprijateljski pokret, oslobode nekoliko manjih mjesta u rejonu Čabra, Gerova, Grobnika, a neprijatelja ponovo blokiraju i prisile na odbranu iz većih utvrđenih garnizona.

Težište dejstva bilo je opet na komunikacijama da bi se onemogućio pokret i manevar neprijatelju, blokirale njegove snage u pojedinim mjestima i stvorili uslovi za napad na njih. U ovim bojevima ogromnu pomoć dalo je i nenaoružano stanovništvo svojim aktivnim i neprekidnim učešćem u rušenju i uništavanju komunikacija. Od stanovništva su se formirale posebne tehničke čete pri svakom bataljonu, čiji je zadatak bio isključivo rušenje komunikacija pod zaštitom naoružanih partizana.

Na taj način ostvarena je jedna široka poluoslobođena teritorija na samoj staroj jugoslovenskoj granici u zahvatu planinskih masiva Snežnika i Risnjaka, u rejonu velikog broja važnih komunikacija.

Ovakav način dejstva ponovo je pokazao od kakvog su ogromnog značaja napadi na komunikacije i koliko oni mogu sputati i onemogućiti manevar neprijateljskih snaga, paralisati njihova dejstva, blokirati ih u pojedinim mjestima, lišiti ih svake veze i snabdjevanja, stvarajući povoljne uslove za napad na njih u cilju likvidacije.

Ovako stvorena situacija bila je neizdrživa za italijansku komandu čije su se trupe ponovo našle blokirane i prisiljene samo da se brane. Proljetne operacije nijesu joj donijele nikakvog značajnijeg uspjeha, ali je, vjerovatno, izvukla izvjesne zaključke o svojoj pogrešnoj taktici, o tom

da je nemoguće nekim generalnim ofanzivama postići ozbiljniji uspjeh i nanijeti teže udarce partizanima na tako širokoj teritoriji planinskog karaktera, dobro pošumljenoj, kao što su masivi Velike Kapele, Snežnika i Risnjaka.

Koristeći se tim iskustvom, Štab italijanske 2 armije svoje kasnije ofanzivne operacije ograničava na pojedine uže teritorije, gdje koncentriše jake snage da bi na tom dijelu uništio partizanske jedinice, a poslije očistio čitavu teritoriju i riješio se opasnosti narodnog ustanka koji je rastao u tim krajevima. Tako u okviru velike ljetnje ofanzive na jedinice Narodnooslobodilačke vojske Slovenije (nazvane Roška ofanziva) odvaja znatan dio snaga i za operacije u prigraničnoj zoni, u rejonu Snežnika i Risnjaka, između željezničke pruge, rijeke Kupe i stare granice. U ovoj operaciji on upotrebljava znatan dio snaga 5 i Tršćanskog korpusa, od kojih učestvuju: divizija »Lombardija«, 311 pješadiski puk, Peta grupacija granične straže u sastavu 25, 26, 27 sektora, jačine devet bataljona, jedan artiljeriski puk i dva samostalna diviziona, jedan puk divizije »RE«, mitraljeski bataljon 5 korpusa, dvije čete tenkova, jedinice obalske zaštite (nepoznate jačine), kao i dva do tri bataljona »Crnih košulja«. Na tom dijelu mi smo imali jedan partizanski odred od tri bataljona sa nešto oko 1.000 naoružanih boraca kao i 5—6 hiljada ljudi u zbjegovima.

Neprijatelj je pošao u napad sa kružne osnovice (sa linije stara granica, obala, željeznička pruga, rijeka Kupa) u pravcu Risnjaka protiv našeg Drugog odreda. Rastojanje između neprijateljskih nastupajućih kolona postajalo je sve uže, ali se ipak ni sa takvim snagama, s obzirom na tako izrazito planinsko i šumovito zemljište, nije mogao obrazovati neprekidni front koji bi potpuno zatvorio obruč. Uprkos takve nadmoćnosti, za italijansku vojsku šuma je, kao uvijek, ostala veliki bauk i oni su glavninom snaga nastupali duž pojedinih puteva i staza bez pune taktičke veze, ostavljajući našim jedinicama mogućnost manevra, mada skučenog i stiješnjenog malim prostorom.

Opterećene hiljadama izbjeglica, naše snage nijesu bile u stanju da tako nadmoćnijem neprijatelju spriječe prodor i našle su se poslije nekoliko dana u vrlo teškoj situaciji. Pred njih se postavlja zadatak da se po svaku

cijenu održe na tom terenu i da korišćenjem planinskih masiva i velikih šuma manevrišu, ubacujući se neprijatelju u pozadinu, izbjegavajući frontalne borbe. To se moglo postići na taj način što se bataljoni nijesu povlačili pred nadmoćnim neprijateljskim snagama prema planinskim grebenima, da se ne bi nagomilavalo naroda i jedinica u užem rejonu, što bi koristilo neprijatelju, već su pojedini bataljoni dobijali određene sektore za dejstvo i manevar. Dok se Drugi odred branio, Prvi odred nije mogao neposredno da mu sadejstvuje radi velike udaljenosti, ali je on napadajući neprijateljske snage jugozapadno od željezničke pruge kao i na prostoru između nje i mora, u zahvatu Velike Kapele, pomogao Drugom odredu.

Udarna snaga jedinica bila je znatno umanjena, a manevar ograničen i otežan zbog potrebe neposredne zaštite ogromne mase naroda. Nije postojala jedna jača udarna jedinica, koja bi manevrisala u cilju stalnih napada i nanošenja gubitaka neprijatelju. Zato je ubrzo formiran jedan udarni bataljon, kao slobodna rezerva, koji može da razvije punu inicijativu i da neprekidno napada. Zajedno sa proleterskim bataljonom, koji je uputio Glavni štab Hrvatske, smjelim ofanzivnim dejstvima oni su brzo počeli uzimati inicijativu zadajući neprijatelju teške gubitke.

Riješen da po svaku cijenu likvidira partizanski pokret, neprijatelj poduzima najvarvarskije mjere kako bi potpuno uništio svaku našu materijalnu bazu, kao jedan od najvažnijih uslova opstanka partizanskih snaga. Paleći i uništavajući sva naselja i masovno strijeljajući i odvodeći u logore na hiljade ljudi, neprijatelj je htio slomiti ustanak i na taj način moralno razbiti naše snage i potpuno ih likvidirati. Narod i jedinice dovedeni su time, a i zbog skoro stalne gladi, u vrlo težak položaj u ovoj dvomjesečnoj neprijateljskoj ofanzivi.

I ova ofanziva neprijatelju nije donijela željeni uspjeh. Mi smo imali velike gubitke među stanovništvom, nad kojim se neprijatelj svirepo svetio i ispoljavao svoja zverstva. Ali, naš uspjeh sastojao se u tome što neprijatelj i sa tako velikim snagama koje je upotrebio u ovoj ofanzivi, na jednoj ipak maloj prostoriji, nije uspio da uništi naše vojničke snage.

Iz ove posljednje neprijateljske ofanzive mogli smo izvući zaključke i iskustvo:

a) Kada se na planinskom i pošumljenom zemljištu vodila aktivna odbrana sa manevrima u bok i pozadinu neprijatelja ne samo da on nije bio u stanju da uništi naše snage, pa makoliko jedinica angažovao, već ih nije mogao ni okružiti ni nanijeti im osjetne gubitke, pogotovu kada se radilo o napadaču kao što su bili Italijani. Ovo je potvrđeno i u ranijim i u kasnijim njegovim ofanzivama i u drugim našim krajevima.

b) Ne treba prihvatiti frontalnu borbu, već se izvlačiti iz opasne situacije i pronalaziti slaba mjesta u neprijateljskom rasporedu odakle se može doći u položaj da se napada u njegov bok i u pozadinu.

Planine i šume omogućavale su primjenu takve taktike, ali nam je išlo u prilog i to što smo odlično poznavali zemljište, jer od šume i planine mogu se izvući velike koristi samo ako se dobro poznaju, a to nije bio slučaj sa našim neprijateljem.

Dolazak jednog proleterskog bataljona i formiranje drugog imalo je ogroman značaj. Stečeno iskustvo jasno je istaklo neophodnost stvaranja udarnih jedinica. To je još više potvrdilo da je borba zašla u fazu gdje se ozbiljniji uspjesi ne mogu više postizati bez kompaktnih jakih jedinica, slobodnih za izvršavanje svakog manevra i izvršenja složenijih zadataka, čemu više nije odgovarala čisto odredska organizacija.

Poslije ovih neprijateljskih operacija naše jedinice prilaze širokom čišćenju i oslobođenju čitavog niza branjenih mjesta prisiljavajući neprijatelja da se povuče u velike garnizone sa jakim posadama na samoj obali mora i u većim mjestima u unutrašnjosti. Neprijatelj je došao do uvjerenja da se dotadašnji način držanja više manjih mjesta pokazao neefikasnim, jer je takav raspored pružao široke mogućnosti za relativno lak uspjeh i manjim partizanskim snagama.

Evo šta kaže Angelini u svojoj knjizi »Fuochi di Bivacco in Croazia«:

> »Sve je to jasno stavljalo do znanja da je borba u Hrvatskoj zašla u novu fazu, izgubivši karakter gerile, koju je prethodno imala i da je zauzela formu stvarnih operacija sa mnogobrojnijim neprijateljem, dobro organi-

zovanim, dobro naoružanim, efikasno komandovanim i pored svega riješenim da po svaku cijenu postigne uspjeh« (str. 292).

Više se nije moglo uspješno operisati razjedinjenim snagama pred *takvom organizacijom neprijateljske odbrane, koja se bazirala isključivo na držanju dobro utvrđenih mjesta sa jačim snagama, međusobno povezanim čitavim sistemom fortifikaciskih objekata.* Ona je pretstavljala jedinstven i povezan sistem koji je isključivao mogućnost uspješnog napada na pojedina branjena mjesta bez istovremenog napada na više njih, kako bi se onemogućio (paralisao) manevar neprijateljskih snaga i međusobna pomoć. Zato su nam bile potrebne jake snage.

Zahvaljujući naglom porastu ustanka u Lici i Kordunu i sve većem jačanju naših jedinica, stvoreni su uslovi za koordinirane akcije naših snaga u cilju izvođenja zajedničkih operacija.

Promijenjena situacija nalagala je grupisanje odredskih jedinica i udarnih bataljona pod jedinstvenu komandu u cilju postizanja nadmoćnosti na pojedinim dijelovima takvog fronta koji bi pružao najviše izgleda na uspjeh. Takva operacija, koja s pravom može nositi to ime, ne po broju naših jedinica koje su u njoj učestvovale, već po rezultatima koji su postignuti i prostranstvu na kome je izvođena, organizovana je prvi put početkom avgusta 1942 godine sa snagama goranskih i ličkih bataljona na liniji Brinje — Ogulin, na širini od 40 km. Ta linija pretstavljala je jak, dobro branjen i utvrđen neprijateljski koridor, koji je vezivao Zagreb sa morem, a koji je toliko dugo razdvajao snage kordunaških, ličkih i goranskih jedinica.

Jačina naših snaga iznosila je: Prva lička brigada (sa četiri bataljona) i četiri primorsko-goranska bataljona (od kojih dva udarna) čiji je znatan dio morao da bude odvojen za obezbjeđenje.

Neprijateljske snage unutar napadnutih mjesta iznosile su približno dvije ustaške bojne, dok su neposredni susjedni garnizoni u Ogulinu, Brinju i Plaškom iznosili nekoliko italijanskih pukova (tačan broj nepoznat) i dvije ustaške bojne. Štab italijanske divizije nalazio se u Ogulinu. U Plaškom su bile jače četničke snage (skica br. 3).

Na ovoj liniji isticala su se kao najjače utvrđena mjesta Modruš, Jezerane i Križpolje.

Dobro organizovanim napadom u trodnevnim borbama protiv neprijatelja, koji se ogorčeno branio iz utvrđenih mjesta i protiv njegovih pojačanja koja su intervenisala iz Ogulina i Brinja, zauzeta su ova mjesta a neprijatelj potučen. Njegovi gubici iznosili su preko 700 ubijenih i zarobljenih. Ovom operacijom povezane su slobodne teritorije Like, Korduna i Primorja i time je obezbijeđeno neprekidno koordiniranje dejstava i izvođenje zajedničkih operacija u toku čitavog rata. Tom operacijom prekinuta je jedna od posljednjih veza između Primorja i Zagreba, a neprijatelj je prisiljen na dalja povlačenja.

Evo kako se cijeni situacija od strane Pavelićeve Vrhovne komande neposredno pred izvođenje ove operacije aktom broj 963 od 6. 8. 1942 godine:

»Prema dobivenim podacima na dijelu područja Gorskog Kotara, Primorja, Like i počev od Sušaka pa do Otočca, nalazi se oko 2.500—3.000 naoružanih partizana. Ovo područje nazivaju partizani svojom Petom operativnom zonom.

Područje ove zone podijeljeno je na otsjeke na kojima operiraju zapovjednici bataljona i četa...

Pored otsjeka, kojih ima od 5—6, uspostavljena su još t. zv. dva udarna bataljona svaki u jačini 300—400 momaka. Momčad ovih bataljona sastavljena je od najistaknutijih boraca — fanatičara, odjevenih u bivše jugoslovenske odore, oboružanih puškama, bombama i strojnicama ... Ovi bataljoni pripremaju navodno napad na oružničku posadu u Jezeranama sa zadatkom da se dočepaju što većeg broja oružja i spreme.

Ovakvim razvitkom situacije Primorje je dovedeno u beznadežan položaj u svakom pogledu, a osobito u pogledu opskrbe hranom, ogrevom, te je bezuvjetno da se što prije poduzme jedan opsežniji zahvat naših domobranskih i ustaških, te savezničkih snaga u cilju gonjenja i razbijanja ovih partizanskih odreda«.

Iz ovoga citata jasno se vidi da je neprijatelj bio prilično obaviješten ne samo o jačini naših snaga i cjelokupnoj organizaciji komandovanja, već i o našem pretstojećem napadu. Ipak on nije mogao osujetiti našu namjeru niti je mogao pokušati da mašta poduzme, jer mu je potpuno oduzeta sloboda manevra pošto se nalazio izolovan u uporištima i svaka njegova kontrola van toga okvira bila je ograničena.

Prema takvoj odbrani neprijatelja nalazile su se naše snage sposobne da se brzo koncentrišu i udare tamo gdje se pružaju najpovoljnije mogućnosti.

U ovoj operaciji u kojoj su neprijateljske snage bile znatno nadmoćnije (uzevši odnos snaga u cjelini kako je ranije izneseno) i u kojoj su pored italijanskih jedinica učestvovale kao pojačanje pretežno i ustaške jedinice (neuporedivo bolje od italijanskih), naše snage su postigle uspjeh.

U tim operacijama mi smo postigli operativno iznenađenje koje se ogledalo u tome što smo uspjeli da na jednom mjestu koncentrišemo toliko snaga kao nikada dotada i što nikad nismo napadali na tolikoj širini kao u ovom slučaju.

Taktičko iznenađenje nije postojalo, jer je neprijatelj prije toga, uglavnom, bio blokiran i u stalnom vatrenom dodiru s nama.

Posjedovanje tačnih podataka o neprijatelju, o njegovom rasporedu, o cjelokupnoj organizaciji odbrane, o svakom objektu i mitraljeskom gnijezdu, i u ovoj borbi pokazalo se kao jedan od bitnih elemenata, ne samo za pravilno donošenje odluke nego i za rad najsitnijih taktičkih jedinica. Pripreme su izvršene temeljito i imale su mnogo veći značaj nego elemenat iznenađenja, naročito kada su te pripreme imale da obuhvate i način zauzimanja svakog utvrđenog objekta (bunkera i utvrđenih zgrada). Zato su određene i dobro opremljene grupe bombaša sa eksplozivom, bombama i zapaljivim flašama. Takva vrsta pripreme bila je utoliko potrebnija, što još uvijek nijesmo posjedovali teško naoružanje koje bi umnogome zamijenilo rad bombaških grupa i pješaka uopšte.

Pri izvođenju ovakvih operacija računalo se sa određenim odnosom snaga kao prvim uslovom za uspjeh na osnovu čega se i bazirala cjelokupna zamisao. Svaka promjena snaga u toku borbe u korist neprijatelja mogla bi dovesti u pitanje operaciju, utoliko pre što mi nijesmo mogli pojačavati svoje snage rezervom koju nijesmo imali, dok je neprijatelj za ovo imao široke mogućnosti. Zbog toga je u ranijim, u ovoj i u mnogim kasnijim operacijama, često polovina snaga upotrebljavana za izolaciju bojišta, tj. da se neprijatelj spriječi u privlačenju poja-

čanja. U konkretnoj situaciji obezbjeđenje se nije sastojalo u pasivnom držanju položaja, već u aktivnom pritisku i napadima prema Ogulinu i Brinju, kako bi se zavarale znatno jače neprijateljske snage stvarajući kod njih utisak da se radi o stvarnom napadu na ta mjesta u cilju njihovog vezivanja do izvršenja glavnog zadatka. Takav način obezbjeđenja operacija imao je uvijek uspjeha, naročito prema neprijatelju kao što su Italijani i domobrani.

Borbena vrijednost i visok moral naših jedinica imali su presudnu ulogu. Zahvaljujući tom elementu naše snage bile su sposobne da se brzo probiju u naseljena mjesta i iznutra razbiju neprijateljsku odbranbenu organizaciju i savladaju njegov otpor.

Jačina naših snaga nije bila tolika da bi se mogle smatrati u običnom smislu riječi operativnim jedinicama, ali one su se pokazale u konkretnom slučaju kao takve, jer su razbile neprijateljski koridor koji je razdvajao dvije najvažnije operativne zone i omogućile koordinirano dejstvo ličkih, goranskih i kordunaških jedinica. Ovom operacijom je prekinuta neprijatelju jedna od posljednjih veza između Primorja i Zagreba.

U takvim borbama odredi su se kroz stalne i neprekidne borbe razvili u jake jedinice koje su izgubile skoro svaki karakter teritorijalne organizacije, težeći da se operativno osamostale. Način dejstva i forma vojničke organizacije u porastu Narodnooslobodilačke vojske morali su međusobno odgovarati i usklađivati se, te je time potpuno izmijenjena prvobitna organizacija iste.

Za podizanje borbene vrijednosti jedinica bilo je od ogromne koristi formiranje t.zv. dopunskog bataljona (nastavnog) za obuku novomobilisanog ljudstva. Svi omladinci koji nisu služili vojsku bili su obavezni da prođu dva do tri mjeseca kroz obuku, kako bi se naučili rukovanju oružjem i osnovnim elementima borbene obuke. Iako kratka, ta obuka bila je naročito korisna za uvođenje čvrste discipline i jačanje udarne snage jedinica.

NEPRIJATELJSKA OPERACIJA NA VELIKOJ KAPELI

Širokim razmahom naših borbenih dejstava situacija se kod neprijatelja iz dana u dan pogoršavala. Dotadašnje njegove ofanzivne operacije nijesu mu donijele skoro nikakvog značajnijeg uspjeha. Masovna strijeljanja, paljenja, interniranja nijesu mogla zaplašiti narod, naprotiv on se sve više dizao na ustanak. Naši posljednji uspjesi gonili su neprijatelja na dalje povlačenje u centre najvećih mjesta, na pripreme za odbranu i za eventualnu evakuaciju. Situacija je bila još teža, jer se to događalo neposredno pored mora na samoj granici, upravo oko štaba 2 armije, koji se zabarikadirao u Sušaku.

U izvještaju velikog župana župe Modruš od 3 februara 1943 god. koji se odnosi na proteklu 1942 godinu ocjenjuje se situacija na tome terenu na sljedeći način:

»Djelatnost komunističko-partizanskih odreda na području ove župe ne prestaje, nego naprotiv ona pokazuje znake nove i pojačane djelatnosti, ona je u stalnom porastu i baš posljednjih dana na željezničku prugu ofanzivni pokreti partizanskih odreda uzeli su zasada neviđene i neslućene razmjere«.

»Glavna središta koncentracije pobunjenika i dalje ostaju Drežnica, Jasenak, Ponikve, Goljak (kotar Ogulin), zatim Bitoraj (opština Lič, kotar Delnice) i granična opština u ovoj župi, Perjasica (kotar Vojnić). Ali to ne znači da pobunjenici djeluju u tim naprijed navedenim mjestima. To im je samo središte političkog i vojničkog voćstva, a ustvari partizanski odredi krstare nesmetano po cijelom području župe i dnevno vrše napade na željezničku prugu, upadaju u nezaštićena sela ... povlače se iz tih sela i ponovo ih napadaju i tako redom. Naročito rado upadaju

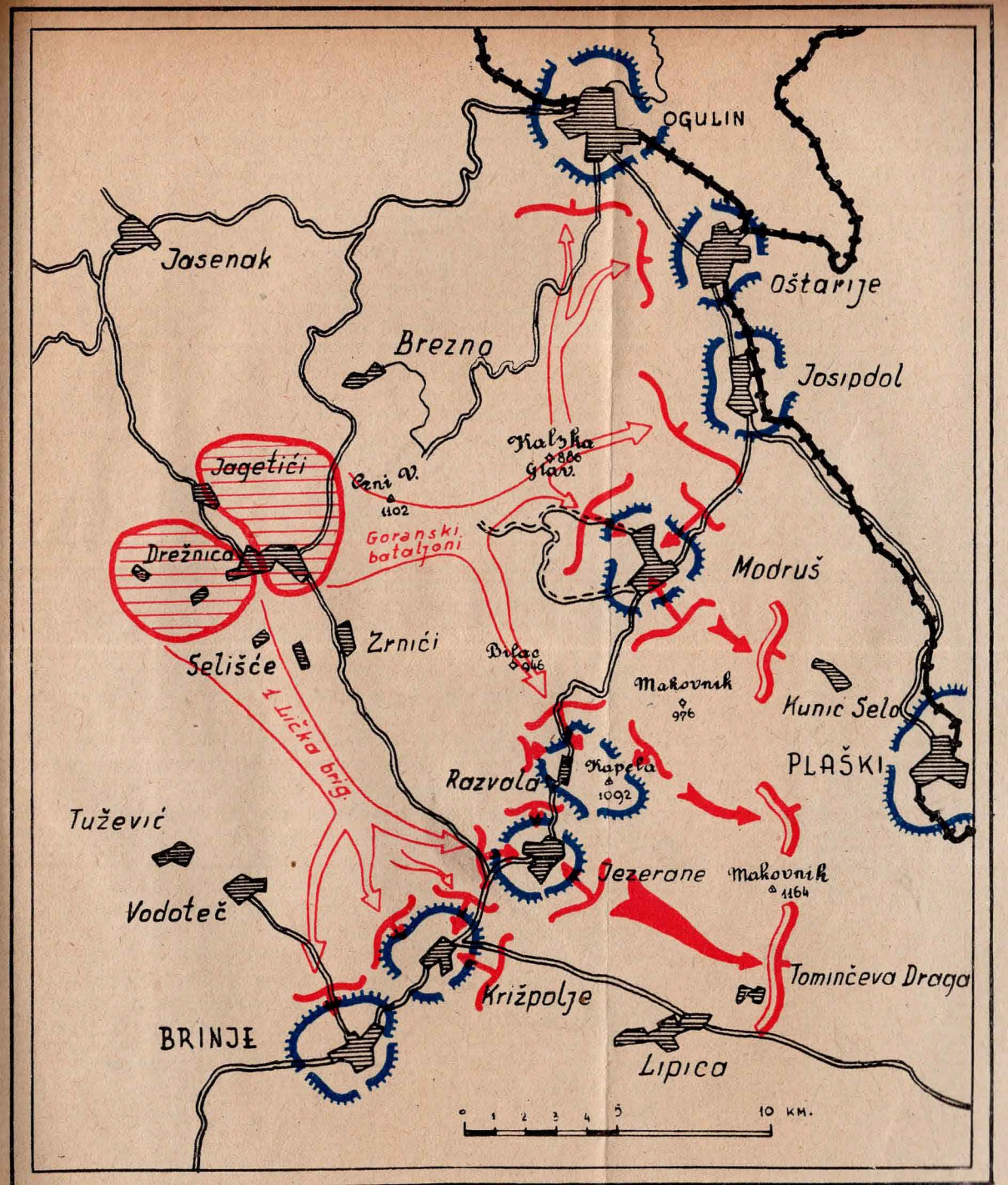
OGULIN
Jasenak
Oštarije
Brezno
Josipdol
Jagetići
Crni V.
1102
Kalška
886
Glav.
Goranski bataljoni
Drežnica
Modruš
Žrnići
Selišće
Bilaz
946
Makovnik
976
Kunić Selo
PLAŠKI
1. ličko brig.
Razvala
Kapela
1092
Tužević
Jezerane
Makovnik
1164
Vodoteč
Tominčeva Draga
Križpolje
BRINJE
Lipica
0 1 2 3 4 5 10 KM.

u središta općina i tamo pale općinske zgrade, kao naprimjer u Gomirju, Dubravama, Oštarijama itd.«

»Partizani dnevno ruše brzojavna i brzoglasna postrojenja. Putovanja ne samo cestama nego i vlakovima su vrlo opasna, a partizani potpuno vrše nadzor nad javnim putevima i izdaju propusnice pojedincima... i potjernice za ustašama i četnicima, pa čak objavljuju izrečene smrtne kazne nad zarobljenicima — ustašama i četnicima, navodeći pri tome i inkriminirajuće djelo. Partizani su danas u potpunom posjedu opštine Drežnica, Modruš, Primišlje, a o tome kakvo je stanje na području kotara Slunj ova župa nema nikakvih obavještenja, jer su unatrag nekoliko mjeseci sa sjedištem kotara Slunj veze prekinute. Na naprijed navedenom području partizani imaju vlast i vrše jurisdikciju i sudsku i upravnu«.

I dalje:

»*O nekoj javnoj sigurnosti na području ove župe gotovo da ne može biti ni riječi. O javnoj sigurnosti, barem relativnoj, može se govoriti jedino i isključivo u većim mjestima (Ogulin, Delnice, Vrbovsko) i to samo unutar od talijanske vojske postavljenih žica, jer iznenađenja su ako partizani ne djeluju odmah po izlasku iz žica*[8]). Talijanske vojne vlasti nisu ništa poduzele da se to stanje popravi.

Talijanske trupe se čak i dalje povlače u jača vojnička sjedišta, a prilikom napada partizana na Modruš, premda je pomoć bila od talijanske vojske operativno tražena, talijanska vojska je nije pružila, pa je tako općina Modruš pala u partizanske ruke«.

Kroz ovaj izvještaj vidi se koliki je bio efekat naših dejstava i kako su ona poražavajuće djelovala na neprijatelja.

Čak i one male, svakodnevne i mnogobrojne akcije naših najmanjih dijelova koje su se nama pričinjavale beznačajne i sitne i koje mi nijesmo znali cijeniti, bile su itekako značajne; one su obezbjeđivale prisustvo naših snaga svuda i primoravale neprijatelja da se povuče isključivo u okvir bodljikavih žica.

U takvoj situaciji Štab italijanske 2 armije rješava da koncentracijom velikih snaga poduzme novu ofanzivnu operaciju, koja će se razlikovati po broju snaga i po načinu dejstva od svih dotadašnjih operacija koje su vođene protiv naših snaga. Izvođenje ove operacije, nazvane »Operacija na Velikoj Kapeli«, povjereno je komandi 5 armiskog korpusa.

---

[8]) Podvukao V. K.

Cilj operacija: »Snagama ojačanog 5 korpusa izvesti operacije na Velikoj Kapeli, okružiti i uništiti partizanske snage između željezničke pruge Ogulin — Plase i morske obale«.

Kao što se vidi, operacija se planira na vrlo uzanoj teritoriji, na glavne ustaničke centre, gdje neprijatelj pretpostavlja da su naše glavne snage.

U toku izvođenja ove operacije general Roata, vjerujući u sigurnost uspjeha, javlja Vrhovnoj komandi u svom izvještaju od 25 oktobra 1942 godine.

»Kada budu završene operacije, koje su još u toku na Velikoj Kapeli, biće očišćena Lika i predio s obje strane pruge Sušak — Ogulin, kao i teritorija anektirane provincije Rijeke, da bi predahnuli u ovoj našoj okupaciji i da bi obezbijedili važne komunikacije«.

Od uspjeha ove operacije zavisi i dalji plan njihovih operacija do kojih, uglavnom, neće ni doći, jer im ni ova nije donijela željeni uspjeh. Iz izvještaja se vidi da Italijani ponovo namjeravaju da izvedu operaciju protiv našeg Drugog odreda (»provincija Rijeka«), kao i na one naše jedinice koje operišu neposredno oko pruge.

Planom operacije predviđena je koncentracija glavnih snaga na liniji: Senj — Brinje — Plaški — Ogulin — Vrbovsko — Delnice — Crikvenica i pomoćnih na samoj obali mora. Sa ove linije predviđeno je da se glavnim snagama sa sjeverozapada i istoka, koncentrično prema moru, čvrsto stežući obruč i u sadejstvu sa obalskim jedinicama i ratnom mornaricom, okruže i unište naše snage uz samu obalu.

Neprijateljske snage određene za ovu operaciju bile su: kompletan 5 armiski korpus sa tri pješadiske divizije, i to »Granatieri di Sardegna«, »Re« i »Lombardija«, 14 obalska brigada, 11 artiljeriski puk, komanda i jedan bataljon 311 pješadiskog puka, 81, 33 i 18 bataljon »Crnih košulja«, jedan bataljon granične milicije, dva bataljona 11 armiskog korpusa iz Slovenije, trupe pete grupacije granične straže u jačini 4 do 5 bataljona, 3 do 4 ustaške bojne i oko 1.500 četnika.

Pored toga učestvuju: 5 artiljeriski puk iz sastava korpusa, 112 i 120 divizion (149 mm), 1 i 2 eskadron lakih tenkova, prva grupa izviđačkih eskadrila i tri bombarder-

ske eskadrile iz Zadra; najzad, komanda riječke mornarice čiji je sastav nepoznat.

To su bile ozbiljne snage koje u toku avgusta počinju da vrše koncentraciju na pomenutoj liniji oko slobodne teritorije na kojoj se nalazilo od naših snaga svega pet odredskih i udarnih bataljona, kao i CK KPJ i Glavni štab Hrvatske, brojne partiske i pozadinske ustanove, bolnice i nekoliko desetina hiljada nenaoružanih ljudi.

Koncentracijom snaga na pomenutoj liniji, neprijatelj je već izvršio stvarno operativno okruženje. Koncentracija tolikih snaga ne može se ničim drugim opravdati, osim dotadašnjim neuspjesima svih neprijateljskih operacija i pretpostavkom da bi samo uništenje naših snaga imalo težak odraz na širenje ustanka na tom dijelu teritorije, kao i u Istri, gdje je partizanski pokret već počeo da se razvija.

Neprijatelj svoju operaciju planira sa napred izloženim ciljem u četiri faze:

»Koncentrično dejstvovati sa sjevera, istoka i juga i prodrijeti u dva glavna neprijateljska centra, Drežnicu i Jasenak, kao i u Vodoteč, Tužević i Gostovo Polje (prva i druga faza), izvršiti mnogobrojna čišćenja da bi se od ustaničkih formacija očistile zone oko gore pomenutih mjesta (treća faza), potisnuti i prilijepiti uz obalu ustaničke formacije koje su umakle čišćenju i tako ih potpuno uništiti (četvrta faza)«.

U cilju izvršenja ove operacije neprijatelj je izvršio sljedeći raspored svojih jedinica: divizijom »Lombardija«, ojačanom 311 pješadiskim pukom, artiljerijom, 3 eskadronom tenkova, jednom pontonirskom sekcijom, prvim bataljonom granične fašističke milicije, da napada sa linije: Ogulin, Gomirje, Mrkopalj, sa zadatkom da nadire u pravcu Jasenak, pročešljavajući prostore između kolona. Sa manjim dijelom snaga da napada pravcem: Lič — Viševica, k. 1428 na Maševo i Banska Vrata u cilju potpunog zatvaranja obruča sa zapadne strane između pruge i mora.

Divizija »Granatieri de Sardegna«, ojačana jednim divizionom 5 artiljeriskog puka, 112 artiljeriskim divizionom (149 mm), kao i znatnim četničkim i ustaškim jedinicama, napadala je sa linije: Oštarije — Josipdol — Plaški pravcem: Modruš — Drežnica, čisteći međuprostore u naj-

užem taktičkom sadejstvu sa divizijom »Lombardija« i divizijom »Re«.

Divizija »Re« sa eskadronom lakih tenkova, 120 artiljeriskim divizionom (149 mm), jednom pontonirskom sekcijom, 81 bataljonom »Crnih košulja« iz prostorije Brinje napada pravcem Jezerane — Drežnica — Vodoteč — Tužević.

U korpusnoj rezervi na prostoriji Žuta Lokva — Brlog nalaze se dva bataljona »Crnih košulja«, 5 mitraljeski bataljon i znatan dio četničkih jedinica sa eventualnim zadatkom da napadaju i zauzmu Krivi Put.

Garnizoni iz obalske zone, 314 obalska brigada sa nekoliko bataljona »Crnih košulja«, kao snaga granične straže *»ostaće u pripravnom stanju da bi onemogućili da ustaničke formacije stignu do obale«.*

Komanda riječke mornarice za vrijeme trajanja operacije vršiće *»Osmatranje i čišćenje duž obale Bakar — Senj, čime će onemogućiti da formacije i dijelovi ustanika umaknu morem akciji naših trupa«.*[9])

U cilju obezbjeđenja operacije za razliku od svih dotadašnjih operacija neprijatelj koristi trupe 5 grupacije granične straže iz rejona Mrzle Vodice — Kamenjak, kao i dva bataljona iz 11 korpusa, sa zadatkom da operišu neposredno iza nastupajućih trupa u rejonu željezničke pruge, kao neka duboka rezerva, bojeći se udara u leđa od naših jedinica koje nijesu obuhvaćene ovom neprijateljskom operacijom, a koje su dejstvovale sjeverozapadno od ove pruge.[10])

Kroz zapovijest provejava osobita bojaznost da se ustaničke snage ne probiju do mora i ne pobjegnu morskim putem, zašta su odgovorne obalske jedinice i ratna mornarica. Iz svega se da zaključiti da je italijanska komanda računala da će partizanske snage, pritješnjene trupama koje ih gone prema moru, doći u situaciju da izvrše napad na neke obalske garnizone kako bi se dograbile plovnih objekata i pobjegle morem.

Ukupne naše snage u tom periodu sastojale su se od osam bataljona, od kojih tri udarna i pet odredskih, sa

---

[9]) Sve u tekstu podvukao V. K.

[10]) Svi podaci i citati uzeti iz originalne zapovijesti neprijatelja.

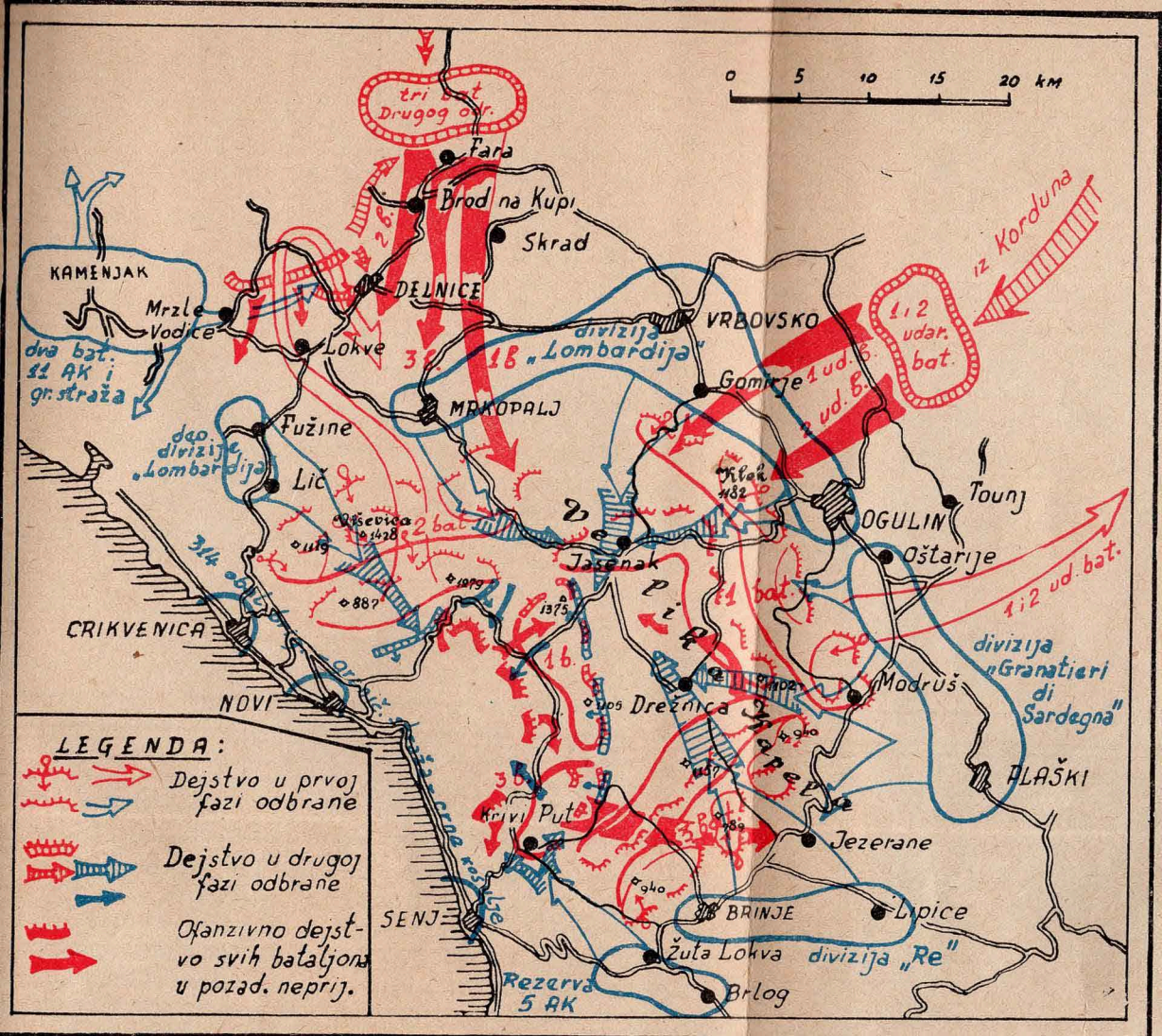

0 5 10 15 20 km
tri bat. Drugog odr.
Fara
Brod na Kupi
Skrad
KAMENJAK
Mrzle Vodice
dva bat. 11 AK i gr. straža
DELNICE
Lokve
VRBOVSKO
divizija „Lombardija"
Gomirje
1 i 2 udar. bat.
iz Korduna
1 ud. b.
2 ud. b.
MRKOPALJ
Fužine
dep. divizije „Lombardija"
Lič
Tounj
OGULIN
Oštarije
Jasenak
2 bat.
1 bat.
1 i 2 ud. bat.
CRIKVENICA
NOVI
Drežnica
Modruš
divizija „Granatieri di Sardegna"
PLAŠKI
Krivi Put
Jezerane
SENJ
BRINJE
Lipice
Žuta Lokva
divizija „Re"
Rezerva 5 AK
Brlog
LEGENDA:
Dejstvo u prvoj fazi odbrane
Dejstvo u drugoj fazi odbrane
Ofanzivno dejstvo svih bataljona u pozad. neprij.

dosta velikim brojnim stanjem i samo pješadiskim naoružanjem. Svega pet bataljona nalazilo se na teritoriji oko koje je neprijatelj koncentrisao svoje snage. Uoči samog početka operacija dva najbolja udarna bataljona (oko 700 ljudi) dobila su zadatak da se probiju na Kordun radi izvođenja nekih operacija na tom području zajedno sa tamošnjim jedinicama i radi njihove eventualne upotrebe iz pozadine neprijatelja. Tako se na dan otpočinjanja neprijateljske operacije na području izloženom neprijateljskom udaru našlo svega tri odredska bataljona, čija je borbena vrijednost bila visoka, ali koja nije mogla nadoknaditi nesrazmjeran odnos snaga. Pred jedinicama odreda stajao je veliki zadatak: odbrana ranjenika i više hiljada izbjeglica iz srezova Ogulin, Brinje i Primorja, koje su neprijateljska zvjerstva prisilila na povlačenje (sk. br. 4).

15 septembra otpočela je neprijateljska operacija koncentričnim napadima sa svih strana uz jaku podršku artiljerije, avijacije i jedinica ratne mornarice. Brojne kolone kretale su se na relativno uskoj prostoriji po planinskom terenu sporo pročešljavajući visoku šumu i postepeno stežući obruč prema Drežnici, Jasenku, Gornjem Kraju i Primorju. Svega tri naša bataljona nisu mogla učiniti nešto ozbiljnije uprkos upornim borbama sa pojedinim kolonama. Ali i sa ovako malim snagama uz temeljito rušenje ceste i postavljanje zasjeda na pravcu nastupanja pojedinih neprijateljskih kolona, naročito onih koje su napadale od pravca Ogulina, nanošeni su gubici i usporavano napredovanje, tako da je neprijatelj jedva za pet dana savladao put od 20 do 25 km. Istina, to se ne može sve pripisati aktivnosti odbrane, već i neprijateljskoj pretjeranoj opreznosti i sistematskom pročešljavanju da bi mu leđa ostala potpuno slobodna, što je, uostalom, i predviđeno njegovim planom operacija.

Probijanjem u jasenačka i drežnička sela i sela Gornjeg Kraja neprijatelj je zauzeo i posljednje selo, osim onih u užem Primorju. Zbjeg se našao na uzanom prostoru opasan velikim neprijateljskim snagama u šumovitom predjelu između ovih mjesta i mora. Neprijateljska artiljerija mogla je potpuno prostreljivati ovu prostoriju po cijeloj dubini.

Italijanskoj vojsci, poznatoj po pljački, ležala je na srcu »druga« i »treća faza« operacije, čime je predviđeno zauzimanje svih naseljenih mjesta, njihovo pljačkanje i potpuno uništenje. To je mamac koji je zadržao ovu »silnu« vojsku u pretraživanju trapova i zemunica onda kada je trebalo da produže operacije ka što bržem izvršenju treće i četvrte faze; to je operaciju usporilo i prosto je vremenski razdvojilo. Ta »pauza« dozvolila je izvlačenje naših snaga iz okružene prostorije u pozadinu neprijatelja i prikupljanje triju bataljona Drugog odreda u rejon željezničke pruge, kao i dovlačenje usiljenim maršem dvaju udarnih bataljona iz rejona Karlovac u rejon Ogulin — Gomirje. Tako se u momentu kada je trebalo da se neprijatelj po planu probije i uništi naše snage (produžujući operacije četvrte faze) uz samo more, našlo naših 8 bataljona van obruča, u njegovoj neposrednoj pozadini. Ove snage bile su dovoljno jake da na izduženim komunikacijama nanesu jak udar neprijateljskoj pozadini i postignu potpuno iznenađenje.

Glavne komunikacije kojima je neprijatelj nastupao bile su presječene, a iznenađenoj njegovoj vojsci naneseni ozbiljni gubici. Samo kod Jasenka u jednom naletu ubijeno je preko 400 italijanskih vojnika, zaplijenjene znatne količine oružja, municije i uništene neke artiljeriske jedinice na vatrenim položajima.

Odlučujući događaji za dalji razvoj operacija bili su: udar bataljona Drugog odreda na željezničku prugu u rejonima Fužine, Delnice, Skrad; uništenje jedne italijanske artiljeriske kolone od 160 vojnika i oficira kod samoga Broda na Kupi; napad dva udarna bataljona direktno u leđa i na komunikacije u rejonu Jasenak — Ogulin, kao i napadi na pozadinu neprijateljskih trupa. Ovi manevri došli su upravo u momentu kada je neprijatelj sužavao okruženu prostoriju, gdje se nalazilo još uvijek mnogo naroda, kao i naši pozadinski dijelovi i ustanove sa vrlo slabom zaštitom, dok je neprijatelj pretpostavljao da se tu nalaze naše glavne snage.

Ovaj udar za Italijane bio je kao grom iz vedra neba, poslije čega momentano prekidaju dalje nastupanje (četvrtu fazu) i počinju brzo povlačenje ostavljajući svu opljačkanu imovinu, koju još nijesu evakuisali. Čak

ostavljaju ili pale razna vozila i drugo što nije u tom momentu bilo u potpuno ispravnom stanju i uz stalnu podršku avijacije bježe u rejone odakle su i otpočeli operacije. Osjetivši slabost neprijatelja sve jedinice su inicijativno i energično napadale na komunikacije nanoseći neprijatelju znatne gubitke, tako da se povlačenje pretvorilo u bjekstvo.

Postupak neprijatelja bio je za nas iznenađujući, jer nijesmo shvatili u cjelini značaj svog manevra, koji je izveden sa relativno malim snagama. Mi smo pretpostavljali da je njegovo povlačenje uslijedilo nekim naređenjem višeg komandovanja radi slanja trupa na druge frontove. To je bilo utoliko neshvatljivije što je neprijatelj postigao potpuno okruženje naših manjih dijelova, pozadinskih ustanova i velikog dijela naroda, dovodeći ih u vrlo tešku situaciju, bez hrane i mogućnosti snabdjevanja. Tek poslije kapitulacije Italije zarobljeni komandanti divizija i oficiri 5 armiskog korpusa izjavili su da je udar u leđa shvaćen kao početak naše protivofanzive u cilju njihovog okružavanja u rejonu Drežnice, pa je zato i uslijedilo naređenje za hitno povlačenje, kako bi se što prije snage izvukle iz opasne situacije, prekidajući dalje operacije. To se jasno vidi i iz zaplijenjenih neprijateljskih dokumenata.

Na taj način završila se svakako jedna od najvećih italijanskih ofanzivnih operacija preduzetih u toku rata u Hrvatskoj.

Ova operacija planirana od italijanskog komandovanja sa ciljem potpunog uništenja naših snaga i potpunog razaranja naše pozadine u tome dijelu nije uspjela. Ona se razvijala po planu sve dok na nju nije učinio odlučujući uticaj manevar naših jedinica i udar u neposrednu pozadinu neprijateljskog fronta koji se sve više sužavao u cilju okružavanja prema moru.

Zahvaljujući velikim šumama, pružene su mogućnosti ne samo jedinicama već i velikom dijelu naroda da se provlači kroz neprijateljski djelimično isprekidan obruč i da mu se ubaci u pozadinu gdje su oživljavali front. Tako se glavnina naših snaga našla u njegovoj pozadini, sposobna da nanese udar na nezaštićene bokove i pozadinu, kolone na komunikacijama, željezničku prugu, pa i na

same vatrene položaje artiljerije, direktno u leđa neprijateljskog fronta. Svega osam naših bataljona bilo je sposobno da preokrene čitav tok ove operacije, prisiljavajući neprijatelja na bjekstvo.

Jedini uspjeh koji je postigao neprijatelj sastoji se u tome da je popalio sva sela i uništio glavne baze partizanskih jedinica, nadajući se da će im time onemogućiti daljni opstanak na toj teritoriji. To je zaista i stvorilo nevjerovatno teške uslove, kako za narod tako i za jedinice u toku čitavog kasnijeg perioda, ali to nije moglo ni umanjiti niti zaustaviti dalji razvoj i polet Narodnooslobodilačke borbe u tim krajevima.

Neuspjeh operacija na Velikoj Kapeli odrazio se na sve dalje operacije italijanske vojske na našoj teritoriji rušeći joj svaku iluziju o mogućnostima uništenja partizanskih jedinica. Na bazi toga iskustva general Roata se suprotstavlja učešću italijanskih jedinica u IV ofanzivi, ne vjerujući ni u kakav uspjeh i bojeći se da angažuje jedinice 5 armiskog korpusa u operacijama prema Lici i Kordunu, da ne bi ponovo njegove snage doživjele udar u leđa.

U knjizi »Fuochi di Bivacco in Croazia« jedan od učesnika u ovoj operaciji piše:

> »Ali t. zv. pročešljavanja od strane ove dvije velike jedinice (»Lombardija« i »Granatieri di Sardegna«) nije donijelo nikakvog praktičnog rezultata. Neprijatelj ne upada u pletene zamke dvostuke mreže u pokretu, a još manje dolazi u sukob sa odbranbenim zidom formiranim na jugu od »Crvenih kravata« divizije »Re«.
>
> U cjelini ima se utisak jedne velike operacije naprazno, koja je plaćena velikim gubitkom snaga i koja je pružila budnom i pokretljivom neprijatelju desnicu ostavivši mu inicijativu na nezaštićenim komunikacijama« (str. 216).

Da li je odnos snaga uvijek odlučujući faktor kako se to često tvrdi? Ako to pitanje posmatramo kroz Drugi svjetski rat, kroz uslove postojanja velikih frontova — onda je taj odnos u cjelini bio odlučujući. Ali gledajući na taj odnos u našoj Narodnooslobodilačkoj borbi, naročito u prvim godinama rata, mi se ne možemo pohvaliti da je on bio u našu korist, pa ipak uspjehe smo bilježili mi, a ne neprijatelj. Suština Titove taktike i jeste

u tome da se nađe mogućnost i način borbe da se sa manjim snagama rješava borba u sopstvenu korist. To se nije moglo postići šablonskim metodama borbe, već širokim i raznovrsnim formama manevra u cilju izbjegavanja udara nadmoćnijih neprijateljskih snaga i dovođenja svojih snaga u takav položaj odakle mogu uspješno napadati, a braniti se dijelom snaga samo privremeno, u cilju stvaranja uslova za napad. Za našu taktiku nije bilo svojstveno da se prihvata frontalna borba kada je neprijatelj izrazito nadmoćan, a ako se prihvati takva odbrana, onda je ona kombinovana sa jakim protivnapadima u cilju preuzimanja inicijative i prelaženja u napad, ako ne na istom onda na drugom mjestu.

Drug Tito u instrukcijama poslanim drugovima u Crnoj Gori kaže:

> »*Onaj starješina koji kod ovoliko širokih frontova, a primjenom lakih manevarskih jedinica, ne pribjegava probijanju u pozadinu i napadima iz pozadine nije sposoban starješina...*« (str. 141).

Na drugom mjestu, Operativnom štabu za Hercegovinu 1941 godine, drug Tito kaže:

> »*Pri izvođenju svih akcija izbjegavati krute frontove. Nikad ne dozvoliti da vam neprijatelj nametne frontalnu borbu*« (str. 117).

Ovo je bilo ne samo naređenje već i zakon za jedinice NOV i partizanske odrede.

Zar konkretan primjer očito ne govori da je manevar u cilju izvlačenja snaga ispod udara mnogostruko nadmoćnijeg neprijatelja, makar i na štetu privremenog gubitka terena, bila jedina pravilna forma borbe, koja je, iako sa manjim snagama, imala mnogo snažniji učinak, nego ma kakva druga odbrana. Samo na taj način mogla je biti izbjegnuta pasivna i ubitačna frontalna borba i omogućen napad iz pozadine.

Brzina marševa i manevra naših jedinica prevazilazila je sve poznate norme savremenih pešadiskih jedinica iako su izvođeni pod teškim zemljišnim i vremenskim uslovima, ali je baš zbog toga bilo moguće da se postižu iznenadni napadi tamo gdje se nisu očekivali. Prelazeći po

50 do 100 km u toku dva dana naše jedinice mogle su se u konkretnoj situaciji pojaviti u najkritičnijem času i nanijeti udar. Težina udara nije se sastojala samo u gubicima neprijatelja, koji su neosporno bili veliki, nego više u tome što je udar nanesen na najosjetljivija mjesta: na njegove glavne komunikacije; na borbeni poredak iz pozadine sa ugrožavanjem cjelokupnog sistema snabdjevanja otsijecanjem od glavnih baza i stvaranjem pometnje i dezorganizacije na frontu. Samo zato što nijesmo imali veće snage mi nijesmo mogli okružiti onoga koji je htio nas da okruži.

Manevar u cilju nanošenja udara iz pozadine bio je i ostaje jedan od najsloženijih i najefikasnijih formi manevra. U konkretnom slučaju udarom samo osam bataljona, iz pozadine u pozadinu neprijatelja, izvršen je zadatak operativnog značaja, kojim su kao nožem presječene dalje operacije neprijatelja, osujećene sve njegove namjere i narod spasen iz vrlo teške situacije.

Ova ofanziva pokazala je između ostalog:

a) Da je u postojećim uslovima, sa mnogo nadmoćnijim i moderno opremljenim neprijateljskim snagama, jedina cjelishodna taktika bila izbjegavanje frontalnih udara, infiltriranje u njegov raspored i dejstvo u pozadini i iz pozadine, dok se neprijateljski udar redovno svodio naprazno.

b) Da više nije cjelishodno ostati i dalje pri dotadašnjoj organizaciji jedinica, na principu odreda i udarnih bataljona, jer su operativne potrebe zahtijevale organizaciju snažnijih jedinica tipa brigada za izvršenje sve složenijih zadataka.

Dotadašnje naše iskustvo istaklo je brigadu kao prvu operativno-taktičku jedinicu. Formiranje dviju brigada, 6 i 14, koje su se kasnije zvale Prva i Druga brigada 13 divizije, značilo je kvalitetan skok i u organizaciskom pogledu i po načinu dejstva. Tek je kroz njih mogla u pravom smislu te riječi da se ispolji snaga naše taktike čije su glavne odlike bile brzi manevri i iznenadni napadi. Ono što nisu mogle učiniti znatno jače partizanske snage kroz odredsku organizaciju, mogle su brigade kao osnovne operativno-taktičke jedinice.

Dotadašnja iskustva brojnih proleterskih brigada već su bila toliko velika i opštepoznata, da su te brigade služile ne samo kao primjer već su postale uzor i škola za nove koje su nicale u svim krajevima naše zemlje, odražavajući u sebi suštinu Titove taktike.

Formiranje brigada nije značilo likvidaciju odreda, ali se njihov zadatak sveo na drugostepenu ulogu, jer su brigade nosioci udara, a odredi i dalje ostaju teritorijalne jedinice, koje dejstvuju čisto partizanski u neprijateljskoj pozadini, sadejstvujući s brigadama da bi privukli pažnju na sebe i olakšali izvršenje glavnih zadataka. Oni i dalje ostaju osnovni mobilizatori novih boraca i pretstavljaju rezervu za popunu brigada.

Brigade su formirane u oktobru i novembru, neposredno poslije završetka ove velike ofanzive neprijatelja 1942 g. Prve operacije koje su one izvele u Primorju i Gorskom Kotaru pokazale su njihove izvanredne borbene mogućnosti. Postojanjem takvih udarnih grupa omogućeno je da se postigne na pojedinim dijelovima fronta taktička nadmoćnost. Ta se nadmoćnost naročito izrazila prilikom ponovnog oslobođenja čitavog niza mjesta koje nam je neprijatelj oteo za vrijeme jesenje ofanzive, kao što su Ravna Gora, Jezerane, Modruš i druga. U nizu uspješnih napada oslobođena su jaka neprijateljska uporišta kao što su Gomirje, sresko mjesto Brinje i čitavo područje između željezničke pruge i rijeke Kupe. U tim borbama neprijatelju su naneseni osjetni gubici i zaplijenjene velike količine oružja. Naročito teški udarci naneseni su četnicima od kojih se više nijesu oporavili.

Karakteristika prvih dejstava brigada sastoji se u brzim manevrima u najvećoj tajnosti. One su vršile napade na jedan cilj, a potom se brzo pregrupisale i tražile nove objekte tamo gdje su se pružali najpovoljniji uslovi za uspjeh i gdje ih neprijatelj nije očekivao. Vitalnost brigada, njihova velika pokretljivost i manevarska sposobnost spojene sa dobrim pripremama i iznenađenjem nadoknađivale su često i nepovoljan odnos snaga i neprijateljsku nadmoćnost u naoružanju i tehnici.

PORAZ DIVIZIJE „RE“ I ČETNIČKIH SNAGA

Godina 1943 donijela je porast ustanka, stvaranje novih jedinica, brigada i divizija, i raznovrsne neprijateljske i naše operacije.

Četvrta neprijateljska ofanziva zahvatila je i jedinice NOV u Hrvatskoj. U vrlo teškim tromjesečnim borbama našle su se goranske brigade koje su, zajedno sa ličkim i kordunaškim brigadama, odolijevale znatno jačim snagama neprijatelja na Kordunu, u Lici i na Plješevici. Kao i sve ranije neprijateljske ofanzive i ova se završila neuspjehom da bi naše jedinice opet preuzele inicijativu. Jedinice NOV prešle su u protivofanzivu i ponovo oslobodile ranije slobodnu teritoriju i znatno je proširile. U toj protivofanzivi učestvovale su snage hrvatskog 1 korpusa i samostalna Grupa goranskih brigada sa zadatkom ponovnog oslobođenja Like i izbijanja na more.

Glavne snage korpusa dobile su zadatak da dejstvuju pravcem Plješevica—Korenica—Vrhovine—Žuta Lokva.

U sklopu opštih dejstava korpusa, jedna goranska brigada (pomoćne snage) dobila je zadatak da se probije sa Plješevice sa velikom grupom ranjenika kroz duboku pozadinu neprijatelja u Gorski Kotar da bi sa te teritorije sadejstvovala s glavnim snagama korpusa.

U momentu početka operacija brigada se našla u širem rejonu Brinja sa zadatkom da napada u korijen dva neprijateljska isturena krila, kraćeg prema Brinju i dužeg prema Otočcu i Vrhovinama u cilju ugrožavanja osnovnog komunikaciskog čvorišta u rejonu Žute Lokve, preko koga je išlo snabdjevanje divizije »Re« i brojnih ustaško-četničkih snaga koje su bile angažovane u borbi sa glav-

nim nastupajućim snagama 1 hrvatskog korpusa. Ova je brigada u odnosu na glavninu naših snaga vršila pomoćni zadatak, ali u odnosu na raspored neprijatelja to je bio udar u bok i pozadinu na najosetljivijem mjestu na pravcu njegovog povlačenja.

Udarom na tom dijelu fronta, neprijateljsko otstupanje pretvorilo se u panično bjekstvo uz ogromne gubitke. Evo šta kaže Angelini u svojoj knjizi »Fuochi di Bivacco in Croazia«:

> »Nije teško riješiti kada se radi o povlačenju dva krila (Brinje i Otočac) prema jednom centru (Žuta Lokva) da treba dati preimućstvo dužem krilu, tj. krilu Otočac—Žuta Lokva, koje je duže i izloženije, u cilju postizanja obezbjeđenja, čije bi povlačenje bilo obezbijeđeno efikasnom podrškom kraćeg krila Brinje — Žuta Lokva. Učinjeno je upravo suprotno, sa ne sasvim opravdanom užurbanošću, što je bilo vrlo opasno za duže krilo (koje je bilo sastavljeno od dvije trećine divizije) dovodeći ga u situaciju da bude otsječeno, a još što je najgore duže krilo nije bilo ni obaviješteno (iako je kraće krilo bilo pod njegovom komandom)« (str. 284).

Ovaj primjer jasno govori koliko se poražavajuće odrazio na neprijatelja napad samo jedne brigade na njegovo kraće krilo, na liniji Brinje — Žuta Lokva, koje je imalo obezbjeđujuću ulogu u odnosu na njegov istureni borbeni poredak u Lici. Razbijanjem ovoga krila dovedena je u opasnost da bude okružena glavna grupacija neprijatelja, čije se otstupanje pretvorilo u bjekstvo i rasulo pred gonećim snagama glavnine korpusa.

Mada je oslobođena skoro čitava Lika i neprijateljske snage potpuno razbijene uz ogromne gubitke, bilo je potrebno učiniti još jedan korak dalje pa da neprijateljska divizija bude potpuno uništena. Međutim, u odlučujućem momentu, poslije razbijanja neprijateljskog kraćeg krila u rejonu Brinje — Žuta Lokva, kada su stvarno bok i pozadina glavnih njegovih snaga ostali potpuno nezaštićeni, to nije učinjeno, jer je brigada, zadovoljna postignutim uspjehom, stala i nije produžila dosljedno manevar u cilju potpunog otsijecanja glavne grupe neprijatelja koja je otstupala iz rejona Otočca gonjena našim jakim snagama.

U ovoj operaciji, gdje je naša glavnina nastupala frontalno u odnosu na glavne snage neprijatelja, pokazalo se da udar iz pozadine i na bok, pa i manjim snagama, može često biti odlučujući za ishod cjelokupne operacije. Mada nije do kraja izveden, iako za to nije bilo skoro nikakve prepreke, taj udar je bio odlučujući za brzo slamanje cjelokupne odbrane neprijatelja i ozbiljna pomoć glavnini nastupajućeg korpusa za brzo razvijanje operacije koja je prerasla u gonjenje skoro do samog mora.

I ovaj primjer kao i mnogi raniji jasno pokazuje da je manevar u cilju nanošenja udara na bokove i pozadinu ostao i dalje jedno od glavnih svojstava našeg dejstva, jer je on i sa manjim snagama obezbjeđivao odlučujuće rezultate. S druge strane on pokazuje da manevar, makoliko bio pravilan, neće donijeti pun uspjeh ako istovremeno nije izveden dosljedno i odlučno do kraja.

ODBRANBENA OPERACIJA 13 DIVIZIJE OD MAJA DO SEPTEMBRA 1943 GOD. I NEPRIJATELJSKA OPERACIJA U CILJU PONOVNOG ZAUZIMANJA LIKE

Formiranje 13 divizije 4 aprila 1943 godine i znatno jačanje odreda, neposredna su posljedica vojnih uspjeha i porasta ustanka. Neuspjeh IV neprijateljske ofanzive kao i čitavog niza njegovih lokalnih ofanzivnih operacija, još su više poljuljali ionako slab moral italijanskih okupatorskih trupa i njihovih satelita.

Protivofanziva naših snaga prisilila ih je na dalje povlačenje u najjače utvrđene garnizone i na defanzivne borbe.

Svjesna svojih neuspjeha, a da bi koliko-toliko popravila težak položaj i ugled kod svojih slugu, ustaša i četnika, italijanska komanda rješava da ponovo zauzme Brinje i Otočac kao dva najvažnija centra slobodne teritorije. Ova neprijateljska operacija dolazi poslije znatno izmijenjenog odnosa snaga, koji je sve više išao u našu korist, uprkos još uvijek brojnoj nadmoćnosti neprijatelja. To je upravo uslovilo drukčiji način odbrane od dotadašnjih, postavljajući pred diviziju zadatak da *upornom odbranom u zoni nastupanja neprijateljskih snaga slomi napad neprijatelja* i da mu ne dozvoli prodor u centar oslobođene teritorije. U tom duhu i prvi put novoformiranoj diviziji izadata je zapovijest za odbranu.

Prihvatanje ovog načina odbrane — koji je u sebi imao elemente poziciske odbrane — uslovljeno je blagovremenim i tačnim obavještenjima o namjerama neprija-

telja, raspolaganjem snaga jedne divizije za odbranu jednog pravca i vrlo pogodnim reljefom zemljišta, koji je nudio izbor niza uzastopnih položaja za odbranu sa manjim snagama, uz posjedovanje jakih rezervi, za izvršavanje protivnapada. Borbeni poredak divizije postrojen je u dva ešelona. U prvom ešelonu bile su dvije brigade također ešelonirane sa rezervama od po dva bataljona na drugom (prihvatnom) položaju, koji je predviđen kako za prihvat prvih brigadnih ešelona, tako i kao polazni položaj za izvršenje protivnapada. U drugom ešelonu (diviziskoj rezervi) predviđena je u cjelini treća brigada ojačana jednim bataljonom. Otsjek odbrane divizije organizovan je na širini od 10—12 km i na dubini od 7—10 km. Reljef zemljišta omogućavao je organizaciju položaja u obliku nepravilne potkovice sa isturenim krilima prema neprijatelju za stvaranje klopke neprijateljskim snagama u nastupanju.

Prihvatanje ovakvog načina odbrane zahtijevalo je temeljitu inžinjerisku organizaciju položaja da bi se izdržale neprijateljske artiljeriske vatre i bombardovanja avijacije, stvorili uslovi za manevar snagama iz dubine i izvršenje protivnapada. Cjelokupna zamisao odbrane najbolje se vidi iz diviziske zapovijesti:

ŠTAB
XIII DIVIZIJE NOV HRVATSKE
O. br. 37
12. V. 1943 g. 24 sata
Brlog

ZAPOVIJEST

(Karta Ogulin i Senj razmjer 1:100.000, izdanje biv. Jugoslovenskog vojno geografskog instituta)

1. — Neprijatelj je koncentrisao jače snage prema Krivom Putu, u Senju i na Senjskom Bilu (na Senjskom Bilu neprijatelj drži položaje: Vratnik — k. 1005 — k. 1070), u Krivom Putu nalazi se oko 5.000 Talijana, uključujući u tu brojku Vratnik, Senjsko Bilo i Senjsku Dragu. Prema izvještajima naše obavještajne službe ovih dana pretstoji neprijateljska ofanziva na našu oslobođenu teritoriju.

2. — Naša divizija u čiji sastav ulazi 1, 4 i 6 brigada, ojačana jednim bataljonom, dobila je zadatak da brani dolinu Gacke, s tim da zatvori pravce neprijateljskog nadiranja: Krivi Put—Brinje, Vratnik—Brlog i Sveti Juraj—Otočac.

Na sektoru Drežnice nalaze se snage 5 operativne zone, a na sektoru Plaškog snage 8 divizije i Kordunaškog odreda.
Za izvršenje prednjih zadataka

naređuje se:

1) 6 udarna brigada ojačana 2 bataljonom »Ljubice Gerovac«, jednim protivkolskim topom i bacačem 81 mm

Zaposjeda, utvrđuje i uporno brani: jednim bataljonom položaj sjeveroistočno od Krivog Puta, i to: Zavid (1087) do sela Blaževići. Zadatak tog bataljona jeste da zatvori puteve koji vode prema Tuževiću.

Sa jednim bataljonom zaposjeda: selo Pavelići — zapadne padine Vučjih Glava — selo Serdari — selo Stubicu. Zadatak tog bataljona jeste da zatvori prolaz neprijatelju kroz dolinu Županjol. Taj bataljon upućivaće jače patrole prema Medveđaku radi hvatanja veze sa patrolama bataljona koji je zaposio položaj na Goljaku, a ujedno da sa ovim patrolama izviđanjem spriječi povlačenje neprijatelja tim pravcem u dolinu Stubice.

Jedan bataljon posijeda i brani položaj Goljak (824) — zapadne padine Mačkovca (575) prema Melnicama. Taj bataljon isto tako upućivaće jače patrole prema Medveđaku u istom cilju kao i naprijed navedeni bataljon. Na svom lijevom krilu održavaće vezu sa bataljonom 4 brigade na koti 565.

Sa jednim bataljonom posješće i utvrditi položaje iznad s. Žute Lokve, i to: k. 572 i k. 478 sa zadatkom da brani raskrsnicu puteva iznad s. Žute Lokve. Tome bataljonu pridati protivkolski top radi tučenja neprijateljskih tenkova.

Ostala dva bataljona zadržati u rezervi na najpodesnijem mjestu.

U slučaju neprijateljskog prodora u dolinu Županjol ta će brigada posjesti položaje: k. 804 — Javorov Vrh (895—805) i klanac kojim prolazi cesta za Brinje iznad raskrsnice puta Prokike — Smilenci, a zapadno od ceste ispupčanja na padinama Mikića Vrha. Taj isti klanac služiće kao prihvatni položaj u slučaju pada položaja iznad raskrsnice kod Žute Lokve. U

tom klancu uporno braniti prolaz neprijatelja prema Brinju.

Lijevo će brigada održavati vezu sa 4 brigadom.

2) 4 udarna brigada punog svog sastava

Sa jednim bataljonom zaposjeda i brani položaje zapadnih padina k. 565 — k. 498, zapadne padine Čelinjaka — k. 661 i seoski put Vrzići — Crni Kal.

Ovaj bataljon smjestiti na stanovanje u s. Vrzići i u najbližim kućama s. Crni Kal. Tom bataljonu staviti u zadatak da put iz s. Melnica za Vrziće i Crni Kal potpuno zapriječi (iskopa i zakrči stablima). Taj bataljon mora naročitu pažnju obratiti prema Senjskom Bilu te će u tom cilju vršiti najintenzivnije izviđanje tog pravca. Napominje se da sa Vratnika češće četnici zalaze u Vrziće, starati se da se isti pohvataju ili pobiju. Bataljon će se sa k. 565 povezati sa bat. 6 brigade na Goljaku.

Sa jednim bataljonom ta će brigada posjesti i braniti položaj od k. 478 — proplanke kod k. 524 — k. 657 — k. 733 (sve zaključno). Zadatak tog bataljona je da brani pristup neprijatelja prema cesti Brlog — Otočac. Taj će bataljon zatvoriti sve šumske staze i prilaze koji izvode ka Brlogu. Na k. 478 uhvatiće vezu sa bat. 6 brigade.

Ostala dva bataljona biće u rezervi u s. Brlogu i Dobrici.

Bataljon koji je u Dobrici organiziraće za odbranu položaje neposredno iznad ceste: Rapajin Klanac — Rapajin Do i s. Rapajići. Taj bataljon nikako ne smije dozvoliti da neprijatelj priđe padinama položaja Dobrice.

Iz pratećeg bataljona pridati oružje jedinicama na položaju prema stvarnoj potrebi.

3) 1 udarna brigada potpunog sastava

1 udarna brigada obrazovaće divizisku rezervu u s. Srpsko Polje i Kompolje. Zadatak te brigade jeste da uputi jednu četu u s. Krasno sa zadatkom zatvaranja pravca Sveti Juraj — Otočac. U cilju izviđanja ta četa isturiće jedan vod u s. Oltare, odakle će izviđati u pravcu Sv. Jurja. U slučaju eventualnog pokreta neprijatelja tim pravcem pružiti mu otpor i najhitnije o tome izvijestiti radi preuzimanja od-

brane tog pravca. Vodu kod Oltara staviti u zadatak da zapriječi cestu Sv. Juraj — Oltare (rušenjem ceste).

4) Veza će se održavati telefonom i kuririma. U tom cilju referent za vezu izdaće posebnu zapovijest. Svi će se štabovi brigada vezati telefonom sa ovim štabom. Pored toga brigade će uputiti po tri kurira u ovaj štab. Sve brigade obavezne su i odgovorne da održavaju vezu kako između sebe, tako i između potčinjenih jedinica. To važi i za bataljone koji su susjedni na položaju, da održavaju najtješnji dodir i vezu između sebe. Svakog dana brigade će slati u ovaj štab po tri izvještaja (ujutro, u podne i navečer) bez obzira da li se što važno desilo. Izvještaje od veće važnosti dostavljati telefonski, a ujedno i pismeno. Naređuje se i podvlači bezuvjetno i što češće slanje izvještaja o neprijatelju, koji treba da budu tačni, potpuni i da stignu na vrijeme. Izvještaj o neprijatelju mora sadržati: a) mjesto gdje je primijećen, b) kada je primijećen (dan, sat i minut), c) njegova jačina i sastav i d) njegove namjere (šta radi). Bez ovih elemenata izvještaj nema nikakve vrijednosti.

5) Ishrana jedinica biti će prema instrukcijama intendanta ovoga štaba, a u toku borbe dobit će se potrebna naređenja. Sve brigadne komore koje nisu potrebne i sav suvišni materijal pripremiti za evakuaciju, prema naređenju koje će se naknadno izdati.

6) Divizisko previjalište biće u prvo vrijeme na glavnoj cesti Žuta Lokva — Otočac u s. Brlogu blizu raskrsnice: Brlog — Škare i Brlog — Otočac.

7) Štab divizije nalazi se u s. Brlogu iznad puta Brlog — Škare blizu Babić-Mosta.

8) Položaje određene ovom zapoviješću fortifikaciski organizirati izradom zaklona kako za strijelce, tako i za automatsko i ostalo oružje do punog profila. Za štabove izraditi osmatračnice i vezati ih sa mjestom štaba (telefonom, odnosno kuririma, relejima itd.). Radove maskirati od neprijateljskog ugleda sa zemlje i iz zraka. Plan vatre sačiniti na osnovu najdetaljnijeg izviđanja i proučavanja zemljišta. Pritom odrediti svakom strijelcu i oružju njegov zadatak. Položaj posijedati po grupama (jačine desetine). Vatrena povezanost između jedinica mora biti zastupljena do maksimuma. Sav predteren treba tući jakom uzdužnom i unakrsnom vatrom. U slučaju da nekim oružjem ne možete postići uzdužnu vatru sa svog položaja, isto postaviti na susjedni sektor. Starješine pojedinih sektora položaja izradiće plan vatre u ličnom dogovoru i sporazumu sa susjedom, tako da ne bi međuprostori ostali netučeni. U slučaju jake neprijateljske artiljeriske vatre borce povući sa položaja u mrtve uglove, a položaj posijedati tek onda kada naiđe bliže neprijateljska pješadija. Organizovati protivaeroplansku odbranu, tukući niskoleteće neprijateljske avione iz više automatskih oružja (najbolje iz mitraljeza Sent Etien). Ne tući neprijateljske avione na visini ili udaljenosti preko 1000 m, jer se time samo razbacuje krvavo stečena municija. Naročito je pogodno da se organizuje tučenje aviona plotunskom paljbom

četa ili vodova, kombiniranom sa vatrom automatskog naoružanja. Vatra jednog oružja ne znači ništa i više šteti nego što koristi.

Za rušenje i zaprečavanje puteva mobilisati okolno civilno stanovništvo. U pogledu alata za izradu fortifikaciskih objekata isti prikupljati od mesnog stanovništva.

Naročitu pažnju obratiti na izviđanje. Izviđanje vršiti neprekidno u svim pravcima prema neprijatelju i u tom cilju upućivati oficirske patrole radi održavanja neprekidnog dodira sa neprijateljem.

9) Prije početka borbe istaknute položaje prema neprijatelju ne zaposjedati punim brojnim stanjem, već jedino prilikom izvođenja radova. Inače starati se da se trupa što bolje odmori. Radi sigurnosti u cilju sprečavanja neprijateljskog iznenađenja postaviti bojne pretstraže, koje nadopuniti patroliranjem onako kako je ranije naređeno.

Po izvršenom posijedanju i organizaciji položaja podnijeti pismene izvještaje. Štabovi brigada dostaviće na uvid ovom štabu po jedan primjerak svojih zapovijesti.

Jedinice sreditи i organizaciono i politički i pripremiti ih za pretstojeću neprijateljsku ofanzivu, a u vezi s tim i na podnošenje najvećih napora«.

Iz zapovjesti se vidi da nije dat zadatak rezervi (sem jednoj četi), ali to ne znači da njoj zadatak nije postavljen. Ona se upotrebljavala za izvršenje protivnapada u bokove neprijateljskih snaga koje su prodirale.

Pada u oči isto tako da su diviziskom zapoviješću dati zadaci i pojedinim bataljonima što nije bilo normalno. To se može objasniti samo činjenicom da je to bila odbrana prvi put organizovana na taj način, pa je štab divizije uzeo na sebe njenu detaljnu organizaciju i pripreme kako bi proveo u potpunosti svoju zamisao (sk. br. 5).

Zapovijest je izdana mjesec dana prije neprijateljskih operacija; ovo je bilo moguće u prvom redu zbog toga što smo blagovremeno i sigurno bili obaviješteni o neprijateljskim namjerama. Do početka neprijateljskog napada bilo je dovoljno vremena za provođenje u život svih predviđenih mjera i za potpunu organizaciju položaja u fortifikaciskom pogledu. Na čitavoj dubini prišlo se temeljitom zaprečavanju i rušenju uz pomoć stanovništva. Bilo je riješeno da se neprijatelju ne dozvoli prodor i da se slomi u tako organizovanoj odbrani koja se razvila u pozicisku odbranu u toku skoro tromjesečne borbe. Glavne snage bile su ešelonirane po dubini radi izvršenja protivnapada.

– U početku operacija divizija „Re". U kasnijoj fazi operacija divizija „Murđe".
– Dva batalyona crnih košulja.

Ova višemjesečna operacija odlikuje se brojnim pokušajima dviju neprijateljskih divizija da poslije dugih artiljeriskih i aviopriprema probiju naše položaje. U toku prvih petnaest dana neprijatelju je uspjelo da ovlada na centralnom dijelu diviziskog pojasa našim prvim položajem, ali time sigurnost odbrane nije bila dovedena u pitanje, jer je drugi uzastopni položaj bio ključ cjelokupne odbrane i samo se njegovim padom ona mogla ugroziti. To je neprijatelj jasno uočio pokušavajući u dugotrajnim borbama, uz masovnu podršku artiljerije i avijacije, da ga probije, ali bez uspjeha. Probojem našeg prvog položaja na centru, pojas odbrane dobio je u cjelini izgled potkovice, čime je neprijatelj izložio oba svoja boka kasnijim protivnapadima naših prikupljenih snaga i rezerve.

Poslije svake artiljeriske pripreme, kada bi neprijatelj otpočinjao napad na centralni dio položaja, naše rezerve su prelazile u protivnapad na bokove zajedno sa jedinicama koje su čvrsto držale utvrđene položaje. U jednom takvom protivnapadu prepolovljen je jedan neprijateljski puk i primoran da ostavi na bojnom polju mnoštvo oružja uključujući tu i nekoliko tenkova. O toj borbi Angelini piše:

»Poslije jedne preliminarne akcije čišćenja, izvršene između 14 i 15 juna u zoni između Prokika i Krivog Puta, u kojoj je neprijatelj pružio neznatan otpor manjim grupicama, jedan pokušaj prodora preko Prokika u pravcu Brinja, između 22 i 23 juna, naišao je na čvrstu, organizovanu fortifikacisku odbranu. Kolona od dva bataljona pod komandom potpukovnika Elija, koja je sa k. 478 krenula ka Mikića Vrhu i na glavicu Smilenci, bila je ne samo ukočena žilavim otporom neprijatelja u blizini Mikića Vrha, već i snažno napadnuta na bokove i tako dovedena u opasnost da bude opkoljena. Ona je bila prisiljena na povlačenje i poslije jednodnevne teške borbe jedva je uspjela da se oslobodi neprijateljskog pritiska.

Povratak »Crvenih kravata« na visoravan, tvrdoglavo tražen od komandanta Superslota uprkos raznih predloga koji mu to nijesu savjetovali, doveo nas je do sasvim negativnih iskustava.

Tim se iskustvom potvrdila činjenica da je nasuprot snažnom porastu defanzivnih mogućnosti neprijatelja stajala, nažalost, oslabljena ofanzivna efikasnost naših trupa. Isuviše rastegnut lanac prijetio je da pukne« (str. 301).

Poslije brojnih ponovljenih i solidno pripremljenih napada neprijatelj je najzad, pretrpjevši velike gubitke u tromjesečnim borbama, bio prisiljen da odustane od daljih namjera i da se povuče na polazne položaje, prelazeći i sam u odbranu primjenom širokog sistema zaprečavanja i minskih polja.

Uspjeh ovakve odbrane bio je potpun. Neprijateljski napadi uz velike sopstvene gubitke bili su slomljeni upornošću branilaca, koji su ga prisilili da pređe u odbranu i da nama prepusti inicijativu. To je prvi put u ovim krajevima da jedna neprijateljska operacija nije imala ni najmanjeg početnog uspjeha, uprkos ogromne brojne i tehničke nadmoćnosti.

Snaga naše odbrane sastojala se u njenoj organizaciji po dubini sa jakim rezervama i u odličnom inžinjeriskom uređenju svih položaja koji su bili u stanju da izdrže jaku artiljerisku vatru.

Duboko zaprečavanje i rušenje uz pomoć stanovništva ozbiljan je doprinos čvrstini odbrane. U pripremnom periodu do detalja su razrađeni svi elementi koji mogu imati uticaja na njenu solidnost. Moglo bi se reći da je odlična priprema u ovom slučaju značila više od polovine uspjeha i da bez takve pripreme ne bi bilo moguće slomiti neprijateljski napad na tim položajima.

Važan elemenat je aktivnost odbrane koja se sastojala u stalnim protivnapadima s osloncem na dobro organizovane položaje. Postojanjem jakih rezervi (više od polovine cjelokupnih snaga u brigadnim i u diviziskoj rezervi) omogućavalo je često prelaženje u protivnapad na bokove neprijateljskog borbenog poretka, nanoseći mu gubitke i prisiljavajući ga na povlačenje. Naša mala noćna dejstva, u cilju uznemiravanja i iscrpljivanja neprijatelja, uspijevala su do te mjere, da je on svoje napade morao često odgađati po nekoliko dana.

Organizacija ovakve odbrane, za koju možemo reći da je prvi put u toku rata u Hrvatskoj postavljena na ovaj način, uslovljena je i samim izborom položaja. Upravo, jedino ti položaji branili su dva osnovna taktičko-operativna pravca, — ka Brinju i Otočcu, — prema kojima je neprijatelj planirao svoje operacije. Eventualnim padom tih položaja snage divizije bile bi primorane da

brane dva skoro divergentna pravca, koja su se u dubini sve više razilazila, što bi dovelo do cijepanja divizije, kao i do smanjivanja udarne moći i mogućnosti manevra.

Najzad, uspješna odbrana divizije završila se prelaskom u napad, prisiljavajući neprijatelja na povlačenje i odbranu, da bi na istim položajima položio oružje kapitulacijom Italije.

Neprijatelj je bio primoran da otvoreno prizna svoj neuspjeh pravdajući ga pogrešnim planiranjem svojih viših komandi, koje nijesu htjele da vide duboku demoralizaciju sopstvenih trupa uslijed teških udaraca koje su stalno trpjele na svojih leđima.

Evo kako Angelini u svojoj knjizi »Fuochi di Bivacco in Croazia« objašnjava neuspjeh operacije.

> ... »Sa tačke gledišta moralnog dejstva: partizani su ohrabreni našim skorim napuštanjem Like i u propagandi to tumače kao svoj veliki vojnički uspjeh, dok se naše trupe, deprimirane poslije dugog i krvavog povlačenja izvršenog pod presijom nasrtljivog neprijatelja, nisu mogle uvjeriti u potrebu povratka u tu pokrajinu koju su prije nekoliko sedmica napustili po naređenju istih vlasti koje sada naređuju njeno ponovno zauzimanje.
>
> Sa tačke gledišta materijalnog dejstva: partizani su osjetno brojno narasli i već postigli izvjestan stepen vojničke organizacije, raspolagali su sve većim brojem oružja i bili rukovođeni starješinama koji su pokazivali znatne sposobnosti za komandovanje profesionalnog kapaciteta, dok su naši bataljoni čiji se broj sveo na 400 ljudi imali naoružanje i opremu sve manje prilagođenu raznim i mnogobrojnim potrebama borbe«.

Da bi neprijatelj opravdao svoj neuspjeh umalo da nam pripiše i brojnu nadmoćnost. Međutim odnos snaga u početku ove operacije bio je u velikoj mjeri u njegovu korist, ali se kasnije još više povećao. U ovoj operaciji neprijatelj je upotrebio diviziju »RE« (da bi je kasnije zamijenio sa novoreorganizovanom divizijom »Murđe« koja je doživjela poraz na Neretvi), dva samostalna bataljona »Crnih košulja« i dva konjička puka. Pored toga, neprijateljske snage bile su ojačane sa nekoliko artiljeriskih pukova, znatnim vazduhoplovnim snagama i jedinicama ratne mornarice koja ih je podržavala brodskom artiljerijom velikog kalibra.

Poslije ove neuspjele operacije neprijatelj je satjeran u utvrđenja duž obale, demoralisan do te mjere da se

komanda 5 korpusa obratila štabu 13 divizije NOV, nedjelju dana prije zvanične kapitulacije Italije, sa zahtjevom da je spremna da povuče svoje trupe u Italiju, i da nam preda sve gradove i teritoriju koju su okupirali, samo pod uslovom da joj dozvolimo mirno povlačenje.

Ovakva ponuda odražavala je opšti položaj italijanskog fronta i konkretnu situaciju 5 korpusa. Jasno je da ovakva ponuda nije mogla biti prihvaćena, ali je ona omogućila blagovremen i planski raspored divizije i odreda na najvažnijim čvorovima i komunikacijama na pravcima eventualnog neprijateljskog povlačenja. Proglašenje kapitulacije Italije uslovilo je razoružanje 5 korpusa.

Razoružanjem čitavog jednog armiskog korpusa omogućen je nagli porast naših jedinica i njihovo bolje naoružanje. Brojno stanje divizije popelo se na preko deset hiljada boraca, tako da je formirana u njenom sastavu još jedna brigada (4 brigada), haubički divizion i druge jedinice, zasićene raznovrsnom tehnikom koje nikada ranije nije bilo dovoljno.

Takva divizija imala je i više slabih strana koje će se naročito ispoljiti u kasnijim borbama protivu Nijemaca. Opterećena suvišnim komorama i teškim naoružanjem u borbi na planinskom zemljištu, ona je izgubila nekadašnju veliku pokretljivost i manevarsku sposobnost. U periodu značajnih uspjeha naših ofanzivnih operacija, neposredno poslije kapitulacije Italije, kada su se svi pokreti vršili dobrim komunikacijama, željeznicom i brodovima, to se nije ispoljilo u znatnijoj mjeri, koliko kasnije u defanzivnim borbama kada smo bili prisiljeni da se odvojimo od dobrih komunikacija.

Nagli priliv novih boraca, neobučenih i bez borbenog iskustva, razvodnio je udarno jezgro brigada, što je izvjesno vrijeme imalo znatnog uticaja na vođenje operacija. Takav porast odrazio se i na komandovanje, jer nije bilo svejedno komandovati divizijom od 3.000 ljudi ili divizijom od 10.000, brigadom od 1.000 ili brigadom od 2.000—2.500 ljudi. To isto vrijedelo je za naše niže komandovanje (bataljon i četu), a naročito u pogledu primjene i korišćenja svih raspoloživih borbenih sredstava.

DESANTNE OPERACIJE NA NAŠA OSTRVA I ZAUZIMANJE KARLOBAGA

U čitavom nizu izvedenih operacija za vrijeme kapitulacije Italije, posebnu pažnju zauzimaju prvi naši desanti za oslobođenje primorskih otoka, a naročito desant na otoke Lošinj i Cres, koje su branili dijelovi italijanskih trupa i najokorjeliji četnici.

Mada je to naša prva teža desantna operacija bez ikakvog prethodnog iskustva, bez ijedne pomorske ratne jedinice, na najutvrđeniji otok našeg Jadrana branjenog dosta jakim snagama i teškom obalskom artiljerijom, ona je pripremljena i izvedena sa punim uspjehom za svega nekoliko dana (skica br. 6).

Na Lošinju su se branile četničke jedinice jačine 250—300 ljudi, sa osloncem na jaka utvrđenja na kotama Tavoru i Tavoriću, gdje su bile utvrđene dvije baterije topova kalibra preko 150 mm. Ova dva jaka utvrđenja na najužem dijelu otoka opasana širokim redovima bodljikave žice i minskim poljima pružali su oslonac braniocu za dugotrajni otpor, pa zato nije ni slučajno da su oni najokorjeliji četnici koji su bježali pred našim snagama, našli u njima svoje posljednje sklonište očekujući spas od Nijemaca.

Za izvršenje ovog zadatka upotrebljena je jedna nepotpuna brigada jačine do 1.200 ljudi, ojačana baterijom topova, vodom tenkova i drugim sredstvima. Za sam desant upotrebljeni su manji brodovi bez ikakvog vlastitog naoružanja, sem improvizirano postavljenih protivtenkovskih topova, mitraljeza i protivavionskih mitraljeza.

Za obezbjeđenje ovakvog »konvoja« korišćeno je nekoliko brzih motornih čamaca, naoružanih samo mitraljezima.

Plan za napad na Lošinj sastojao se u sljedećem:

Napad izvršiti iz dva pravca, i to: jačim snagama sa Cresa, na koji je prethodno izvršen desant, sa zadatkom nastupanja pravcem s. Osori — s. Nerezine — M. Lošinj, a jednim bataljonom izvršiti desant sa južne strane otoka sa zadatkom da nastupa pravcem V. Lošinj — M. Lošinj, dejstvujući dalje u cilju spajanja sa snagama koje napadaju od Cresa.

Priprema za desant na Lošinj trajala je tri dana, uključujući i marš brigade od Delnice do Kraljevice, kao i prevoženje brigade iz Kraljevice na otok Krk (mjesto Krk) gdje je izvršena koncentracija plovnih sredstava, razrađen zadatak, izdata zapovijest i izvršeno ponovno ukrcavanje. Poslije jednonoćne plovidbe, zaobilazeći minska polja (kojih je bilo mnogo između otoka) dio snaga, koji je izvršio desant na južnom dijelu otoka, dočekan je jakom artiljeriskom vatrom, dok su druge snage, koje su nešto ranije ovladale Cresom, produžile napad sa sjeverne strane Lošinja. Poslije dvodnevnih ogorčenih borbi Lošinj je bio zauzet i priključen oslobođenoj teritoriji a četničke snage uništene. Mada je neprijatelj imao izvanredne uslove odbrane, on se nije mogao održati poslije zauzeća čitavog otoka. Našavši se potpuno otsječen od svog zaleđa i snabdjevanja ubrzo je došlo kod njega do demoralizacije i rasula.

Ova operacija jasno pokazuje vitalnost našeg starješinskog i boračkog kadra, njihovo brzo prilagođavanje novim uslovima u vođenju složenih operacija, kao što je ova sa improviziranim desantnim sredstvima, u uslovima, postojanja brojnih minskih polja, krstarenja pojedinih njemačkih ratnih brodova i avijacije, a protiv tako branjenog otoka kao što je Lošinj.

Kao i uvijek, brzina uz dobru pripremu i najveće napore i podvige jedinica bila je i ovog puta odlučujući elemenat za uspješno izvršenje zadatka.

Desant na Lošinj je rezultat najužeg sadejstva suvozemnih snaga i mornarice. Mogućnosti mornarice bile su male, ali prevoženje jedinice kroz vrlo opasne vode, sam desant i blokada luke (da se neprijatelj spriječi u

DELNICE
RIJEKA
OPATIJA
SUŠAK
BAKAR
LOVRAN
KRALJEVICA
MOŠĆENICE
OMIŠALJ
CRIKVENICA
ŠILO
NOVI
DRAGOZETIĆI
O. KRK
VRBNIK
KRK
SENJ
BAŠKA
CRES
O. CRES
O. RAB
OSOR
NEREZINE
O. LOŠINJ
M. LOŠINJ
O. PAG
1. udar. brig. XIII divizije
(bez 1 bat.)
0 5 10 15 20
O. ILOVIK

bjekstvu) u potpunosti je obezbijeđeno. To je omogućilo brigadi da izvrši svoj glavni zadatak.

Zauzimanje Cresa i Lošinja imalo je ne samo politički nego i operativni značaj, jer su ti otoci sa onako moćnom artiljerijom kakva se tamo nalazila pretstavljali solidne oslonce odbrane sjevernog otočja i Hrvatskog Primorja, a istovremeno ugrožavali pomorske komunikacije za Rijeku i Pulu.

Zauzimanje Karlobaga pretstavlja isto tako lijep primjer uspjelog napada uz sadejstvo desantnih jedinica. Karlobag je u čitavom sistemu dobro povezane i organizovane odbrane na liniji Gospić — more, a sa osloncem na krševiti masiv Velebita, pretstavljao jako neprijateljsko uporište, koje je bilo vrlo teško izolovati, blokirati i uništiti, jer je manevar bio ograničen kako sistemom odbrane tako i neprolaznim grebenima velebitskog krša. U Karlobagu se nalazila jedna ustaška bojna i bataljon Italijana, koji nije imao nikakve borbene vrijednosti a uz to je bio i u nemilosti kod ustaša poslije objavljene kapitulacije Italije.

Da bi se postiglo potpuno uništenje neprijatelja, izrađen je sljedeći plan napada: frontalnim napadom sa zapada sa dvije jake brigade, uz artiljerisku pripremu i podršku, probiti neprijateljsku odbranu, a jednim ojačanim bataljonom izvršiti desant sa istočne strane u cilju udara u leđa i potpunog okruženja i uništenja neprijateljskih snaga. Taj plan je u potpunosti ostvaren i gradić je zauzet.

Napad na Karlobag karakterističan je po tome što je za njegovo zauzimanje prvi put postignuta apsolutna nadmoćnost po broju, naoružanju i tehnici. U ovom napadu prvi put je prethodila kratka artiljeriska priprema centralizovanim korišćenjem artiljerije, dok je istovremeno pješadija sa tenkovima podilazila jurišnom položaju. Stalno podržavane artiljerijom, jedinice su vrlo brzo izvršile zadatak.

Organizacija sadejstva nikada nije prije ovog napada bila tako obimna i tako detaljno razrađivana. Svi elementi borbenog poretka i svi rodovi vojske (pješadija, artiljerija i tenkovi), kao i desantne jedinice, došli su

do punog izražaja. Dobra priprema i organizacija veze (telefonska veza spuštala se do bataljona i samostalnih četa) isto tako je doprinijela sadejstvu, brzom proboju neprijateljske odbrane, njegovom zarobljavanju ili uništavanju. Ustaška bojna potpuno je uništena, a bataljon Italijana zarobljen.

Da bi se dobila vjerna slika izgleda naših napada iz toga perioda, poslužićemo se dijelom izvještaja komande divizije iz te borbe:

»U 10.30 započela je vatrena priprema iz svih oruđa i to skoncentrisana na kotu 105. Poslije 6 minuta brze paljbe sva oružja prekidaju paljbu dok protivkolski topovi i dalje gađaju bunkere na k. 105, a pješadija podilazi i zauzima kotu. Neposredno iza toga vatra iz teških oruđa prenesena je na bezimenu kotu na cesti od Karlobaga prema Senju. U 11.30 vatra iz teških oruđa je dosta jaka i sav sistem utvrda uz cestu sa sjeverozapadne strane Karlobaga je dobro tučen. Haubice direktno pogađaju nekoliko betoniranih bunkera i ruše ih. U međuvremenu pješadija i tenkovi prodiru duž ceste, a vatra iz teških oružja prenosi se na sistem utvrđenja jugoistočno od Karlobaga. Pješadija sa tenkovima neposredno upada u grad, vodi kratke uličnе borbe, čisti neprijatelje iz samog mjesta i zauzima sve okolne kote. Ustaše jako demoralisane bježe prema Gradini (k. 161). Bataljon koji se morskim putem prebacio na južnu stranu Karlobaga prije toga zauzeo je Gradinu i dočekivao ustaše koji bježe iz Karlobaga«.

Iz izvještaja se jasno vidi izrazito težište napada na k. 105 i uloga artiljerije po fazama boja — artiljeriska priprema, rušenje i podrška pješadije i tenkova. Međutim, značajnu ulogu u uništenju neprijateljskih snaga odigrao je i manevar pješadiskog bataljona, koji je izvršio desant na istočnu stranu Karlobaga u odlučujućem momentu napada i udario u leđa neprijateljskih jedinica. Iako je nadmoćnost bila na našoj strani, manevar nije smio izostati, mada je, u konkretnom slučaju, bio skopčan s desantom sa mora u pozadinu neprijatelja.

Ove operacije u periodu kapitulacije Italije odlikuju se velikom brzinom, pokretljivošću i brzim i složenim manevrima. Zahvaljujući tome presječene su brzo sve komunikacije za otstupanje neprijatelja, prisiljavajući ga da položi oružje uprkos ogorčenog otpora pojedinih nje-

govih divizija, kao divizije »Murđe«, koja je iz grada Senja pružala žestoki trodnevni otpor.

U nizu operacija u cilju razoružanja italijanskih i četničko—ustaških jedinica, oslobođeno je u toku septembra 1943 godine čitavo Hrvatsko Primorje, Gorski Kotar i Istra, izuzev gradova Rijeke, Pule, i Trsta.

Završetkom ovih operacija konačno je nestalo italijanske okupatorske vojske prema kojoj su naše jedinice imale posebnu taktiku, poznajući sve njene slabosti, a naročito slabu borbenu sposobnost van utvrđenih uporišta.

BORBE SA NIJEMCIMA U VI NEPRIJATELJSKOJ OFANZIVI

Poslije kapitulacije Italije pretstojale su mnoge teže borbe sa njemačkim trupama koje se najvećom brzinom koncentrišu i preduzimaju poznatu VI ofanzivu. Za njeno izvođenje Nijemci dovlače snage iz Njemačke, Italije i Grčke sa ciljem da razbiju naše jedinice u obalskom pojasu i ovladaju ovim teritorijama koje je prije njih držala italijanska okupatorska vojska. Težište njemačkih operacija u ovom dijelu bilo je usmjereno na Istru i Hrvatsko Primorje, gdje je došlo do opšteg narodnog ustanka i naglog porasta jedinica NOV. Zbog takve situacije njemačko komandovanje pretpostavljalo je eventualnu mogućnost savezničkog iskrcavanja u ovom dijelu Evrope, te zato ovde brzo koncentriše jake snage. U napadu na Slovenačko Primorje, Istru, Hrvatsko Primorje i Gorski Kotar, Nijemci su upotrebili Prvi »SS« korpus sa divizijama: Leibstandarte Adolf Hitler, 44 pješadisku diviziju, 71 pješadisku diviziju i dijelove tenkovske divizije Herman Gering, napadajući s njima u dva pravca, i to desnim: Trst — Rijeka — Crikvenica — Novi i lijevim: Rijeka — Delnice — Ogulin; 392 divizija, koja se angažuje nešto kasnije, upućuje se pravcem: Karlovac — Ogulin — Senj.

Upotrebom ovako velikih snaga, naročito motorizovanih i tenkovskih, Nijemci su htjeli što prije razbiti jedinice NOV i zaposjesti i očistiti obalu u cilju odbrane od eventualnog savezničkog desanta.

Šesta ofanziva otpočela je u ovom dijelu u momentu opšteg narodnog ustanka i naglog porasta jedinica prije nego što ih je bilo moguće organizaciono srediti i učvr-

stiti, obučiti novo ljudstvo i usvojiti novu borbenu tehniku, što se odrazilo na vođenje operacija i upotrebu naših snaga.

Prvih dana Šeste ofanzive naše jedinice u Primorju, Gorskom Kotaru i Istri bile su brzo potisnute i primorane na povlačenje na svim pravcima neprijateljskog nastupanja. Naši neuspjesi nijesu proizišli samo iz nepovoljnog odnosa snaga, već i zbog naših taktičkih pogrešaka u odnosu na »novog« neprijatelja.

Osnovna taktička greška je u tome što nije dovoljno poznavan neprijatelj prema kome se nije smjelo postupati kao prema Italijanima. Koncepcija da se organizovanjem širokog fronta na liniji Sušak — Risnjak i frontalnom borbom zadrži i spriječi prodor njemačkih tenkovskih i pješadiskih snaga, bez dubine i rezervi, ne samo da je bila pogrešna već je sadržala i osnovni uzrok neuspjeha. Organizacija takve odbrane sa mnogo slabijim, a pored toga još neobučenim snagama, kosila se u potpunosti sa osnovnim načelima naše taktike, koja nije nikada dozvoljavala slabijim snagama frontalnu borbu pred brojno i tehnički nadmoćnijim neprijateljem. Manevar, osnovno načelo našeg dejstva, bio je ovog puta izostavljen, iako je bio neophodniji nego ikada ranije, pogotovu kada se radilo o uslovima borbe na planini i u šumi i sa tako jakim neprijateljskim snagama. Uslovi planinskog zemljišta davali su nam u konkretnom slučaju velike prednosti nasuprot neprijatelju, koji je zbog opterećenosti tehnikom bio prisiljen da se veže skoro isključivo za komunikacije kuda su se i kretale njegove osnovne snage.

Greška je uslovljena i pogrešnim korišćenjem iskustva ranije potpuno uspjele odbranbene operacije 13 divizije, koja je sa znatno slabijim snagama i u odbrani često poziciskog karaktera imala uspjeha, ali na potpuno drukčijem terenu i protiv drugog neprijatelja. Svakako jedna od naših grešaka bila je samouvjerenost poslije onakvih uspjeha postignutih protiv Italijana, sa kojim smo dočekali njemačke napade, misleći da oni zbog situacije na drugim frontovima ne mogu poduzeti ozbiljnije operacije protiv naših snaga.

Evo kako komanda divizije u tom periodu analizira greške i slabosti:

»Jedna od osnovnih grešaka svih naših štabova je u tome što se nijesu trenutno snašli u prilagođavanju naše taktike prema novom neprijatelju koji se poslužio novom taktikom. Naše starješine nijesu shvatile sljedeće:

1. — Da se ne smiju podmetati naše jedinice ofanzivnom zamahu neprijateljskih oklopnih jedinica na prostoru kojim lako mogu prokrstariti tenkovi i odbaciti naš streljački stroj sa položaja. Naše jedinice morale su biti postavljene duž komunikacija, dubinskim rasporedom koristeći se porušenim cestama, a svojom vatrom sprečavati neprijateljski izlazak iz tenkova i automobila za popravljanje cesta ili ih pustiti da se iskrcaju, a onda ih tući«.

U istoj analizi na drugom mjestu stoji:

»Naše jedinice obično su bile postavljene lijevo i desno od komunikacija, na taj su se način suprotstavljali brojnoj nadmoćnosti neprijatelja. Ceste koje vode u oslobođene teritorije bile su slabo ili nikako uništene. Te slabosti neprijatelj je dobro koristio i frontalnim naletom dosta brojne motorizacije odbacio sa ceste naše snage, a neke je izmanevrisao zaobilazeći ih drugim komunikacijama, te ih otsjekao od naše glavnine«.

I iz tadašnje situacije jasno se uviđa i procjenjuje da je takva koncepcija bila pogrešna; da je dovodila do podmetanja sopstvenih snaga čelnom udaru znatno jačeg neprijatelja koji je uvijek težio da nas prisili na frontalnu borbu, gdje bi ispoljio svoju nadmoćnost u živoj sili i tehnici. Zbog »preopterećenosti« artiljerijom, minobacačima, teškim komorama, motorizacijom itd. smatralo se da nema uslova za primjenu naše ranije taktike brzih manevara, a pogotovo na tako izrazito planinskom terenu, gdje se uspjeh mogao postići samo ukoliko je zagarantovana velika pokretljivost.

Pokušaj prelaska »prekonoć« sa naše dotadašnje taktike na taktiku regularne — savremene armije kažnjen je neuspjehom i gubljenjem jednog dijela tehnike, koja još nije bila postala sastavni dio živog organizma armije. Shvatanje da je dotadašnja taktika već zastarjela u novim uslovima bilo je nepravilno, jer postojanje velikih jedinica nije isključivalo naš raniji način dejstva; naprotiv naša taktika će i kasnije baš kroz ove jedinice imati još više snage i ubojnosti.

Prihvatanje frontalnih borbi najveća je greška u uslovima primjene širokih manevara. Ta je greška utoliko veća što je i neprijatelj primjenjivao brze manevre kojima je uspijevao da izmanevriše našu odbranu ili da je probije frontalnim napadom.

Problem obuke i upoznavanja starješina i boraca sa taktičko-tehničkim osobinama teškog naoružanja stavljen je u prvi plan. Od kakvog je značaja za vođenje borbe poznavanje borbeno-tehničkih sredstava i priprema starješina pokazuje sljedeći citat:

»Posljednjim našim operacijama vođenim u toku mjeseca septembra i oktobra ove godine u Hrvatskom Primorju i na sektoru Ogulin — Karlovac, pokazalo se da naše jedinice nisu znale pravilno da upotrijebe niti da iskoriste razna borbena sredstva — oruđa, koja su već formaciski u njihovom sastavu, odnosno koja su im bila dodijeljena za uspješno izvršenje postavljenih zadataka. Ovo se odnosi kako na teška pješadiska oružja (mitraljeze i minobacače), tako isto i na protivtenkovske topove, artiljeriju i tenkove.

S druge strane, izvjesni komandanti, ne poznajući uopšte ili vrlo malo ova borbena sredstva, nisu znali da objedine dejstva ovih oruđa sa radom pješadiskih streljačkih jedinica na postizanju zajedničkog cilja.

Može se slobodno reći da je jedan od glavnih uzroka neuspjeha u ovim operacijama neracionalna i necjelishodna upotreba pomenutih borbenih sredstava«.[11])

U ovim borbama pokazale su slabosti naša služba izviđanja i način obezbjeđenja, zbog čega je neprijatelj nekoliko puta postigao puno taktičko iznenađenje pojedinih naših jedinica. Organi obezbjeđenja bili su vrlo slabi i na kratkom otstojanju od glavnine tako da je ona lako mogla da bude iznenađena. Svemu tome je doprinijela i slaba organizacija i funkcionisanje veze. Zahvaljujući tim našim slabostima neprijatelju je uspjelo da na položajima sjeverno od Sušaka potpuno iznenadi 3 brigadu i nanese joj gubitke. Evo kako štab divizije objašnjava zašto je neprijatelj postigao iznenađenje:

»Osnovna greška štaba 3 brigade sastoji se u sljedećem:

1. — Što nije uopšte imala kontakta s neprijateljem na Kamenjaku.

2. — Što nije imala uopšte nikakve izvidnice prema neprijatelju.

[11]) Akt GŠH 1943 godine.

3. — Što nije komunikacija Gornje Jelenje — Krasica bila dovoljno porušena i prekopana, a prekopi branjeni i

4. — Što se potpuno oslanjala na osiguranje Drugog odreda na desnom krilu toga dijela fronta. Jednom riječju, nije bilo nikakve vojničke opreznosti ni budnosti, te je udarac bio primljen sa potpunim iznenađenjem«.

Šesta ofanziva u kojoj je učestvovalo samo na ovoj teritoriji 4—5 njemačkih divizija, bila je vrlo teška, naročito u njenom početku, kada su naše jedinice prihvatile pogrešnu taktiku (taktiku neprijatelja). Neprijatelju je uspjelo, blagodareći tolikoj nadmoćnosti (4—5 divizija prema jednoj našoj takoreći novostvorenoj) i našim greškama, da ovlada skoro čitavom slobodnom teritorijom i da ponovo zaposjedne obalu. Njemu je uspjelo da nam zaplijeni jedan dio ratnog materijala i tehnike koji nije bilo moguće blagovremeno evakuisati iz oslobođenih mjesta poslije kapitulacije Italije radi kratkoće vremena. Međutim, naše jedinice ostale su kompaktne i spremne da uskoro pređu ponovno u napad poslije teških odbrambenih borbi.

Zahvaljujući blagovremenom uočavanju i otklanjanju slabosti i grešaka, kako u pogledu načina dejstava tako i u formaciji i naoružanju, naše jedinice su vrlo brzo ponovo preduzele inicijativu. Manevar je opet postao snažno oružje naših jedinica. One su uskoro ponovo povratile veliki dio ranije slobodne teritorije uključujući tu i željezničku prugu Ogulin — Rijeka za koju se neprijatelj toliko borio da bi je preoteo od nas i koristio, što mu nikada više nije uspjelo. Mada su njemačke jedinice bile mnogo kvalitetnije od italijanskih, one su se ipak morale povući isključivo u gradove duž obale kao što su Rijeka, Crikvenica, Senj i drugi, u žice i utvrđene objekte, koje nijesmo razrušili prilikom našeg povlačenja.

Na taj način završila se i VI neprijateljska ofanziva u ovim krajevima koja je, kao i sve ranije, na kraju morala doživjeti neuspjeh i prelaženje naših snaga u protivofanzivu.

DIVERZIJE

Pored navedenih primjera treba se osvrnuti u kratkim crtama na diverzantska dejstva naših jedinica koja su imala vrlo široke razmjere u ovom kraju i zaslužuju posebnu pažnju. Diverzija je bila snažno oružje kako partizanskih odreda, tako i naših regularnih jedinica. Sam početak borbi 1941 upravo je obilježen raznovrsnom diverzantskom aktivnošću. Mada je diverzija u kasnijim borbama bila jedna od pomoćnih formi dejstava, ona je imala ogroman učinak i često je bila u stanju da rješava krupne zadatke zamjenjujući umnogome avijaciju i artiljeriju.

Već avgusta 1941 godine organizovan je prvi diverzantski kurs na kome je prisustvovalo po nekoliko partizana iz svih jedinica Primorja i Gorskog Kotara. Na ovom i sličnim kasnijim kursevima osposobljavani su diverzanti i budući rukovodioci diverzanata koji su kasnije svoj rad razvili do majstorstva. Na tim kursevima izučavana je pretežno tehnička strana diverzije — upoznavanje sa materijalom, njegovim korišćenjem, kao i sa raznim improvizacijama u nedostatku eksplozivnog materijala.

Ovi prvi diverzanti upućivani su kao posebne grupe u sastav partizanskih četa i bataljona da bi se kasnije oformile kao posebne jedinice nazvane minerskim vodovima i četama. Ovakve diverzantske jedinice bile su sposobne da izvršavaju samostalne zadatke na raznim važnim objektima koje je neprijatelj koristio: željezničke pruge, vozovi, industriska postrojenja, telefonski uređaji itd. Iznad svega kao najvažniji zadatak ostalo je onemo-

gućavanje željezničkog saobraćaja na pruzi Zagreb — Rijeka i njeno uništenje. Međutim uništenje ove pruge zahtijevalo je neprekidnu aktivnost ne samo diverzantskih nego i ostalih jedinica. Raznovrsnost metoda diverzije u cilju vršenja ovog zadatka bila je mnogostruka. Podmetanje nagaznih mina i uništenje nekoliko vozova u avgustu i septembru 1941 godine prisililo je neprijatelja da već tada obustavi noćni saobraćaj na tako važnoj liniji i da veže za nju znatne snage u cilju njenog čuvanja i obezbjeđenja. Noćna diverzantska dejstva morala su se zamijeniti dnevnim, a ona su bila mnogo teža zbog jakih neprijateljskih obezbjeđujućih snaga i brojnih fortifikaciskih objekata koje je podizao duž pruge. Te mjere nijesu mogle spriječiti diverzantske grupe u miniranju brojnih neprijateljskih transportnih vozova. Uvođenje posebnih patrolnih željezničkih kompozicija od po nekoliko vagona ispred važnijih transporta nije dalo neprijatelju naročitih rezultata. Ovoj mjeri su diverzanti doskočili postavljanjem velikih mina sa električnim paljenjem.

Napadi na željezničku prugu i njene objekte i uređaje, zatim uništenje mnogobrojnih željezničkih vozova, osobito na relaciji Ogulin — Sušak, već 1942 godine doveli su do toga da se ta pruga koristila samo povremeno i uz jako obezbjeđenje.

Diverzije na pruzi izvodili su diverzanti samostalno ili u sadejstvu sa streljačkim jedinicama. Pritom bi diverzanti vršili miniranje pruge, a streljačke jedinice napad na kompoziciju u cilju njenog potpunog uništenja i zadobijanja plijena.

Ovakvi napadi morali su biti obezbijeđeni od oklopnih vozova kojima je neprijatelj redovno intervenisao. Obezbjeđenje su obično vršili diverzanti, postavljanjem velikih nagaznih mina na željezničkoj pruzi na pravcima eventualne intervencije u cilju obezbjeđenja izvršenja glavnog zadatka. U takvim složenim diverzijama u nekoliko slučajeva bili su uništeni oklopni vozovi, a naročito kada su pored miniranja postavljane i jače zasjede.

Interesantan je slučaj koji se desio 1942 godine na relaciji pruge Delnice — Lokve na mjestu gdje je pruga u vrlo velikom usponu. Transportni voz koji je išao od Delnica naišao je na postavljenu minu i zasjedu. Prvi

dio kompozicije bio je potpuno uništen dok se nekoliko zadnjih vagona uslijed jakog udara otrglo od kompozicije i strelovito pojurilo nazad prema Delnicama odakle je hitao u pomoć oklopni voz. Sudar je bio toliko jak da je i oklopni voz bio uništen.

Nestašica u eksplozivnom materijalu bila je vrlo česta što je natjeralo diverzante da pronalaze druge načine djelatnosti. Bombardovanje iz vazduha bilo je neprijatelju snažno oružje protiv koga dugo nijesmo imali efikasnih sredstava. Diverzanti su bili jedini ljudi koji su i tu našli neke koristi. Budno su tražili i pronalazili sve neeksplodirane bombe da bi ih iskoristili za diverzantske akcije. Mnogo krupnih diverzija izvedeno je upravo neeksplodiranim avio-bombama.

To je jedan od načina kojim su se morali služiti diverzanti za uništenje pruge i neprijateljskih transportnih sredstava.

Takve diverzije (postavljanje nagaznih mina ili mina sa električnim paljenjem) bile su primjenjive kada je bilo eksploziva ili avio-bombi, a u nedostatku toga trebalo je tražiti nove načine. Naročitu dovitljivost za to pokazivali su diverzanti iz redova željezničara, koji su poznavali dobre i rđave strane pruge i željeznički saobraćaj uopšte. Od Ogulina do Sušaka željeznička pruga ima uspona, padova, velikih krivina i vijadukta, što je nudilo povoljne uslove za diverzije. Na naročito izraženim krivinama diverzanti su prosto presijecali tračnice, a potom njihove slobodne krakove izbacivali ka spoljnom dijelu krivine kako bi voz, ma sa koje strane dolazio, morao skrenuti sa pruge. Pored toga, redovno su postavljane još i zasjede na obje strane od mjesta diverzije koje bi otvarale vatru na voz dok je još u pokretu, što bi prouzrokovalo bržu vožnju kao neophodan uslov za uspješnu akciju.

Izboru mjesta za diverziju na pruzi posvećivala se uvijek naročita pažnja, jer se strogo vodilo računa ne samo da se neprijateljska kompozicija uništi, već i da se što više ošteti i zakrči željeznička pruga i obustavi saobraćaj na njoj. Takve uslove nudili su brojni usponi, visoki nasipi, krivine, propusti itd.

Metodi diverzantske djelatnosti bili su mnogobrojni, naročito na željezničkoj pruzi. Međutim, diverzantska djelatnost nije se ograničavala na diverzantske jedinice, jer je važnost pruge bila toliko velika da su se za nju morale često vezivati naše mnogo jače snage. Velike diverzije izvođene su samostalno, u sklopu boja ili operacija. Mnogo puta uspješno izvršenje glavnih zadataka uslovljavalo je da se na drugoj strani blagovremenim pojačavanjem diverzantskih djelatnosti na pruzi vežu snage okupatora i spriječi njihov manevar ka mjestu rada diverzanata — minera. Isto tako u dosta slučajeva pojedine neprijateljske ofanzivne namjere prema našim snagama na slobodnoj teritoriji bile su preduhitravane našim masovnim diverzijama na pruzi.

Borba za ovu tako važnu neprijateljsku komunikaciju trajala je pune dvije godine, tj. dok nije potpuno izbačena iz stroja. Na njoj je uništeno nekoliko stotina kompozicija i naneseni neprijatelju ogromni gubici. Neprijateljske mjere u cilju njene zaštite uprkos vrlo velikih snaga nijesu mogle spriječiti raznovrsnost diverzantske djelatnosti.

Uloga diverzantskih jedinica sve do završetka rata ostala je vrlo značajna. One su sačuvale svoju organizacisku samostalnost u okviru diverzantskih vodova i četa, a u okviru brigada i nižih regularnih jedinica one su se razvile u inžinjeriske jedinice sa pretežnim zadatkom da rade na zaprečavanju u sadejstvu sa streljačkim jedinicama kako u napadu tako i u odbrani. Međutim i one su bile osposobljene za samostalna dejstva kao diverzanti zašto su i korišćene kada su se pružale mogućnosti.

SNABDJEVANJE

Bilo bi nemoguće u cjelini sagledati suštinu dejstva naših jedinica a istovremeno ne osvrnuti se na problem snabdjevanja što je imalo naročitog uticaja na vođenje bojeva i operacija. Pitanje snabdjevanja je jedan od najvažnijih faktora u vođenju rata uopšte i pojedinih bojeva i operacija posebno. Drug Tito o tome kaže:

> *»Za našu Narodnooslobodilačku vojsku od prvobitne je važnosti ekonomsko stanje naroda na onom sektoru gdje se vode operacije. Mi u dubokoj pozadini nemamo magacina ni fabrika za preradu hrane kao što to ima neprijatelj, i zato smo često prisiljeni da stvaramo svoje strateške planove prvenstveno uzimajući u obzir taj faktor«.*

U konkretnom slučaju taj problem je bio izvanredno težak, teži od svih drugih i on je u toku čitavog rata imao naročitog uticaja na operativna dejstva naših jedinica. Izrazita pasivnost ovog kraja, sama po sebi, teško se odražavala na snabdjevanje jedinica. Osnovni artikal prehrane, a skoro i jedini, bio je krompir i to u ograničenim količinama, dok je kruh bio retkost, te su naše jedinice ratovale takoreći u permanentnim uslovima gladi. Osnovni snabdjevač bio je narod, koji je i sam gladovao, a ipak davao sve što je imao, ali nije mogao ni izdaleka zadovoljiti potrebe jedinica koje su stalno rasle i razvijale se, dok je stanovništvo sve više siromašilo. Problem snabdjevanja iz godine u godinu postajao je sve teži zbog čestih neprijateljskih ofanzivnih operacija kojima je u prvom redu bio cilj uništenje svih materijalnih dobara i svega onoga što bi moglo poslužiti za snabdje-

vanje i smještaj NOV. Potpunim pustošenjem materijalnih dobara, masovnim strijeljanjem i interniranjem stanovništva, neprijatelj je htio da onemogući opstanak jedinica NOV u ovim krajevima.

Koliko su daleko u tome išli Italijani i koliko nisu zazirali ni pred kakvim mjerama, najbolje nam svjedoči primjer Čabarskog kotara u kome su popalili sva sela, sve domove, sva materijalna dobra i uništili više od polovine stanovništva. Ovaj kotar je prije rata brojao preko 12.000 stanovnika a iz rata je izašlo manje od 6.000. Isto tako u jednoj ofanzivnoj operaciji 1942 godine, neprijatelj je na čitavoj slobodnoj teritoriji sve kuće popalio i do temelja uništio.

Jasno je da su se takve mjere okupatora morale teško odražavati na prehranu naroda i jedinica, dovodeći ih u vrlo težak položaj. Pitanje snabdjevanja postavljalo se pred narodnu vlast, partiske i frontovske organizacije i vojno komandovanje kao najsloženiji problem. Oni su na tom pitanju uspjeli da mobilišu cjelokupnu pozadinu i sav narod, koji je do krajnosti bio odan Narodnooslobodilačkoj borbi. Stanovništvo okupiranih mjesta i gradova isto tako je dalo ogroman doprinos, šaljući i posljednji zalogaj preko dobro organizovanih veza svojoj vojsci uprkos svih mjera okupatora i brojnih žrtava na bodljikavim žicama prilikom prebacivanja materijala.

Drugi način snabdjevanja, koji je ponekad bio i glavni, a u pogledu dobijanja ratnog materijala i jedini, bilo je otimanje od neprijatelja u borbi. Mnogo puta pojedine naše operacije izvođene su u prvom redu radi dobijanja materijalnih sredstava od neprijatelja potčinjavajući tome operativne ciljeve. Mnoge naše diverzije i napadi na neprijateljske transportne vozove izvođeni su radi zapljene hrane i ratnog materijala. Željeznički saobraćaj neprijatelja u tom smislu nudio je povoljne uslove i oni su bogato korišćeni.

Problem ishrane naročito je dolazio do izražaja zimi, za vrijeme velikih padavina, što je redovno sputavalo i ograničavalo operativne mogućnosti jedinica umanjujući njihovu fizičku kondiciju i sposobnost za velike fizičke napore.

U tako teškim uslovima života i rada jedinice su pokazale izvanredno visok moral, nevjerovatnu izdržljivost i borbenu sposobnost. Ujesen 1942 godine 6 i 14 brigada izvršile su marš od 50 km iz rejona Drežnice do Ravne Gore pod vrlo teškim vremenskim uslovima bez ijednog obroka hrane sa zadatkom da likvidiraju neprijateljsko uporište Ravnu Goru, a potom produže dejstva na željezničkoj pruzi. Mada je u toku marša izvjestan broj boraca bio izbačen iz stroja (od kojih su trojica umrli od gladi i napora), jedinica je u potpunosti izvršila zadatak i privremeno riješila problem ishrane. Moglo bi se navesti mnogo sličnih primjera koji jasno ilustruju svu težinu ovoga problema koji je stalno bio aktuelan i postajao sve teži i teži s razvojem i porastom jedinica u tom kraju.

OPŠTI ZAKLJUČCI

Analizu operativno-taktičkih iskustava pojedinih naših jedinica, koje su se razvijale i djelovale u raznim krajevima, nemoguće je izdvojiti od cjelokupnog razvoja naše Armije, jer su ona samo jedan mali dio bogatog iskustva Narodnooslobodilačke vojske i Partizanskih odreda koji su dejstvovali po Titovim direktivama. Ona su ukazala put i način kako se sa manjim snagama i sa slabijom tehnikom može uspješno tući i pobjediti mnogo jači neprijatelj u ofanzivnim i defanzivnim operacijama.

Izučavajući ta iskustva bilo bi veoma pogrešno gledati na njih kroz prizmu drugih armija iz prošlog svjetskog rata, podvrgavajući naše bojeve i operacije pod savremene norme i kalupe. Time bi samo zabijali glogov kolac našim iskustvima i našoj taktici i pokazali puno nerazumijevanje suštine našeg rata i uslova pod kojima se on vodio. Mi smo taktikom koja je bila specifično naša morali nadoknađivati sve ono što nijesmo imali; njom smo morali zamjenjivati nedostatak tehnike i naoružanja i rješavati skoro uvijek nepovoljan odnos snaga.

Ograničavajući se na proučavanje iskustva iz borbi u Primorju i Gorskom Kotaru moraju se u prvom redu uzeti u obzir i specifičnosti koje su se isticale u tome dijelu naše zemlje i davale svoj pečat svim borbama u toku rata. Te posebne specifičnosti proisticale su iz datih uslova i okolnosti, koje su se često razlikovale od onih koje su postojale u drugim krajevima.

Borbe i operacije razvijale su se skoro za cijelo vrijeme rata u ovom izrazito šumovitom i planinskom pasivnom kraju sa velikim godišnjim padavinama uz ogrom-

ne napore naših jedinica. Pored toga, vojnogeografski položaj ovoga kraja bio je za italijanskog okupatora od neobičnog značaja, zbog naročito važnih komunikacija, koje su preko njega prelazile, zbog čega je neprijatelj bio prisiljen da dovuče ogromne snage sa kojima se trebalo boriti u toku rata.

Uticaji šume, planine i meteoroloških uslova mogu imati presudan značaj na vođenje borbe, ali će biti uvijek naklonjeni onome ko ih bolje poznaje i ko ih zna bolje koristiti. Teren Gorskog Kotara bio je, pored svih svojih negativnih strana, naš saveznik, jer su naše jedinice i bile popunjene ljudstvom samo iz toga kraja, te za njih nije bilo ništa na njemu nepoznato i nesavladivo. Ta činjenica je u najviše slučajeva nadoknađivala i nepovoljan odnos snaga, nadmoćnosti neprijatelja u broju, naoružanju i tehnici, jer su se borbe, sa malim izuzetkom, odvijale u toku čitavog rata na planinskom zemljištu, pokrivenom velikim šumama, a zimi po velikom snijegu. Neprijateljska formacija nije odgovarala postojećim uslovima, te su se mnogobrojne manje operacije razvijale uglavnom u najužim zonama komunikacija i brojnih šumskih puteva, sužavajući tako dejstvo svoje tehnike na vrlo uzane prostorije gdje se naše jedinice obično ne bi ni nalazile. U takvim okolnostima neprijatelj nikada nije mogao organizovati (pa ni u najvećim ofanzivnim operacijama, u kojima je učestvovalo i po 4 do 5 divizija) takav neprekidan front u kome ne bi bilo rupa i nezaštićenih krila što je našim jedinicama davalo mogućnosti ne samo da izbjegnu udar neprijatelja, već i da se provuku kroz njegov raspored i udare u bok i pozadinu njegovih trupa koje operišu. Zato neprijatelj, uprkos brojnih ofanziva, nije nikada mogao postići takvo okruženje koje bi omogućilo poraz naših snaga. Bogati šumski kompleksi omogućavali su prebacivanje u pozadinu neprijatelja ne samo manjih dijelova već i čitave glavnine radi izvođenja kontramanevara. To nam je pružalo mogućnost da preuzmemo inicijativu i dovedemo do preokreta u operacijama, pretvarajući odbranu u napad i dovodeći do neuspjeha neprijateljske operacije (neprijateljska ofanziva 1942 godine na Velikoj Kapeli).

Uloga komunikacija za ratovanje po šumskom i planinskom zemljištu bila je od neobične važnosti i za nas, ali za neprijatelja u mnogo većoj mjeri. Zato nije slučajno što su se i glavne borbe odvijale oko njih. One su bile ose pojedinih operaciskih i taktičkih pravaca i snabdjevanja. Izvođenje operacija van njih bilo je ograničeno nepodesnom formacijom neprijateljskih jedinica, njegovom teškom i glomaznom tehnikom i komorom, slabim poznavanjem zemljišta, kao i teškom pokretljivošću.

Moglo bi se reći da je gospodar šume i planine onaj koji drži komunikacije. Mada je to potpuno tačno, isto tako može se tvrditi da je gospodar šume i onaj koji primora protivnika da drži svoje glavne snage isključivo za obezbjeđenje komunikacija, i onemogući mu skoro svaku drugu inicijativu prisiljavajući ga tako na pasivnu odbranu.

Već 1941 godine naša 2—3 partizanska bataljona bila su skoro potpuni gospodari Velike Kapele i Risnjaka, imajući pod svojom kontrolom i sve komunikacije u tom rejonu, osim željezničke pruge Ogulin — Rijeka, gdje je neprijatelj bio prisiljen da veže glavninu svoga 5 armiskog korpusa i veći broj drugih jedinica i da ih drži u potpuno pasivnoj odbrani.

Posmatrajući uslove ratovanja u šumovitom i planinskom Gorskom Kotaru, mi ne možemo prići analizi čisto sa gledišta šta takvi uslovi nude u slučaju napada, a šta u slučaju odbrane, već šta su oni nudili okupatoru sa glomaznom ratnom formacijom, a šta našim jedinicama tehnički slabo opremljenim, ali vrlo pokretljivim. Elemenat zemljišta doprineo je da su naša dejstva bila snažna, a to je naročito moglo doći do izražaja kada se trebalo uspješno i vješto rvati sa mnogobrojnim neprijateljem.

S druge strane je neprijatelj (osobito Italijani) u šumi gledao bauka (iza svakog stabla sakrivenog partizana), što ga je natjerivalo na veliku opreznost, na duboko ešeloniranje svih snaga u ofanzivnim operacijama i na spora dejstva u najužem zahvatu komunikacija.

Obezbjeđenje i izviđanje, što je u šumi vrlo teško, za naše jedinice nikada nije pretstavljalo problem. Neprijateljsko izviđanje iz vazduha bilo je potpuno neuspješno. Tako, lišen skoro potpuno mogućnosti operativnog izvi-

đanja i ograničen isključivo na taktičko, koje mu redovno, zbog slabe preglednosti, nije moglo donijeti željenih rezultata, neprijatelj je vrlo često bio slijep i pored jakih izviđačkih organa.

Naše izviđanje bilo je olakšano upravo zato što smo mi držali šumu i poznavali je i što su naše jedinice imale stalni dodir sa neprijateljem. Osim toga, crpeni su bogati podaci od naroda, koji je budno pratio kretanje neprijatelja i u toku čitavog rata najbolje nas obavještavao. Vjerovatno se zbog ovoga kod nas nikada nisu razvili izviđački organi do pune mjere u okviru taktičkih jedinica.

Za ratovanje na ovakvom zemljištu od neobične je važnosti formacija i oprema jedinica. Naše je iskustvo pokazalo da ukoliko su jedinice glomaznije i više opterećene teškim naoružanjem i velikim komorama, utoliko su manje podesne za operacije po ovakvom zemljištu. Takva postavka ne znači negiranje uloge tehnike na planinskom i šumskom zemljištu, nego da se od dvije mogućnosti izabere jedna: ili pokretljivost i manevar na štetu tehnike, ili jaka vatrena moć sa ograničenom pokretljivošću i manevrom.

Naša formacija i naoružanje mijenjali su se s razvojem ustanka, ali one nijesu dolazile u sukob sa uslovima bojišta. Partizanske formacije odredskog tipa, a kasnije regularne jedinice: brigade, divizije i korpusi NOV, uvijek su bile takve da su obezbjeđivale brz manevar i sposobnost za vođenje borbe na svakom zemljištu, a u prvom redu u šumi i planini. Zato one nijesu smjele biti opterećene teškim naoružanjem i teškim komorama, što bi ih vezivalo isključivo za puteve (toga se nije trebalo bojati prvih godina rata jer ga nijesmo ni imali, osim u vrlo ograničenim količinama). One su morale biti sposobne ne samo za borbu već i za marš i za borbu van puteva, u čemu se naročito i ispoljava naša prednost nad slabo pokretljivim neprijateljem.

U prvoj fazi VI neprijateljske ofanzive (poslije kapitulacije Italije) mi smo doživjeli neuspjehe, ne samo radi nesrazmjerne nadmoćnosti neprijatelja već i zbog toga što su naše formacije bile prevelike i preglomazne, opterećene raznovrsnom, još neusvojenom borbenom tehnikom i brojnim komorama, pa su došle u sukob sa za-

htjevima zemljišta, sa načelima našega dejstva i izgubile tadašnju pokretljivost i borbenu sposobnost.

Ratovanje u šumi pružalo je skoro uvijek partizanskim jedinicama i jedinicama NOV mogućnost prikrivanja grupisanja, što je bilo neophodno za postizanje iznenađenja. Isto tako za vrijeme neprijateljskih operacija bili su vrlo povoljni uslovi za široku primjenu rušenja i zaprečavanja brojnih komunikacija da ih neprijatelj ne bi koristio, dok smo se mi njih mogli privremeno odreći, jer smo se mogli kretati i van komunikacija. U toku VI neprijateljske ofanzive, u kojoj su učestvovale pretežno tenkovske i motorizovane jedinice, samo sa primjenom širokog sistema zaprečavanja komunikacija, čemu se prišlo ozbiljnije tek u drugoj fazi operacije, velike neprijateljske snage nijesu mogle prodrijeti na pojedinim pravcima. U tako visokim šumama, zaprečavanje može u znatnoj mjeri, ako ne i potpuno, paralisati ili znatno ograničiti i usporiti dejstvo neprijateljskih krupnih formacija.

Nigdje toliko ne mogu doći do izražaja dejstva manjih taktičkih jedinica, kao što su bataljoni i čete, nego u šumi. U mnogo slučajeva takve samostalne jedinice izvršavale su zadatke za koje bi u »normalnim« uslovima bile potrebne znatno jače snage. Dejstva više ovakvih jedinica na bokove i pozadinu neprijateljskog odbranbenog poretka često su preokretale čitav tok operacija, nanoseći neprijatelju velike gubitke, primoravajući ga na povlačenje.

Naročiti uticaj na ovakvom zemljištu ispoljavaju, kako na život tako i na vođenje borbe, velike padavine. U prvoj godini borbi, dok još nijesmo imali većih jedinica, već samo veći broj samostalnih četa i bataljona u okviru odreda, posvećivala se velika pažnja razvoju smučarstva. Time je postignuta velika pokretljivost i nadmoćnost nad neprijateljem u brzom manevrisanju. Uloga smučarskih jedinica na ovakvom terenu nezamjenljiva je, jer su one jedino sposobne za savlađivanje dugih maršruta preko planina i pod velikim snježnim padavinama. Smučarske jedinice su održavane u toku čitavog rata ali se one nijesu jačale paralelno sa porastom naših snaga, nego su se svele uglavnom na izviđačke jedinice i jedinice veze, što je bio veliki propust. Veliki snjegovi pojavljuju se kao ne-

savladiva prepreka običnim pešadiskim jedinicama i mogu imati teških posljedica. Početkom 1944 godine na maršu bez smučki, po velikom snijegu kroz oslobođenu teritoriju od Jasenka do Mrkopalja, preko Bijele Lasice, na dužini od svega 28 km, 2 brigada 13 divizije imala je preko 20 mrtvih i preko 100 izbačenih iz stroja zbog promrzlosti i iznemoglosti.

Gledano u cjelini, na ovom terenu postizani su uspjesi zato što su naše jedinice dobro poznavale šumu, sve njene dobre i rđave strane, što su formacije uvijek bile takve da su obezbjeđivale brze marševe i manevre i po najneprohodnijem zemljištu i u najtežim vremenskim uslovima da bi nanijele udar tamo gdje su se pružali najpovoljniji uslovi.

Raznovrsni su elementi koji utiču na karakter borbi i vođenja operacija. U raznim okolnostima pojedini elementi dolaze do manjeg ili većeg izražaja. Šumski i planinski teren ostao je kao važan elemenat koji je imao poseban uticaj na karakter svih borbi koje su ovdje vođene. Međutim bilo bi sasvim pogrešno izvoditi zaključak da je on bio najbitniji i odlučujući elemenat koji je uslovljavao upravo takav karakter borbi. Naš način dejstva uslovljen je opštim karakterom naše borbe, čija su načela bila ista za svu NOV.

Svi navedeni primjeri naših bojeva i operacija govore da su oni bili izrazito manevarskog karaktera i u ofanzivi i u defanzivi i da je manevar ostao u toku čitavog rata nerazdvojno svojstvo naših manjih i većih jedinica, uključujući u njih brigade, divizije, a kasnije i korpuse.

1941 i početkom 1942, kada su postojale još uvijek male snage, suština naših dejstava sastojala se u brzom manevrisanju snagama sa jednog kraja na drugi, u cilju izvođenja brzih i odlučnih udara na neprijateljske kolone na komunikacijama i na slabo branjena mjesta. Nizom takvih napada ostvarena je široka slobodna teritorija.

Manevar je ostao u toku čitavog rata naše najjače oružje, jednako efikasno i u napadu i u odbrani. Kako bi se drukčije i moglo objasniti preuzimanje inicijative već 1941 godine i oslobođenje velike teritorije, zatim povlačenje okupatora i napuštanje od njegove strane važnih raskrsnica i komunikacija, bez stalne naše aktivnosti. Mi

smo paralisali manevrom dejstva nadmoćnijeg neprijatelja primoravali ga da prima borbu gdje smo mi htjeli i tamo gdje nama najviše odgovara. Manevar je zauzimao naročito značajno mjesto u uslovima neprijateljske brojne i tehničke nadmoćnosti, kada nije bilo cjelishodno prihvatiti frontalne borbe koje nijesu ni odgovarale koncepciji naše taktike. Otuda bi se i moglo reći da je manevar duša naše taktike, kako u uslovima vođenja borbe pri postojanju nadmoćnijih snaga neprijatelja, tako i u uslovima naše nadmoćnosti, jer je on uvijek imao za cilj dovođenje snaga, kako u napadu tako i u odbrani, na najosjetljivije dijelove neprijateljskog fronta, na bokove i pozadinu, gdje se i manjim snagama i sa manje žrtava mogao postići odlučujući uspjeh. Inicijativa i ofanzivni duh naših starješina i jedinica naročito su mogli doći do izražaja kroz neprekidnu aktivnost, koja je nalazila najpogodniju formu u stalnom manevrisanju u cilju napada.

Može se postaviti pitanje otkuda to da nijedna ofanziva, kako na ovom dijelu tako i na drugim, a bilo ih je mnogo, nikada nije dovela neprijatelja do postavljenog cilja, već se redovno završavala neuspjehom i prelaskom naših snaga u protivudar i protivofanzivu. Konkretne forme manevra koji je izvođen u defanzivnim borbama radi očuvanja snaga, njihovog pregrupisavanja ili prikupljanja u cilju nanošenja protivudara u bok i pozadinu dovodile su neprijateljske operacije u ćorsokak. Izvođenje protivudara za vrijeme velike neprijateljske ofanzive 1942 godine pod imenom »Operacije na Velikoj Kapeli« najljepši je primjer uspjelog aktivnog borbenog manevra.

Ukoliko su snage ustanka rasle, ukoliko su se borbe zaoštravale, utoliko se sve više i nametalo, kao neminovno, stvaranje što jačih manevarskih grupa sposobnih za izvršavanje sve složenijih zadataka. Time se objašnjava i formiranje prvih udarnih bataljona početkom 1942 godine, koji nijesu vezani za odrede ni za pojedine uže teritorije, već namijenjeni isključivo za brzo manevrisanje u cilju nanošenja udara. Udarna snaga doživjela je kvalitativni skok tek formiranjem brigada i divizija koje i dalje zadržavaju veliku pokretljivost da bi zadovoljile zahtjeve brzih manevara, jer je to bio prvi uslov uspjeha u borbi sa nadmoćnijim snagama neprijatelja.

Angelini u svojoj knjizi »Fuochi di Bivacco in Croazia« navodi:

»... operativna sporost naših trupa uslijed težine opreme i potrebe da se cjelokupno snabdjevanje vrši pomoću autokolona ili komora, stajala je nasuprot do krajnosti pokretljivom i nesputanom neprijatelju, koji nikada nije bio vezan za komunikacije, a savršeno je poznavao operativni ambijent. Našim jedinicama nedostajala je duhovna priprema, prilagođena za jedan specijalni vid borbe koja od svakog pojedinca zahtijeva oštrinu, budnost, čvrstinu nerava, duh inicijative i brzinu reagovanja...

... dok smo se u Hrvatskoj sa velikim modernim jedinicama, bogatom artiljerijom velikog i srednjeg kalibra, morali suprotstaviti neprijatelju koji je raspolagao velikim mogućnostima manevrisanja i dejstvovao malim i samostalnim grupama, spretno komandovanim i do krajnosti pokretljivim pošto nije bio vezan za jedno određeno mjesto ...«

KOMANDOVANJE

Uporedo sa razvojem jedinica usavršavalo se i komandovanje koje je uvijek bilo sposobno da se brzo prilagodi novonastaloj situaciji i da nađe najcjelishodnije forme organizacije.

Razmatrajući pitanje komandovanja, može se reći da je ono u sebi spajalo najveću odlučnost, smjelost, inicijativu i pravilno odlučivanje, što je bila osobina od najnižeg do najvišeg stepena komandovanja.

Takvo je komandovanje bilo u stanju da obezbijedi sprovođenje u djelo brzih i odlučnih napada, da brzo uoči izmijenjenu situaciju i promijeni način dejstava, da djeluje slobodno van šablona i uslovnih normi i prema svakom neprijatelju različito.

Mada je komandovanje bilo centralizovano, naročito docnije, ono nikada nije sputavalo najveću inicijativu starješina u smislu vođenja borbe i u smislu sadejstva za što bolje izvršenje dobijenog zadatka. Takva organizacija komandovanja razvijala je do najveće mjere samostalnost starješinskog kadra stvarajući od njega prekaljene, neustrašive i odlučne rukovodioce, sposobne da i u najtežim situacijama vode svoje jedinice.

Dejstvujući duže vremena odvojeno od ostalih snaga NOV i bez redovnog dodira sa višom komandom, direktiva je bila za jedinice u ovom kraju osnovna smjernica za dejstva, a njeno realizovanje stvar nižih štabova, a naročito u prvim danima rata. To je stvaralo mogućnosti za inicijativu. U prvoj godini rata, u periodu odredske organizacije, kada je još uvijek jedina veza bio kurir — konjanik, pješak ili smučar, komandovanje i nije moglo biti

u potpunosti centralizovano, niti je pak obezbjeđivalo puno i najcjelishodnije sadejstvo jedinica razjedinjenih kako po mjestu dejstva tako i po zadatku. Za takvo komandovanje morale su biti odabrane starješine sa najvećom inicijativom, sposobne da samostalno rukovode, odlučuju i da budu stalno aktivne iako nisu u stalnoj vezi sa pretpostavljenim štabom i sa susjednim jedinicama.

Formiranjem udarnih bataljona, brigada i divizija i porastom sredstava veze komandovanje je centralizovano.

Za izvršenje zadataka, kada je bilo vremena za pripremu, izdavana je pismena borbena zapovijest, vršena izviđanja i organizovano sadejstvo sa starješinama na terenu, a paralelno sa podilaženjem jedinica uspostavljena je telefonska veza do bataljona i pojedinih samostalnih — specijalnih četa. Takva organizacija omogućavala je brzo izvještavanje i prenošenje naređenja itd.

Već 1943 godine u odbranbenoj operaciji 13 divizije, potpuno je razvijen sistem komandovanja sa komandnim mjestima i osmatračnicama povezanim telefonskom vezom.

SPECIFIČNOSTI BORBENIH DEJSTAVA U PRIMORJU I GORSKOM KOTARU

Imajući u vidu zadatke koje su morale da rješavaju naše jedinice, da uništavaju okupatorsku i satelitsku vojsku i oslobađaju zemlju, to je i napad morao biti glavni vid borbe i jedino se njim i mogao postići taj cilj. Karakter i način izvođenja napada u raznim periodima rata bio je različit, što je zavisilo od razvoja ustanka, od snage i naoružanja neprijatelja, od zemljišta, doba dana i godišnjeg doba. Ali, uvijek je ostalo nepromijenjeno to da je on bio glavni vid borbe, od najmanjih do najvećih jedinica, što je odgovaralo ofanzivnom duhu naše taktike koja je odbranu smatrala privremenom, prilazeći joj jedino onda kada se zaista nije moglo napasti. Takvo shvatanje obezbjeđivalo je da inicijativa pripada nama, a ne neprijatelju.

Boreći se dugo vremena isključivo sa italijanskim jedinicama i dobro poznajući njihov način dejstva, njihov slab borački kvalitet i moral, napad se izvodio često a da se nije mnogo vodilo računa o odnosu snaga, koji je dugo vremena bio u korist neprijatelja. Ovakvi napadi i na jače neprijateljske snage imali su osobito uspjeha na manevarskom terenu, van naseljenih mjesta, gdje je neprijatelj bio lišen fortifikaciskih objekata stalnog tipa i gdje je manevarska sposobnost naših jedinica naročito mogla doći do izražaja. Mjerilo uspjeha nije bio samo broj ubijenih i zarobljenih neprijateljskih vojnika, nego i zaplijenjeno oružje i ostali ratni materijal kojim je trebalo obezbijediti popunu postojećih i formiranje novih jedinica. Karakteristika naših napada sastojala se u brzim,

munjevitim jurišima, bez ikakve artiljeriske podrške, osobito u prvim godinama rata, kada artiljeriskih oruđa nijesmo ni imali.

Poznato je da je noć bila veliki saveznik jedinica NOV i da su se najčešće noću izvodile vrlo složene operacije, jer je ona omogućavala prikriveno maršovanje, prikupljanje i iznenadne napade. Ona je donekle nadoknađivala nedostatak tehnike, a istovremeno i ograničavala neprijateljsko dejstvo. Noćni napadi unosili su pometnju kod neprijatelja, dajući nam izvanredne mogućnosti za nanošenje odlučnih udara upuštajući se u dubinu neprijateljskog rasporeda i dezorganizujući njegov borbeni poredak. Noć je takođe bila i najbolji zaštitnik od dejstva neprijateljske avijacije, protiv koje smo u toku čitavog rata imali vrlo slabo organizovanu odbranu zbog nedostatka efikasnog protivavionskog naoružanja. Jednom riječju, noćni napadi i dejstva naših jedinica bili su u najviše slučajeva garancija uspjeha naših slabijih snaga nad jačim neprijateljskim.

Međutim i pored svih prednosti koje je noć pružala ipak u ovim krajevima one nijesu imale takav značaj, jer je većina bojeva i operacija uglavnom izvođena danju. Takav način dejstava bio je moguć zbog šumskog terena, jer je šuma umnogome zamjenjivala noć omogućavajući prikriven marš, prikupljanje i iznenadni napad, dok je istovremeno otežavala noćna dejstva zbog jako slabe vidljivosti. Naseljena mjesta, koja je neprijatelj branio, u najviše slučajeva nalazila su se na ivici šume ili na proplancima gdje je bilo moguće prikriveno približavanje i iznenadni napad i u toku dana.

Možda bi bilo isuviše smjelo tražiti uzrok ovakvih dejstava samo u pošumljenosti zemljišta, jer je činjenica da su i u drukčijim uslovima, van šuma, naši napadi skoro uvijek počinjali u zoru, kao i u šumskim krajevima. Bio bi tačniji zaključak da je tako pokriven teren uslovio slabu obučenost naših jedinica za noćna dejstva. Činjenica je da je bilo malo noćnih napada gdje bi se i rješenje borbe postiglo u toku noći, jer je ono redovno padalo danju.

Mada su glavne borbe vođene danju, to ni u kom slučaju nije isključivalo široku noćnu aktivnost koja se,

istina, odnosila na manje dijelove, odredske i diverzantske jedinice, u cilju likvidacije pojedinih objekata, rušenja pruge, stalnog iznuravanja neprijatelja i prikupljanje podataka o njemu. U prvoj godini rata noćna dejstva bila su mnogo više primjenjivana. Međutim, formiranjem brigada i divizija veći noćni napadi bili su nešto rjeđi, a sa porastom naoružanja i teže tehnike, osobito poslije kapitulacije Italije, još rjeđi.

Posebnu pažnju zahtijeva zauzimanje naseljenih mjesta koje je neprijatelj fortifikaciski uredio i dobro branio. Uporedo sa razvojem jedinica išlo se postepeno od manjih ka većim zadacima u kojima je, sve do kapitulacije Italije, glavnu ulogu imala pješadija uglavnom bez teškog naoružanja.

Osnovna karakteristika borbi za naseljena mjesta sastojala se u tome što ih je prvo trebalo potpuno okružiti i izolovati od svake veze sa susjednim neprijateljskim garnizonima, prema kojima su se morale postavljati jake obezbjeđujuće snage, koje su u najviše slučajeva i snosile najteži dio zadatka od koga je zavisio potpuni uspjeh napada. Upravo zato u mnogim takvim borbama glavnina snaga raspoređivana je na spoljna obezbjeđenja, a manji dio upotrebljen je za likvidaciju napadnutog garnizona. U napadu na Ravnu Goru 1942 godine, od dvije brigade svega su dva bataljona vršila glavni zadatak — likvidaciju neprijateljskog uporišta — dok je šest bataljona na položajima oko naseljenog mjesta obezbjeđivalo napad na samo naseljeno mjesto. Takvih bi se primjera moglo navesti mnogo, jer su raspored i gustina neprijateljskih garnizona bili takvi da su pretstavljali jedan cjelovit sistem odbrane koji je omogućavao međusobno brzo potpomaganje. Prvi uslov za uspjeh u napadu na naseljeno mjesto bio je uspješan ishod borbe sa intervenišućim neprijateljskim snagama koje su bile u mnogo slučajeva vrlo jake (od jednog puka do divizije). Takva situacija uslovljavala je redovno da je više od polovine snaga moralo da se brani, da trpi jaku artiljerisku vatru, što je zahtijevalo i organizaciju položaja u inžinjeriskom smislu, za koju redovno nije ni bilo vremena. Koristeći se tim iskustvima, osobito u borbi protiv Italijana, nametnulo nam se kao cjelishodnije u kasnijim borbama da snage

određene za obezbjeđenje pređu u aktivna dejstva na neprijateljske garnizone, od kojih su i morale da zaštite izvršenje glavnog zadatka. Mada su takvi napadi bili isključivo demonstrativni, zbog jačih snaga neprijatelja, ne samo da su skoro uvijek u potpunosti obezbjeđivali izvršenje glavnog zadatka, nego su više puta omogućavali postizanje većeg uspjeha nego na glavnom zadatku.

Glavni teret u likvidaciji jakih objekata imali su pješaci — bombaši. Prema tome, moglo bi se reći da su nosioci vatrene moći bile pješadiske jedinice sa svojim lakim streljačkim naoružanjem i da su one morale da rješavaju takve zadatke koje u savremenom ratu redovno rješava artiljerija, avijacija i tenkovi zajedno sa pješadijom, što je zahtijevalo i najveće napore, odlučnost i hrabrost, kako jedinica kao cjeline tako i pojedinaca. Tek pojavom prvih artiljeriskih oruđa (redovno sa ograničenim brojem granata) zadatak pješadiskih jedinica donekle se olakšavao njihovim neposrednim dejstvom na najjače objekte. Nedostatak municije zahtijevao je da svaka granata pogodi cilj pa su se zato artiljeriska oruđa dovodila u streljački stroj jedinica na najbliža moguća otstojanja.

Tek značajniju ulogu artiljerija u napadu ima poslije kapitulacije Italije kada se u diviziji formira haubički divizion, a brigade dobijaju svoju protivtenkovsku artiljeriju i minobacače u većem broju, tako da je omogućena značajna podrška pješadije u napadu.

Sve naše akcije pokazale su da je osnovni uslov uspjeha solidna priprema i iznenadan napad. Ma koliku ulogu igralo iznenađenje, a neosporno je da je ogromna, bez dobre pripreme ono ipak samo po sebi ne obezbjeđuje uspjeh.

Posjedovanje detaljnih podataka o neprijatelju o njegovom rasporedu, jačini i kretanju na čitavom terenu, omogućavalo je pravilan izbor zadataka i određivanje snaga za njegovo izvršenje. Takoreći, ni u jednom slučaju nije izvršen napad na branjena mjesta, a da se tačno nisu znale snage neprijatelja, naoružanje, raspored i fortifikaciski objekti, kao i minske i žične prepreke koje su redovno postojale. Prikupljanje tako detaljnih podataka bilo je omogućeno razvijenom obavještajnom službom

jedinica i na terenu. Partiske i frontovske organizacije, koje su aktivno radile i u mjestima koja je držao neprijatelj, smatrale su to kao jedan od svojih važnih zadataka i redovno su prikupljale svestrane podatke i blagovremeno ih slale najbližim jedinicama. Takvi podaci bili su od neocjenjive vrijednosti.

Posebno mjesto zauzima ona neposredna priprema za pretstojeći zadatak čemu se posvećivala velika pažnja. U toku čitavog rata, kada je bilo i najmanje vremena, sve starješine počevši od komandira vodova izlazile su na zemljište radi izviđanja i tačnog određivanja zadatka svakoj jedinici. Takav izlazak bio je od ogromne koristi, jer su se starješine do tančina upoznavale sa rasporedom neprijatelja i načinom izvršenja zadataka organizujući na licu mjesta sadejstvo. Solidna priprema ni u jednom slučaju nije otkrila naše namjere, jer su starješine dolazile na izviđanje ispred svojih jedinica po nekoliko desetina kilometara. Izviđanje na zemljištu slijedilo je redovno poslije donošenja odluke, što je u izvjesnim slučajevima zahtijevalo i manje izmjene poslije izlaska na zemljište.

Napad se razvijao do manjih, čisto diverzantskih akcija, i rastao uporedo sa razvojem jedinica i ustanka, idući od prostijih ka složenijim da bi najzad dobio karakter operacije.

Jedna operativna zamisao realizovala se kroz čitav niz taktičkih postupaka, iako u mnogo slučajeva kroz duži vremenski period. Može se postaviti pitanje da li su partizanski odredi, a kasnije grupe brigada i divizija, dejstvujući duže vremena, mogle izvršavati zadatke operativnog značaja. Ako se kroz prizmu savremene ratne vještine razmatraju pojmovi o taktici i operatici, postavlja se pitanje: da li su ove naše jedinice, ustvari, bile izrazito taktičke jedinice koje su rješavale samo i isključivo taktičke zadatke, pa, prema tome, nije cjelishodno govoriti o nekim operativnim iskustvima kada se radi o takvim snagama.

Ukoliko bi zaista pojam operacije određivao i obavezno učestvovanje jakih snaga za izvršenje operativnog zadatka, onda ne bi moglo biti ni govora o operacijama u konkretnom slučaju, jer operativne zadatke su prema tome u stanju da rješavaju samo velike jedinice operativnog

značaja — korpusi i armije. Ali kako su u konkretnim uslovima kod nas mnoge naše jedinice, grupe bataljona, odreda, brigada i pojedinih divizija izvršavale itekako zadatke operativnog značaja za koje su u normalnim ratnim uslovima potrebne jake snage, to za određivanje karaktera zadatka nijesu bitne snage upotrebljene za njegovo izvršenje. Zar grupa bataljona već 1941/42 godine nije izvršila operativni zadatak kada je oslobodila veliku teritoriju po dužini i širini 60—70 km, zauzimajući čitav niz važnih naseljenih mjesta, komunikacija, raskrsnica i kada je primorala veliki dio snaga jednog okupatorskog korpusa na povlačenje, i na taj način ostvarila solidnu bazu kao nužan preduslov za dalji razvoj ustanka i operacija. Nizom raznovrsnih borbenih dejstava, počevši od diverzija, zasjeda, napada na pojedine objekte, naseljena mjesta, komunikacije i željezničke pruge, stalno napadajući malim snagama, bilo je moguće ostvariti operativne zadatke, jer nije bilo bitno koliko je snaga, nego šta su učinile i od kakvog je značaja to bilo. Operativni cilj postignut je kroz čitav niz taktičkih postupaka znatno manjih snaga u dužem vremenskom periodu. Pri tome treba imati naročito u vidu da se uloga svake i najmanje jedinice često potpuno svodila na samostalno djelovanje, bez ikakve vatrene veze sa drugom jedinicom, idući pri tome na najveću širinu što u prvim mjesecima donosi izvanredne uspjehe koji se mogu ocijeniti po ranije navedenim primjerima. Zato pojam operacije u našem iskustvu moramo mjeriti veličinom zadatka i postignutim rezultatom, a ne veličinom snaga koje su u njoj učestvovale.

Vrlo često neprijateljske ofanzivne operacije prisiljavale su naše jedinice da budu na duže vrijeme u defanzivnim borbama. Ma koliko ove operacije bile česte i izvođene sa velikim snagama, neprijatelju nikada nije uspjelo da prisili naše snage na povlačenje sa ovoga važnog sektora, do čega mu je bilo naročito stalo, jer je prisustvo naših snaga, pored ostalog, prijetilo proširenjem borbi i na Istru.

Te činjenice imale su velikog uticaja na oštrinu borbi, a one su primoravale neprijatelja da drži i vrlo jake snage.

Geografski položaj ovoga kraja išao je u prilog neprijatelju, jer je bio duže vremena odvojen od ostalih ustaničkih centara u Hrvatskoj. Zbog te izolovanosti nudio je neprijatelju povoljne uslove za operativna dejstva.

Te iste činjenice imale su velikog uticaja i na vođenje naših odbranbenih borbi. Mi smo uvijek imali u vidu da ne smijemo dozvoliti neprijatelju da istisne naše snage sa tako važnog vojišta. Otuda naša odbrana ima izrazito manevarski karakter.

Međutim, bilo bi pogrešno shvatiti našu manevarsku odbranu, kao manevarsku odbranu klasičnog tipa koja odbranom niza uzastopnih položaja sa prihvatom ima kao osnovni zadatak dobitak u vremenu na štetu gubitka izvjesnog dijela zemljišta. Organizacija i suština naše odbrane nije se sastojala u zaposjedanju niza uzastopnih položaja i pojaseva na kojima se ešeloniraju snage i koje prihvataju jedne druge u povlačenju. Pogotovo nije moglo biti ni govora o takvoj odbrani kada se radilo o očuvanju jedne relativno male slobodne teritorije, koju je neprijatelj napadao sa kružne osnovice, u uslovima operativnog okruženja naših snaga. Braniti se takvom manevarskom odbranom s povlačenjem ka centru slobodne teritorije, neminovno bi vrlo brzo dovelo i do taktičkog okruženja naših jedinica. Zato takvu odbranu u konkretnim uslovima nije bilo cjelishodno primjenjivati, jer bi ona dovela naše snage u vrlo tešku situaciju.

Njena suština sastojala se u manevru glavninom snaga u cilju nanošenja protivnapada na bokove i pozadinu nastupajućih neprijateljskih snaga, a za zatvaranje pravaca ostavljene su znatno manje snage, koje su uz široku primjenu zaprečavanja bile u mogućnosti da uspore neprijateljsko nadiranje i stvore vrijeme za dejstvo glavnine braneći položaj po položaj po principu manevarske odbrane. Radi toga period defanzivnih operacija pogrešno bi bilo shvatiti u bukvalnom smislu te riječi, jer su se upravo tada izvodili najsmjeliji manevri u cilju nanošenja udara ne puštajući inicijativu iz ruku pa i po cijenu djelimičnog, a i potpunog privremenog gubitka slobodne teritorije, koju je neprijatelj vrlo brzo morao da napušta upravo uslijed takvih naših dejstava. Takvi manevri redovno su

donosili dobre rezultate, bolje nego što bi ih mogli dati neki drugi vidovi odbrane čak i pri znatno jačim snagama.

Vođenjem odbrane na takav način bilo je moguće pripremiti neprijatelju uspješne klopke koje je plaćao znatnim gubicima.

Na taj način umanjivala se i uloga brojne neprijateljske tehnike, artiljerije, avijacije i tenkova, čija su se dejstva obično svodila naprazno, tukući položaje na kojima ili nije bilo naših snaga ili je bilo samo manjih dijelova.

Bojeći se naših napada na bokove i pozadinu, neprijatelj je bio prisiljen na veliku opreznost ne usuđujući se u nekoliko svojih ofanzivnih operacija da zadire dublje u slobodnu teritoriju, što mu je uspjelo tek ujesen 1942 godine, poslije godinu dana njenog postojanja.

Odbranbene operacije dovodile su u najviše slučajeva naše jedinice u situaciju da vode borbu u okruženju, što je bio normalan vid borbe. Međutim, neprijatelj nikada nije mogao operativno okruženje naših glavnih snaga pretvoriti u taktičko, zato što su naše jedinice manevrisale po unutrašnjim pravcima do momenta kada je prijetila opasnost taktičkog okruženja, kada bi se probijale, prelazile u napad, preuzimale inicijativu i redovno dovodile do preokreta u operaciji.

Odbrana pravaca ešeloniranjem snaga po dubini, osobito u prvim godinama rata, značila bi njihovo podmetanje pod udar nadmoćnijeg neprijatelja i njegove brojne tehnike, što bi se u osnovi kosilo sa našim opštim smjernicama dejstva.

Sa porastom jedinica, formiranjem brigada i divizija, a kasnije i korpusa, mijenjao se u izvjesnom smislu i način odbrane, tako da u pojedinim operacijama dobija karakter poziciske odbrane, sa znatno izraženom rezervom. Najizrazitiji primjer ovakve odbrane je odbrana 13 divizije 1943 godine koja je bila prinuđena da vodi pozicisku odbranu puna 3 mjeseca.

U navedenoj odbranbenoj operaciji prvi put je primijenjeno utvrđivanje, u obliku grupnog zaposjedanja položaja, sa dubokim ešeloniranjem. Glavnu snagu odbrane sačinjavale su jake i pokretne rezerve koje su aktivnim dejstvima, sa osloncem na utvrđene položaje,

slamale neprijateljske napade stalnim protivnapadima. Više od polovine snaga divizije sačinjavale su rezerve, koje su u momentu razvijanja neprijateljskog napada ili njegovog uklinjavanja u naše položaje, vršile bočne protivnapade zajedno sa jedinicama prvog položaja i nanosile mu teške gubitke. Pored toga, stalnim noćnim dejstvima manjih snaga na neprijateljske položaje iznuravao se neprijatelj do te mjere, da nije mogao po nekoliko dana da produži napad.

Snaga odbrane u konkretnom slučaju sastojala se u jako organizovanim položajima, dubokom zaprečavanju i posjedovanju jakih rezervi.

Ovakva poziciska odbrana ni u kom slučaju nije značila odricanje od našeg uobičajenog manevra, jer je on bio glavni činilac da ona bude aktivna, snažna i neprobojna.

Snaga naše odbrane gledana u cjelini, ma kakve forme i oblike imala, a bilo ih je više, što je zavisilo od odnosa snaga, zemljišta i zadatka, bila je u prvom redu u njenoj aktivnosti koja se sastojala u manevru glavnine radi izvršenja protivnapada i protivudara.

Otstupanje od ovih načela, čega je bilo naročito u VI neprijateljskoj ofanzivi, nije se pokazalo uspješnim, jer se u izmijenjenim uslovima sa mnogo nadmoćnijim njemačkim snagama, osobito tenkovskim i motorizovanim, nijesu smjele prihvatiti frontalne borbe a zapostavljati dotadašnji način izvođenja manevra u odbrani koja nikada nije dozvoljavala podmetanje snaga pod udar neprijatelja.

Naš Narodnooslobodilački rat nije veliki samo kao jedinstven politički događaj koji je pokazao put i način borbe za socijalno i nacionalno oslobođenje u uslovima okupacije zemlje, nego i po svom vojnom doprinosu. Njega je otpočeo goloruk narod pod vođstvom druga Tita i Partije protiv brojnih i moderno opremljenih okupatorskih i satelitskih divizija da bi kroz sam proces borbe stvorio svoju Armiju koja mu je donijela pobjedu, socijalno i nacionalno oslobođenje.

Naša taktička i operativna iskustva rezultat su mnogobrojnih borbi, bojeva i operacija jedne armije u razvoju, koja je bila u stanju da tuče brojno i tehnički znatno

jače neprijateljske snage. Takvo naše iskustvo je značajno i nezamjenjivo čak i danas kada imamo modernu armiju. Naše pobjede nisu nikada bile neki matematički proizvod određene nadmoćnosti snaga, nego rezultat različitih postupaka da bi se nadoknadio nepovoljan odnos.

Primjer borbi jedinica u ovom kraju, koje su se borile dugo vremena izolovano od ostalih naših snaga u vrlo teškim uslovima, govori, kao i sva naša Narodnooslobodilačka borba, da nema te sile koja može pobijediti jednu armiju kao što je naša, prekaljenu kroz revolucionarnu borbu, čija se doktrina oslanja na velika iskustva našega rata, na Titovu zamisao, kojim se određuje put i način kako da se sa manjim snagama i u najtežim uslovima ne samo vodi uspješna borba nego i pobjedi.

SADRŽAJ

Uslovi za razvoj ustanka i borbe do proljeća 1942 godine — 3
Porast naših snaga — neprijateljske proljećne operacije 1942 godine — — — — — — — — — — — 16
Naše i neprijateljske operacije u ljeto 1942 godine — — 23
Neprijateljska operacija na Velikoj Kapeli — — — — 32
Poraz divizije »RE« i četničkih snaga — — — — — 44
Odbranbena operacija 13 divizije od maja do septembra 1943 god. i neprijateljska operacija u cilju ponovnog zauzimanja Like — — — — — — — — — — 47
Desantne operacije na naša ostrva i zauzimanje Karlobaga 57
Borbe sa Nijemcima u VI neprijateljskoj ofanzivi — — 62
Diverzije — — — — — — — — — — — — — 67
Snabdjevanje — — — — — — — — — — — 71
Opšti zaključak — — — — — — — — — — — 74
Komandovanje — — — — — — — — — — — 82
Specifičnosti borbenih dejstava u Primorju i Gorskom Kotaru — — — — — — — — — — — 84

Tehnički urednik
major *Slobodan Mitić*

*

Jezički redaktor
Radojka Đurakić

*

Odgovorni korektori
Danica Živanović
i
Ružica Tomić

*

Štampanje završeno marta 1955 godine
Cena 100.— dinara

CENA 100 DIN.